

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

اگست / ستمبر ۲۰۲۳ء

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

PAHARI
Bi-Monthly
SHEERAZA
Volume: 45 * Issue: 3 * Year: 2023

Published by:
Jammu & Kashmir
Academy of Art, Culture and Languages

شیرازہ

دوماہی

(پہاڑی)

اگست/ستمبر ۲۰۲۳ء

شمارہ: ۳

جلد: ۴۵

نگراں: بھارت سنگھ منہاس

(کے۔ اے۔ ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ ٹیلنگو بیجز

سیکرٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس۔ لالمنڈی سرینگر
کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس / امتیاز احمد خان / بشیر احمد نجات
چھاپ خانہ: جموں و کشمیر گورنمنٹ پریس۔ سرینگر
تعداد: 300
سرورق: بشیر احمد بصیر
قیمت: 100 روپے
پبلی کیشن آفیسر: شازیہ بشیر
پبلی کیشن معاونین: شبیر احمد میر / طاہر سلطان

نوٹ:

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیتی گئی آراء نال ادارے ناگلا یا جوؤ اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابطہ انہاں موبائل نمبر اں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 7006613674

چھٹی اس پتے تے لکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

اکیڈمی آف آرٹ، کلچر

اینڈ لینگویجس

لالمنڈی سرینگر

ورق ورق

5	ایڈیٹر	پہلی گل
		مقالے:
7	میر غلام حیدر ندیم	مرحوم ہدایت اللہ قریشی: یک تخلیق کار
14	ڈاکٹر عبدالحق نعیمی	پہاڑی زبان و اردو نے اثرات
21	شبیر احمد خان شمس	پہاڑی ناول دا آغاز تہ ارتقاء
28	عبدالمجید حسرت	سائیں قادر بخش دی پہاڑی شاعری بچ ظرافت
36	ڈاکٹر انعام الحق	میاں محمد بخش تہ انہاں نی شاعری
41	سلیم شاہ بخاری	جی صاحب نی پہاڑی سی حرفی نا تقصیبی مطالعہ
49	ڈاکٹر نوید شہزاد	گیت نے معنی تہ مفہوم
56	پروفیسر سعید احمد	میاں محمد بخش نے ناں نال منسوب شعر
		افسانے:
76	محمد اسلم مرزا	جوتی چور
80	رتن سنگھ کنول	کہر واپسی
86	زلف کھوکھر	اکوتھالی نے چٹے بٹے
88	سید جاوید حقانی	کافر کون؟
95	نشاط افروز نعیم	دو گز زمی
103	محمد اقبال میر	عشق نہ چکھے ذات
106	انتون چیونوف	موٹا تہ پتلا

محمد مقبول ساحل۔ میر شیر محمد پرواز۔ عبدالواحد منہاس

رشید قمر۔ محمد عظیم خان۔ شیخ آزاد احمد آزاد۔ نثار راہی۔ خورشید کرمانی۔ شیخ ظہور۔
امتیاز نسیم ہاشمی۔ پرویز مانوس۔ محمد منشاء خاکی۔ مرزا محمد آصف بیگ۔ ڈاکٹر لیاقت نیر۔
سردار جاوید خان جاوید۔ حاجی محمد بشیر شاد۔ نذیر حسین انس۔ ڈاکٹر عارف ملک۔ محمد اقبال منجا کوٹی۔
گلاب الدین جزا۔ مشکور احمد شاد۔ ماسٹر محمد بشیر خاکی۔ سید وقار دانش۔ رابعہ کوثر۔ ڈاکٹر زربینہ میر۔
لالا حنیف۔ ماسٹر فضل احمد شیخ۔ انعام الحق بیکل۔ بشارت علی خان راز۔ شام لال شرمہ۔
طارق احمد طارق۔ محمد رفیق خان رفیق۔ ملک سلیم اختر۔ شیخ مقصودہ اختر شاہین۔ جوتی کماری۔
سید انور شاہین۔ لعل الدین شاکر۔ سید اسحاق تبسم۔ محمود ریاض زنجی۔ وکیل احمد حیات۔
زابدہ خاتم۔ ارشاد کامل

نظماں تہ گیتاں:

168	سوامی انترنیرو	بابا	✽
169	محمد شفیع خان صابر	گلدستہ عقیدت	✽
170	غلام رسول خان	قطعے	✽
171	رابعہ گیلانی عائش	باقی	✽
172	نذیر دلجانی	طشت کوزہ	✽
174	عبدالرشید لون غمگین	گیت	✽
175	عارف اقبال ملک	گیت	✽
176	شمینہ سحر مرزا	گیت	✽
177	محمد یقین فانی	سی حرفی	✽

پہلی گل

ماہڑے نزدیک پہلی گل دا مقصد و مدعا ایہہ ہوندا ہے جے پہاڑی زبان و ادب دے خدمتگاراں، لکھاریاں، قلمکاراں، ہور شاعراں دے حوالے نال کوئی سنیا، مشورہ یارائے وغیرہ قارئین تکر ہور عام لوکاں تکر پچھائے جُلے یا فرادارہ اپنے کسی نویں ادبی منصوبے یا پروجیکٹ بارے اپنے قلمکاراں تہ قارئین کرام کو آگاہی پچھاوے۔ الغرض پہاڑی شیرازے دے معیار ہور نوک پلک کو سنوارے واسطے شیرازے دے قاریاں نال اپنی گل کو سانجھا کیتا جاسکے۔ بقول شاعر

ثبات ایک تغیر کو ہے زمانے میں

بلاشبہ ایہہ ثبات ہر زندہ چیز کو میسر نہیں، بلکہ تبدیلی قدرتی عمل ہے۔ پہاڑی زبان و ادب دے بنیادی تہ ہراڈل دستے دے قلمکار، رہبر، فنکار، محب زبان، شعراء، ہور ادباء، تہ تیج دیاں دانیاں نالوں ہک ہک کر کے اسان تھیں جد اہور ہے ہین۔ اللہ پاک اُندی مغفرت فرمائے، مگر اندی موت ایندی نسل ہور اپنے وارثاں واسطے ہک سوال کھڑا کر چھوڑ دی ہے۔ اوہ ایہہ جے تبدیلی دے قدرتی اصول دے بعد انداجا نشین تہ وارث کون ہوسی؟

اُسدی نویں نسل زبان و ادب دی لذت تھیں خالی ہے ہور دؤر نسدی جُل رہئی ہے۔ لمحہ فکریہ ہے کہ جموں کشمیر بچ 20 لکھ پہاڑی آکھ دیاں سپنہ چھوڑا ہوندا ہے لیکن پشلی اک دود ہائیاں تھیں من جملہ ساری قوم بچوں گئے چئے ادیب تہ شاعر اس ادبی قافلے دا حصہ بنن بچ کامیاب ہوئے ہین۔ نویں نسل دا جے کدے ایہی فرار دارویہ رہیا تہ ڈر لگدا کہ پہاڑی ادب دا نقیب شیرازہ پہاڑی لاوارث

ندرہ جُلے۔ نا اُمیدی گُفر ہے۔ اسدیاں اُمیدیاں اجاں وی نو جوان نسل نال جُوئیاں ہین۔ ہر پہاڑی کو اس گل دا احساس ہونا لازمی ہے کہ اس ادبی قافلے دا حصہ بنائے واسطے سارے علاقیاں دی ٹھونڈی کر کے نوئیاں وازن کو زبان دے باہرے ہو ترقی واسطے کھٹھے کیتا جُلے ہوو اس ادبی زمین کو بخر بننے تھیں بچا جُلے۔

ادب دے نال نال ثقافتی پہلو تے وی نظر ثانی دی لوڑ ہے۔ کسی وی قوم دے تانے بانے بچ زبان و ادب تہ ثقافت بنیادی چیزاں ہین۔ بلکہ شاندار ثقافت، معیاری ادب تہ پھلی پھلی دی زبان کسے وی قوم دا اثاثہ تہ فخر ہین۔ اس اثاثے واسطے آساں ساریاں پہاڑی زبان بولن والیاں کو مل جُل کے اپنے آخری ساہ تکر کم کرنا چاہیدا ہے۔ چار دہائیاں پہلاں جد پہاڑی زبان و ادب ہو ثقافت دے اہیائے نو دا سلسلہ شروع ہو یا نہایت ہی جوشیلے انداز بچ اسدا ارتقائی سفر طے ہو یا۔ لیکن اگے جُل کے ایہہ جوش تہ جذبہ مدہم ہوندا نظر آیا۔ اس تہند لے پن کو دو رکیتے واسطے آساں کو اپنیاں بند اکھیاں کو کھول کے ہانی زبان دے بولن والیاں دی عرق ریزی کو دکھنا ہوسی، تاہیں ایہہ لسانی، ادبی ہو ثقافتی بیل منڈھے چڑھسی۔ محنت ہو رکوشش کو ہی برکت ہے۔ لہذا آؤ عہد کراں جے آسین سارے مل جُل کے اپنی ماء بولی دے کارج ہو ترقی تہ باہرے واسطے لک بھساں۔

شیرازہ ”پہاڑی“ دی جلد: 45 دا شمارہ نمبر: 3 تہ دے ہتھاں بچ ہے۔ اس بچ کماں خامیاں ضرور ہوسن ہوو آسین اُمید کرساں جے انہاں خامیاں دا ہر تہسین ادارے کو ضرور اشارہ کرسو۔ آسین تہدی رائے دے اڈیکوان ہاں۔

محمد ایوب میر
ایڈیٹر (پہاڑی)

سرینگر
۱۸ اگست ۲۰۲۳ء

مرحوم ہدایت اللہ قریشی ہک تخلیق کار

انسانی تاریخ بچ بچ سارے ایسے واقعات رونما ہوندے رہتے ہیں کچھ تاریخ ساز شخصیات دی زندگی دے یادگار مثالی واقعات تہ کارنامے اُسدیاں اکھیاں اکا صغیر ہستی تے رونما ہووے جدکہ اوہ زمانے دے چکر ہووے ویلے دی نذر ہو گئے۔ شاید اُسدیاں نظراں انہاں کو دل دی ڈوہنگائی نال نہ دکھیا ہوسی۔ کیا نلکہ انسانی فطرت کدے کدے وقتی طور کسے گل تھیں سخت متاثر ہوندی ہے جدکہ ویلہ گزرے دے نال نال اُسدے احساس دی شدت کھنڈی جلدی ہے ہووے ہولیاں ہولیاں اوہ گل یا کارنامہ ویلے دی ڈوہڑی تلے دب گیندا ہے۔

زندہ قوماں اپنے بزرگاں، بٹکیاں ہووے کار برین دیاں گلاں یا کارنامیاں کو کدے وی نیہہ پہنل دیاں۔ جدکہ جیہڑی قوم اپنے اسلاف دیاں کارنامیاں کو پہنل گیندی ہے اوہ دن دہاڑے اپنے مستقبل کو رات دے ہنیرے بچ تھکیل چھوڑ دی ہے۔ امریکہ دے Thomas Elva Edison سُن بجلی دالیمپ ایجاد کرکے ساری دُنیا کو لوہ لہان کر چھوڑیا جدکہ ہک صدی توں زیادہ عرصہ گزرے دے باوجود وی اُسدی قوم اُسدی یاد بچ اُس تہنیاڑے ہک منٹ واسطے ساری بجلی گل کرکے ہنیرا کر دی ہے جس تہنیاڑے اُس سُن بلب دی ایجاد کیتی آسی۔

پہاڑی زبان و ادب، پہاڑی قوم، کلچر ہور ثقافت دی اخیائے تُو دے بانی جناب نور اللہ قریشی ہور اں 1970ء دی دھائی پنج پہاڑی زبان دی شناخت واسطے جدوجہد شروع کیتی۔ انہاں اپنے کردار کو ستھرا ہور عزم کو مضبوط رکھیا جس دی وجہ نال جموں و کشمیر دے سارے پہاڑی لوک جوق در جوق اُندے قافلے پنج شامل ہوندے گئے۔ آخر کار اُس ویلے دی حکومت سُن اُندے مطالبے کو جائیز سمجھدیاں ہوئیاں 978ء پنج جموں و کشمیر کلچرل اکیڈمی اندر پہاڑی شعبے دی بنیاد رکھی۔ ایہہ شعبہ کچی مٹی دا ہک کچا کوٹھا آسا۔ جدکہ اسدے اندر پہلا قدم رکھے والا پہلا پہاڑی جیالہ شخص کریم اللہ قریشی انتہائی مضبوط، بانگہ، اہل ادب ہور قوم دا صحیح دردی آسا۔ اُس شخص دے عزم دی وجہ نال اُس کچے کوٹھے دیاں کندھاں مضبوط تہ باٹیاں ہون پئے گیاں۔ اس گل پنج ذرہ پہروی مبالغہ بیہ ہے کہ اکیڈمی پنج پہاڑی شعبہ گھلن تُوں پہلیاں پہاڑی لوک سیف الملوک دے شعراں دے علاوہ صرف گھسی حرفیاں دے واز ہی گیندے آسے۔ ویلے دے تھیٹراں سُن اس زبان کو اتہی بد نظر لائی دی آسی کہ پہاڑی لوکاں دے حافظے پنج ہور کسی ادبی صنف داناں تک نہ آسا۔ غزل، نظم، رباعی، قطعہ یا نثری اصناف دا انہاں لوکاں کو تعارف تک نہ آسا۔ جدکہ دکھ دکھدیاں دو سال دے اندر اندر کریم اللہ قریشی ہور اں دیاں کاوشاں دا صلہ ایہہ ہویا کہ جموں و کشمیر دے سارے پہاڑی خطیاں پنج اُندے پہاڑی گیت، نظماں غزلاں ہور پہاڑی افسانے گونجن لگے۔ اُندے اندر ستا دافکار جاگ گیا ہور اُندی قلم اتنی جھنیش پنج آئی کہ انہاں ادب دیاں ساریاں نثری تہ منظوم صنفاں پنج تہلکہ مچا چھوڑیا ہور انہاں ساریاں پہاڑی علاقیاں پنج ٹھونڈی کرکا پہاڑی ادیب تہ فنکار ٹھونڈ کہندے۔ کہٹ ہی ویلے پنج ادبیاں دا ہک قافلہ دوئیاں زبانان دے نال نال کھلتا دا نظر این لگا۔ دراصل ایہہ سارے ادیب پہلیاں ہی تھیں اُردو ادب پنج طبع آزمائی دا شوق پورا کر دے آسے جدکہ اُندی مادری زبان دی شناخت ہوندیاں ہی انہاں اپنی وراثتی زمی پنج ادبی صنفاں دی فصل راہ کا سگر ڈھ طریقے نال اُسدی گوڈی تالی شروع کردتی۔

پہاڑی قوم ہور پہاڑی زبان دی شناخت ہوگئی۔ حکومت وقت سن اصولی طور تے اس زبان، اسدے ادب ہور ثقافت کو تسلیم کر کہندا۔ نور اللہ قریشی ہوراں داعزم ہور مضبوط ہو یا ہور خوب تھیں خوب تری تلاش نچ انہاں جدوجہد جاری رکھی۔ اُنڈے رستے نچ کنڈے سٹے گئے رکاوٹاں کھلیاں کیتیاں گیاں۔ اُنڈے پیر لہو لہان ہووے انہاں تلیاں داماس گلیاں لایا، مگر انہاں اپنا سفر جاری رکھیا۔ ریڈیو کشمیر ہور جموں توں پہاڑی پروگرام شروع ہوئے۔ اُچیاں پہاڑاں، پربتتاں تہ ماہلیاں دی خوبصورت فضا نچ گائے والے پہاڑی فنکاراں دی آواز ریڈیو تھیں گونجی۔ اسدے فوراً بعد جموں و کشمیر پہاڑی لوکاں دی ترویج و ترقی واسطے ایڈوائیزری بورڈ دا مطالبہ زور پکڑ گیا۔ نور اللہ قریشی ہوراں دی بے لوث تہ مخلص لیڈر شپ دی شروعات نال ہک دن اوہ وی آہی گیا کہ پہاڑی ایڈوائیزری بورڈ دا قیام عمل نچ آندا گیا۔ اُس بورڈ دے ذریعہ غریب پہاڑی طلباء و طالبات واسطے ساری جموں و کشمیر نچ ٹوں پہاڑی ہوسٹل قائم ہوئے جہڑے رواں دواں ہین۔ سکولاں، کالجیاں ہور ملک دیاں مختلف یونیورسٹیاں نچ زیر تعلیم طلبا و طالبات واسطے وظیفے دی ہک کثیر رقم مقرر ہوئی جسدے ذریعہ غریب طلباء و طالبات اپنی تعلیم کو جاری رکھ سکے۔ ایہہ گل غور طلب ہے کہ جناب نور اللہ قریشی ہور کریم اللہ قریشی دو سکے پُہراواں سن اپنی قوم دی شناخت کراں کا جموں و کشمیر دیے سارے پہاڑیاں کو ہک پلیٹ فارم تے کھٹھا کیتا۔ قوم کو صدیاں واسطے زندہ کر گئے جد کہ اُنڈی پُشت پناہی کون کر رہیا آسا۔ اُنڈی کنڈی چچھا پیار، خلوص ہمدردی ہور رحمت والا ہتھ کا ہڑا آسا۔ ایہہ گل روز روشن نالوں عیاں ہے کہ جس شخص انہاں کو تخلیق کیتا اوہ انہاں دوئیاں دے بڑے پُہرا ہدایت اللہ قریشی مرحوم آسے۔

مرحوم ہدایت اللہ قریشی کچاڑیاں باغبالہ کرناہ نچ 15 اپریل 1931ء کو پیدا ہوئے اُنڈے والد داناں وزیر محمد ہور والدہ ماجدہ داناں جمیلہ بیگم آسا۔ محترمہ جمیلہ بیگم ہوراں دے بطن تھیں ترے پُتر ہدایت اللہ، کریم اللہ ہور نور اللہ دے علاوہ ترے تہیاں جنم کہندا۔ اُنڈی والدہ دے بارے نچ مشہور ہے کہ اوہ اپنے علاقے دی انتہائی سادھا، عبادت گزار، سخی، دیانت دار، امانت دار ہور شریف النفس خاتون آسی۔ ظاہر جی گل ہے کہ اچیاں عظیم شخصیتاں دا جنم اچیاں ہی ماواں

دے لطن تھیں ہوندا ہے۔ اُندے والد محترم وی علاقے دے ہک نیک، جفاکش، محنتی ہو رنڈر انسان آسے۔ والد دی بے وقت موت دی وجہ توں کریم اللہ قریشی ہو رنور اللہ قریشی دی پرورش بڑے پُہرا مرحوم ہدایت اللہ قریشی دے سُر د ہو گئی۔ ہدایت اللہ قریشی 1962ء بچ محکمہ سوشل ویلفیئر دے شعبہ کارپنٹری و نقش و نگار بچ تعینات ہو گئے۔ بڑی قلیل آمدن دے باوجود انہاں قربانی ہو ر ایتار دے جذبے کو تھوں نہ گین دتا ہو ر اُس دور بچ اپنے دو بیاں پُہراواں کو اعلیٰ تعلیم تھیں روشناس کیتا جس دُور بچ علاقہ کرناہ تھیں کجھ ہی امیر خانداناں دے گدرے اعلیٰ تعلیم حاصل کیتے دی سکت رکھدے آسے۔ کریم اللہ قریشی میٹرک پاس کرن توں بعد محکمہ تعلیم بچ بحیثیت مدرس تعینات ہو گئے جدکہ اپنی قابلیت ہو ر پُہراؤ دی رہبری دی وجہ نال پرائیویٹ امتحان پاس کرکا پہلیاں گریجویشن ہو ر فرنی ایڈ دی ڈگری حاصل کیتی۔

اُسدے برعکس نور اللہ قریشی ہو ریں ذرہ زیادہ ہی ذہین ہو ر فہم و فراست دے مالک آسے۔ اس کرکا برادر اکبر ہو ر اں انہاں کو انتہائی لاڈلہ رکھ کا پڑھا لیا ہو ر کشمیر یونیورسٹی تھیں ایم ایس دی اعلیٰ ڈگری کرا لی۔ اُندی قابلیت دے پکھیروں سُن ہو ر ڈاری ماری ہو ر بڑے پُہراؤ دی تریہہ بچھائے واسطے انہاں کشمیر یونیورسٹی ہی تھیں ایل ایل بی دی ڈگری حاصل کرکا آزاد فضاء بچ وکالت دے پیشے کو پسند کیتا۔

ہدایت اللہ قریشی ہو ریں پُہنگھے ترہائے ضرور رہے ہوسن۔ قلیل آمدن دی وجہ نال اُندے عیال کو کئی چیزاں دی تھہرک ضرور لگی ہوسی۔ اُندے نلکے نلکے چندک کئی چیزاں واسطے لرزے ہوسن مگر انہاں اپنے پُہراواں کو قیمتی احساس بیہ ہون دتا ہو ر حسب توفیق ضروریات زندگی دی ہر شے نو بومی سر رکھی۔ اوہ ہک مخلص، ہوشیار ہو ر ہونہار مصو ر نالوں اُندی زندگی دے خاکیاں بچ خوبصورت رنگ پُہر دے رہے۔ انہاں پُہراواں کو صرف برائے نام ڈگریاں بیہ کرا لیاں بلکہ ہک مجرب سنیا رے نالوں انہاں کو چھل چھل کا ہک عظیم انسان بنائے دی کوشش کیتی ہو ر اُس کوشش بچ اوہ کامیاب ہوئے۔ مٹھی پُہر جسامت بچ ہک سخت ترین، ہک دیانت دار، ہک قوی ہو ر مضبوط رُوح دا دُوانال ہدایت اللہ قریشی آسا۔ حاضر جوانی، سچائی، صدقِ دلی، خوش اخلاق

اُندے والد وزیر محمد وی کوئی ذہین شخص آسے۔ انہاں اپنے تیراں پُتراں دے بالترتیب تیرے نایاب ناں..... ہدایت اللہ، کریم اللہ، نور اللہ، اسراں رکھے کہ اُندی ہدایت ہوو تُو رُسَن وزیر محمد کو وی صدیاں تک زندہ کر چھوڑیا۔ نور اللہ قریشی ہوراں کو ابجی ہدایت ہوئی کہ اُندے رکھنڈرے دے تُو رنال ہک پسماندہ تہ کچھڑی دی قوم روشناس تہ تابناک ہوگی۔ اس تُو ر دے سارے منظر نامے کچھ ہدایت اللہ ہوراں دی ہدایت ہو اُندا عظیم تخلیقی تہ مصو ر ذہن آسا۔

ہدایت اللہ قریشی ہوریں پہاڑی زبان وادب دے مخلص خیر خواہ ہوو بزرگ شاعر وی آسے۔ انہاں لرساریاں حمداں، نعتاں ہوو نظمناں لکھ کا پہاڑی شاعری دی کوٹھار بچ خاطر خواہ اضافہ کیتا داہے۔ اُندی منظور شاعری بچ جائی جائی ہک انقلابی ہوو دیانت دار انسان دامشکد اچہرہ نظر اینداہے۔ اُندیاں حمداں ہوو نعتاں بچ پہاڑی قوم پہاڑی زبان وادب واسطے دُعادی آواز وپگارہے۔ اوہ اس قوم ہوو زبان دی ترقی واسطے دُعایا گوہ ہین۔ اوہ ہک مند بڑ ہوو نامو ر بزرگ سخن گو آسے۔

انہاں دو شادیاں کیتیاں ہوو اُندی حق گوئی دا ایہہ اثر رہیا کہ رن خصم دے رشتیاں بچ کدے دراٹنہ ہینپی، سُوکن چارے کدے اُندے کمر بچ چناتھی تک بیہ ماری۔ انہاں دوہاں رتاں دے بطن تھیں اُندے ست پُتر ہوو چھ سہں ہین۔ اُندی ساری اولاد پڑھی لکھی دی اولاد زینہ ہے قریب قریب سارے ہی پُتر باروزگار ہین ہوو پہاڑی زبان وادب دے قبیلے بچ دوو حاضر دے شاہکار منے جلدے ہین۔

سال 2018ء دے آغاز ہی بچ اُندی صحت زیادہ خراب ہوگی۔ علاج معالجے وی کوئی آفاقہ نہ کرسکیا۔ فروری 2018ء دے آخری تہہیاڑے چل رہے آسے کہ اُندی خرابی صحت دا پتہ لگ کا نور اللہ قریشی ہوریں مظفر آباد تھیں کرناہ پچھے۔ دو دن بعد اسیں بچ سارے لوک ہدایت اللہ قریشی ہوراں دی بیمار پُرسی واسطے اُندے دولت خانہ تے حاضر ہوئیاں ہوو اُتھا نور اللہ صاحب ہوراں کو دکھ کلاملاقات دے نال نال اس گل دی وی خوشی ہوئی کہ اج ہدایت اللہ قریشی ہوریں پیارے پُتر او دی حاضری دی وجہ نال خوش باش نظر آ رہے آسے۔ جد کہ 7 مارچ 2018ء کو

اچانک داغ مفارقت دے گئے اَساں سوچیا کہ دہنہہ چہڑا تلا آ گیا دا ہے مگر کہڑی کھنڈتوں بعد پتہ لگا کہ دہنہہ ہمیشہ ہمیشہ واسطے غروب ہو گیا۔ اُن دے جنازے دی ادائیگی واسطے سارا علاقہ اُنڈ آیا۔ 7 مارچ بروز بدھ وار نمازِ ظہر توں بعد تمام لوکاں اُنہاں کو ڈھلکدیاں اکھیاں نال بدھیا کیتا۔ میت دے چہرے دا آخری دیدار کردیاں میں محسوس کیتا کہ پہاڑی قوم دا ہک، عظیم مصوّر عظیم تخلیق کار اراج ہمیشہ ہمیشہ واسطے جدا ہو گیا۔ میں نم اکھیاں نال دل ہی دل بچ اُن دے جذبے، جوش تہ ولولے، فہم و فراست ہور با عظمت و بیژن کوسلوٹ پیش کیتا ہور نال ہی اس خیال ماہڑے ذہن تے دستک دتی کہ میں ساری قوم کو اپیل کراں کہ قوم دے ایچھے تخلیق کار ہور مصوّر کوراکم از کم سال بچ ہک وار ضرور یاد کراں ہور اُن دے اس قومی مشن کو اگے ٹوراں۔

پہاڑی زبان و اردو نے اثرات

تاریخ نے ورق گواہ ہیں بے شروع بچ انسانی زندگی تے عجیب کیفیت تہ خاموشی نا عالم طاری سا۔ جد کہ گجھ ہی مدت نے اندر سماجی تہ معاشی ضروریات کی پورا کرنے واسطے کس زبان نا وجود عمل بچ آیا جس نے ذریعے انسان اپنی گل دوئیاں تک پچھانے بچ کامیاب ہو یا تہ فر اپنی زندگی نے پچھلے واقعات یا گجھ اک تجربات کی دوئیاں نے سامنے دلچسپ انداز بچ بیان کرن لگا، سُننے آلیاں تے جس نا اثر ہو یا اس طراں زبان عمل درآمد ہو یا تہ اک لمی مدت ایہہ سب گجھ سینہ بہ سینہ چلنا رہیا۔ لکھنے فی صورت اس وقت تک ممکن نیہہ سی جدوں تک تحریر نا فن یعنی رسم الخط وجود بچ نہ اوئے ہے۔ اس ضمن بچ پروفیسر گیان چند جین ہوراں لکھیا ہے:

”انسانی تاریخ کی ابتدا قدیم مصر سے ہوئی ہے۔ تحریر کا فن چار ہزار قبل

مسیح میں یقیناً وجود میں آچکا تھا مصر کا رسم الخط آثار مقدس اور سیمریا کا منجی خط اُس

زمانے کے ہیں۔“

پہاڑی زبان غیر منقسم ہندوستان فی جدید ہند آریائی زباناں بچ شامل ہے چونکہ لسانی ساخت فی بنیاد تے تحقیق تھیں بعد اُس اس نتیجے اُپر پہنچنے ہاں بے ملک ہندوستان بچ آریہ لوک بکھریاں بکھریاں گروہاں بچ داخل ہوئے۔ مزید تاریخی شواہد تھیں ایہہ وی پتہ چلنا بے دُو اگر وہ سا لہا سال گزرنے تھیں بعد داخل ہو یا، ماہر لسانیات پروفیسر مسعود حسین خان نے مطابق ہند

آریائی ناعہد جدید 600ء تا 1000ء) ہے اس حوالے نال انہماں لکھیا ہے:

”چنانچہ جب پراکرتوں نے ادبی شکل اختیار کرنا شروع کی تو وہ عوام کی ڈگر سے پرے جا پڑیں اور عوام کی زبان کا دھارا آگے بڑھتا رہا، اس بول چال کی زبانوں کو اُس عہد کے قواعد نویسوں نے ”اپ بھرنش“ (بگڑی زبان) کہا ہے“ ۲

پروفیسر مسعود حسین خان ناظر یہ اتھے گریسن نال ملنا ہے۔ گریسن نے بقول بڑا عظیم ایشیاء نیاں ساریاں زبانوں اپ بھرنش نی اولاداں ہین۔ ہندوستان نی ہر زبان ہور بولی اُپر اپ بھرنش نے اثرات نظر اونے ہین۔ گریسن نی تقسیم نے مطابق زبانوں گی چار حسب ذیل حصیاں وچ تقسیم کیتا گیا ہے۔

(الف) بیرونی زبانیں:

(۱) شمال مغربی شاخ (۲) لہندا (مغربی پنجابی) (۳) سندھی

(ب) جنوبی شاخ..... مراٹھی

(د) مشرقی شاخ:

(۱) آسامی (۲) بنگالی (۳) اُڑیا (۴) بہاری بولیاں

وسطی زبانیں:

(د) پورپی ہندی

(ج) اندرونی زبانیں:

(۱) مغربی ہندی (۲) پنجابی (مشرقی) (۳) گجراتی

(۴) راجستھانی (۵) بھیلی (۶) خاندیشی

(ر) پہاڑی زبانیں

(۱) مشرقی پہاڑی یا نیپالی (۲) درمیانی پہاڑی (۳) مغربی پہاڑی (بحوالہ مقدمہ تاریخ

زبان اُردو صفحہ ۳۹)

مشرقی پہاڑی ہور گڑھوالی اُتراکھنڈ تہ اُتر پردیش نے شمالی علاقیاں وچ بولی جانی ہے۔

درمیانی پہاڑی ہماچل پردیش، کانگڑہ، چبہ تہ شملہ نے مضافات پنج بولی جانی ہے جموں کشمیر نے خطہ پیرپنچال (اصلاح راجوری پونچھ) اڈڑی، کرناہ، بارہمولہ، بانڈی پورہ ہور ویلیواڑ، کیرن، ہندواڑہ تہ لولاب نے اکثر علاقہ جات تہ جنوبی کشمیر نے بعض علاقہ جموں نے کجھ ہک علاقہ ہور کاغان سرحد، ہزاروہ ڈویشن تہ خطہ پوٹھوہار وغیرہ پنج بولی جانی ہے۔ پہاڑی زبان فی تاریخی اہمیت تے گل کرنے ہوئیاں پاکستان نے مشہور صحافی مہتاب عزیز ہوراں اس طراں لکھیا ہے:

”کشمیر پر جن بادشاہوں نے حکومت کی اُن میں سے سلطان مظفر خان،

ہیت خان، حسین خان، زبردست خان اور وشیر احمد خان نے عہد کی سرکاری اور

درباری زبان پہاڑی رہتی ہے۔ ۳

لسانی تحقیق کے مطابق ایہہ آکھنا غلط نیہہ کہ زباناں اک دو جے کولو اُدھار یعنی پہنیاں ہین۔ اک دوئے نے اثرات قبول کرنیاں ہین، اک زبان نے لفظ دوئی زبان پنج اس طراں مدغم ہو جانے ہین، جس طراں اوہ اسی زبان نے لفظ ہوون۔ اسے طراں پہاڑی زبان تے اُردو نے اثرات نظر اونے ہین۔ قواعد و اصول نے اعتبار نال اگر تکاں تہ اُردو ہور پہاڑی زبان پنج مماثلت تہ موافقت نظر اونی ہے۔ پہاڑی زبان جیہڑی ابتدائی مرحلے پنج اک بولی فی حیثیت نال زندہ رہے اسنے باوجود دوئیاں زباناں نال لین دین جاری رہنا۔ تاریخی اعتبار نال جیہڑی زبان اک دوئے نال سفر کرنی ہے یقیناً اس سفر پنج اک زبان دوئی زبان نا اثر قبول کرنی ہے ہور ہم سفر اُپر اپنے اثرات وی چھوڑتی ہے۔

ماضی پنج غوط زن ہوئی تہ جس ویلے اس مشاہدہ کرنے ہاں تہ برس ہا برس پُرانی تحریراں پنج اُردو نے الفاظ خاصی تعداد پنج ملی جانے ہین جیہڑے آج پہاڑی زبان ہور اُردو پنج سانجھے ہین مثلاً سیکنا (سکھانا) ٹھنڈ (سردی) دروازہ، میوہ، (پھل) چرخ، پھرکی، چکنا چور، چیل، میتھی، آٹا، چاول، میرا، تیرا، کھٹا، مٹھا، چٹا، کالا، چنگا (اچھا) روٹی، پانی، جے الفاظ دور حاضر پنج اُردو ہور پہاڑی نے درمیان سانجھے ہین۔

کھڑی بولی بعض ماہرین لسانیات نے نزدیک اُردو ہور ہندی نی بنیاد ہے۔ جیہڑی فارسی لکھی گئی اُوہ اُردو کہلائی تہ جیہڑی دیوناگری پنج لکھی گی اوہ ہندی کہلائی کھڑی ہور پہاڑی زبان ناجس ویلے اُس تقابلی مطالعہ کرنے ہاں گجھ اک الفاظ کھڑی بولی تہ پہاڑی پنج سا نچے نظر اونے ہین۔ چونکہ کھڑی بولی بولنے وقت الف ہور واؤ کی گرا دینے ہین۔ مثلاً روٹی سے رُٹی ہور سوٹی سے سٹی سوکھنا سے سکھنا، لاکھ سے لکھ، کھانڈ سے کھنڈ، گاڑی سے گڈی، بمعنی پہاڑی زبان پنج وی، رُٹی، سٹی، سکھا، لکھ، کھنڈ، ٹھنڈ، گڈی وغیرہ ہی بولے جانے ہین۔ کھڑی بولی نی معروف تصنیف، ”کربل کتھا“ پنج مستعمل الفاظ مثلاً کھو، لیٹو، بخشو، اُجڑا، اُداس، سٹ، چنگے ہمیش وغیرہ مذکورہ الفاظ پہاڑی زبان پنج اِسے ہیئت نہ شکل اور آواز نے نال موجود ہین۔ اِس طراں اگر اِس پہاڑی شاعری نے صوفیانہ کلام ہور پُرانی دکنی اُردو کی تکاں پہاڑی زبان پنج اُردو نے الفاظ خاصی تعداد پنج ملی جانے ہین۔ انہاں لفظاں گی اِس اُردو نی پُرانی شکل آکھی سکھنے ہاں۔

پہاڑی زبان نے معروف شاعر میاں محمد بخش ہوراں نے گجھ اک شعر ملاحظہ کرو جیہڑے پُرانی اُردو زبان نال مشابہت رکھنے ہین۔

رحمت دا مہینہ پا خدایا باغ سُکا کر ہریا
 بوٹا آس اُمید میری دا کردے میوے پھریا
 مٹھا میوہ بخش ابجھا قدرت دی گھت شیری
 جو کھاوے روگ اُسدا جاوے دُور ہووے دلگیری
 بال چراغ عشق دا میرا روشن کردے سینہ
 دل دے دیوے دی روشنائی جاوے پنج زمیناں
 (سیف الملوک)

مذکورہ شعر اُردو نال میل کھانے ہین۔ جیہڑی اِس وقت نی پہاڑی زبان ہے انہاں شعراں ورجس ویلے غور کرنے ہاں تہ ایہہ اُردو نی ادبی زبان نال ملنے جلنے نظر اونے ہین۔ بلاشبہ ایہہ پہاڑی ادبی زبان ناکلام ہے۔ پروفیسر محمد رفیق ہوراں اک تحقیقی مضمون ”سیف الملوک نی

بُتْر، شیرازہ (پہاڑی) بچ شائع شدہ ہے۔ فاضل مقالہ نگار نے مستند شواہد و دلیلاں نال ثابت کیتا ہے جے سیف الملوک نی زبان اسی فیصد پہاڑی ہی ہے جدکہ اس نے نال ہی نال ایہہ اُردو نی ابتدائی شکل نامونہ وی ہے۔ شمالی ہندوستان نے بعض علاقہ جات ہور مغربی یورپی ہور اُترا کھنڈ نے گجھ اک علاقے بچ راقم کی جانے کئی اک مواقع ملے ہور گجھاں جائیاں قیام وی کیتا عوامی سطح تے قریب تھیں اُردو زبان بولنے تے سُننے نا اتفاق ہويا۔ عوامی گفت شنید بچ پہاڑی زبان نے کثیر الفاظ مستعمل ہین۔ بجنور، نجیب آباد، دھام پور، روڑکی، بری دیوار، رشی کنیں تے کلیر شریف جے علاقہ جات نی بول چال نی زبان بچ وی پہاڑی زبان نے الفاظ وافر تعداد بچ مستعمل ہین۔ اس گل تھیں واضح ہونا جے اُردو زبان ہور پہاڑی زبان نا آپس بچ ڈوہنگارشتہ ہے۔

گراٹر نے اعتبار نال جس ویلے اس تکتے ہاں۔ بہتیرے قواعد و ضوابط اُردو تے پہاڑی بچ سانجھے ہین۔ علم صرف ہور نحو نے حوالے نال تکتیا جائے، مصدر تذکیر و تانیث، حروف علت، اسم صفت، فعل ماضی، حال تے مستقبل جے قواعد اُردو ہور پہاڑی بچ ملنے چلتے ہین۔ مثلاً اسم مصدر نی علامت اُردو بچ ”نا“ ہے یعنی چڑھنا، گرنا، آنا، جانا، کھانا، پینا، لکھنا، پڑھنا وغیرہ۔ ایہہ الفاظ پہاڑی زبان اسی قاعدے تے اونے ہین۔ مثلاً چڑھنا، ہٹنا، آنا، جانا، کھانا، پینا، ہنسا، کھڑنا، پڑھنا، لکھنا، اٹھنا، رہنا، سہنا، پہاڑی بچ وی مصادر ہی مستعمل ہین۔

فعل حال نی گردان دوواں زبانان بچ اک ہی ہے۔

زبان	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
اُردو	وہ کرتا ہے	وہ کرتے ہیں	تُو کرتا ہے	تم کرتے ہو	میں کرتا ہوں	ہم کرتے ہیں
پہاڑی	اوہ کرنا ہے	اوہ کرنے ہین	تُو کرنا ہیں	تُس کرنے ہو	میں کرنا ہاں	اَس کرنے ہاں

فعل مضارع دوواں زبانان بچ اک ہی قاعدے ور ہے:

زبان	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
اُردو	وہ لکھے	وہ لکھیں	تُو لکھ	تم لکھو	میں لکھوں	ہم لکھیں
پہاڑی	اوہ لکھے	اوہ لکھن	تُو لکھ	تُس لکھو	میں لکھاں	اَس لکھاں

پہاڑی تہ اُردو نے مونث مذکر تکو:

زبان	مذکر	مونث	مذکر	مونث
اُردو	لڑکا	لڑکی	بیٹا	بیٹی
پہاڑی	گدرا	گدری	پُتر	تہنی

پہاڑی تہ اُردو نے واحد جمع تکو:

زبان	واحد	جمع	واحد	جمع
اُردو	لڑکا	لڑکے	بچہ	بچے
پہاڑی	گدرا	گدرے	کھوڑا	کھوڑے

اتھے اُردو ہور پہاڑی بچ ”الف“ تہ یا ہے مجھول ”سائجے ہین۔

اُردو تہ پہاڑی زبان تے بحث کرنیاں ہوئیاں ڈاکٹر صابر مرزا لکھنے ہین:

”عربی فارسی اور اُردو کے ساتھ جڑی ہوئی علامات جن سے تلفظ اور تشریح کے ساتھ معنی

کی وضاحت ہوتی ہے اُن میں سے چند علامات مندرجہ ذیل جو اُردو پہاڑی مستعمل ہین۔ ۵۔

علامات قرأت:

۱۔ زیر (زبر.....)

۲۔ زبر (فتحہ) (.....)

۳۔ پیش (.....)

۴۔ جزم مطلق ()

۵۔ جزم مجھول (.....)

۶۔ تشدید (.....)

۷۔ مد (.....)

۸۔ تنوین (.....) یعنی دوزبر، دو پیش دوزبر کو کہتے ہین۔

الف متصورہ، الف ممدودہ، واو معروف واو مسعولہ۔ واو استمام، یا تہ معروف یا تے

مجبور و غیرہ نا استعمال وی اُردو تہ پہاڑی بچ ملنا جلنا ہے۔ اتھے اختصار نال کم لیںیاں ہوئیاں کجھ اک مثالاں پیش کیتیاں ہین۔ گرائمر نے اعتبار نال دواں زباناں بچ متعدد قواعد سانجھے ہین۔ تفصیلات اکٹھا کرنا طوالت ناسبب ہے۔ مذکورہ تقریحات نال ایہہ گل دو پہر نے دیہہ نی طراں روشن ہو جانی ہے جے پہاڑی زبان تہ اُردو زبان نارشتہ بہت قریبی ہے۔ پہاڑی تہ اُردو نے اثرات واضح نظر اُونے ہین۔ پہاڑی اک لہاں سفر طے کرنیاں دو جیاں زباناں کولو فائدہ چکیا ہو اُنہاں نے چنام لفظاں بچوں کجھ اک لعل و گوہر اپنے اندر اس طراں ضم کیتے کہ ادہ پہاڑی نے ہو کر رہ گئے۔

پہاڑی ناول دا آغاز تہ ارتقاء

پہاڑی ناول دا آغاز تہ ارتقاء تے گل کرنے پہلیاں اَسدا پس منظر جاننے دی کوشش کراں تہ زندگی جس طراں ہک آغاز ہور فر ارتقاء دا ہر جلدی ہے۔ ادب وی اپنے زمانے دیاں تقاضیاں تہ احتیاجاں کو سامنے رکھ کا آغاز وی کردا ہے ہور ارتقائی منزللاں وی طے کردا ہے۔ مٹی جیہڑی ہزاراں لکھاں سالوں تھیں موجود ہے تہ اس بچو پیدا ہون والیاں چیزاں، جاندار، وقت نال نال بدلے جلدے ہین قدیم زمانے بچ مٹی تھیں نکل والیاں تاں تعداد کیہہ آسی یا کدے اندا کوئی وجود آسا تہ فر حضرت آدم تھیں انسان سُن گڈیاں، ریل، جہاز تہ ایٹمی توانائی کیاں بیہ حاصل کر سکی، تیل دے کھوکھن کا دولت نال مالامال کیاں بیہ ہوئی قصہ مختصر جے دُنیا تے موجود ہر چیز بچ تبدیلی لازمی ہے کدے تبدیلی دا نظام مک گچھے تہ دُنیا دی فناء کو ڈھک بیہ سکدا۔

پہاڑی زبان بچ ناول نگاری دا آغاز کافی چر نال ہو یا بہ نسبت باقی ادب دے اسیں اس گل تھیں بخوبی واقف ہاں جے پہاڑی بچ ناول اُردو تھیں آیا ہور اُردو زبان سُن اس کو مغربی ادب تھیں اخذ کیتا۔ بنیادی ناول دا آغاز دکھاں تہ ایہہ طالوی زبان دے لفظ Noveela نکلیا نعت دے اعتبار نال ناول معنی نادر ہور نویں گل دے ہین۔ اس تھیں انداز ہوندا ہے جیا انسان پُرانے انداز دے فرضی قصیاں تھیں اکتا گیا دا آسا جس ویلے اس سُن اوہ قصہ سُنیا جس بچ حقیقی زندگی دا عکس نظر اپندا آسا تہ اُس کو نویں نال نال یاد کیتا۔ قصہ بچر اکتا خواہاں خیالاں دیاں پھیراں بچ پھر دار ہیا داستان اکھوایا۔ جس اس تھیں نکل کا حقیقت دی دُنیا بچ داخل ہو یا تہ ناول ناں نال یاد کیتا گیا۔ جیاں جے ناول داستان دی ہی ترقی یافتہ شکل ہے۔ ناول دی کدے جامع تعریف کیتے جُلے تہ اوہ گچھ اس طراں نال ہوئی۔

ناول اوہ قصہ کہانی ہے جس دا موضوع انسان زندگی ہووے ہو ناول نگار زندگی دے مختلف پہلوواں دا مکمل ہو رڈو ہنگا مشاہدہ کرنے دے بعد ہک خاص سلیقے تہ ترتیب نال اپنے تجربات ہو مشاہدات کو کہانی دی شکل بچ پیش کر دے ہین۔ ناول ہک ایہجا آئینہ خانہ ہے جس بچ زندگی دے سارے روپ دکھے جلد سکدے ہین۔

ناول کنیں قسم دے ہوندے ہین۔ جیاں، کرداری ناول، ڈرامائی ناول مہمانی ناول، واقعاتی ناول، تاریخی ناول، جاسوسی ناول، اصلاحی ناول ناول دے آغاز تہ ارتقاء دے بارے بچ گل کران تہ ناول حقیقی عناصر دے متعلق ایہجی کہانی کو آکھدے ہین جس بچ ہک پوری زندگی دا احاطہ کیتا گیا ہووے۔ زندگی کو ہک پارے بچ سوئی طراں باڈ دینا سکھلا کم نیہ۔ اسی واسطے ناول کو مشکل فن قرار دتا گیا ہے۔ ناول پوری زندگی نال جڑو یاد ہے۔ اس بچ زندگی کنی کنی زایویاں بچ کھنڈری دی ہوندی ہے۔ ناول مخصوص زندگی دی موجودہ صورتحال دا آئینہ نیہ بلکہ نویں زندگی دی تشکیل وی پیش کر دے۔ بڑیاں ناولاں بچ زندگی دے نویں معنے ہو نویں جہان کھلدے نظر ایندے ہین یا ایہہ نظر اپنے چاہیدے ہین۔ اس واسطے ناول دی تحقیق دا سلسلہ بچ اوکھا ہے۔ ایہی وجہ ہے جے ڈی ایچ لارنس سن اس عظیم ترین فن قرار دتا ہے۔

ناول زندگی دی تشریح دا فریضہ سرانجام دیندا ہے۔ اسدے فنی لوازمات بچ قصہ، پلاٹ، کردار، فلسفہ حیات، زبان و اسلوب شامل ہین، ناول دی اہم ضرورت قصہ پن ہے۔ قصہ بچ جاذبیت ہو رڈو چپسی دا ہونا وی ضروری ہے ہو رقصہ سنانے دا سلیقہ وی ناول نگار کو اپنا چاہیدا ناول دا ڈوآ جڑو پلاٹ ہے پلاٹ دراصل قصہ کھنڈرے دیاں حصیاں کو آپا بچ ریلینے دا کم کر دے۔ ہک چنگے ناول واسطے ربط تہ تسلسل دا ہونا ضروری ہے پلاٹ وی دو حصے ہین ہک سادھا پلاٹ ڈوآ مرکب پلاٹ، سادھا پلاٹ بچ عموماً ہک قصہ ہوندا ہے ہو مرکب پلاٹ بچ کنیں قصے ہوندے ہین۔ ایہجی حالت بچ لازمی ہے جے ایہہ قصے بانج موبوط ہون تہ ناول بے ربطی دا شکار ہو جیسی۔ اسی طراں اسدا تر یا جڑو کر دے پلاٹ ہو ر کردار ڈوآں ہی اہمیت اپنی جانی مسلم ہے۔ کجھ ناقدین دا آکھنا ہے پلاٹ اہم ہے تہ کجھاں سن کردار کو اہمیت دتی دی ہے۔ کردار زندگی دے

جیدے جاگدے کردار ہونے چاہیدے ہیں جے پڑھن والیاں کو اوپرے نہ لگن۔ البتہ انہاں
 بچ تخیلی عناصر ہونا ضروری ہے۔ ایہہ عام افراد کو مختلف تہ اعلیٰ سطح دے ہون، کردار بچ تکمیلی تہ
 ارتقائی صورت حال ہونی ضروری ہے۔

جس طراں پہلیاں عرض کیتا آسا جے پہاڑی زبان بچ ناول نگاری اُردو تھیں آئی تہ اُردو
 بچ ناول نگاری دی ابتدائی ڈپٹی نذیر احمد دے ہتھوں ہوئی۔ انہاں سُن ”مرآة العیش“ تو بتہ
 النصح“، ”افسانہ مبتلا“، ”ابن والوقت“، ”ایامی“ روئے صادقہ وغیرہ نال لکھے۔ بقول پروفیسر
 عبدالسلام ”اُردو ناول دی ابتدا عجیب وغریب طریقے نال ہوئی۔ مولانا نذیر احمد سُن اپنی کبریلو
 ضروریات پوری کیتے واسطے ہک قصہ لکھنا شروع کیتا۔ اوہ قصے دے انداز بچ اپنیاں بچیاں کو امور
 خانہ داری ہور مذہب دی تعلیم دیاں چہہ بندے آسے۔“

پہاڑی ناول دے آغاز تھیں پہلیاں پہاڑی زبان بچ ادب دیاں مختلف قسماں متعارف
 ہو گیاں دیاں آسیاں تے ناول دی طرف کھٹ تہیان آسا اسدی وجہ ایہہ ہوسکدی ہچے بازاری
 ناولاں سُن جیہڑی چھاپ ذہناں تے چھوڑی دی آسی اس ذہنیت نال ناول غیر ضروری تصور کیتا
 گیا ہوسی یا تاریخی ہور ادبی ناول پڑھنے دے بعد ایہہ ہک بڑا ہور پہنار اکم سمجھیا گیا ہوسی خیر ایہہ
 ماہرے خیال بچ وجوہات ہوسکدیاں ہیں جدکہ اس تو بغیر وی کہیں وجہاں ہونے دا گمان ہے۔
 نال ہی دُنیا دیاں دوئیاں زبانوں وی ادبی لحاظ نال آغاز نال ہولیاں ہولیاں ارتقاء دی طرف
 گیندیاں ہیں اسراں پہاڑی جدید ادب جدوں شروع ہیما تہ اسدیاں لکھاریاں دے سامنے
 پہاڑی شاعری دا نمونہ موجود آسا ہور نثر بچ صرف لوک کہانیاں، اس واسطے اکثر لکھاری شاعری
 دا ہر متوجہ ہوئے ہور کہانی دے نمونہ تھیں افسانوی ادب بچ کہانیاں یا افسانے لکھنے دا آغاز ہو یا
 پہاڑی لوکاں دی نہ زمین رکڑ ہے۔ ہور نہ ذہن رکڑ ہیں ناول دا آغاز ہونا ہک فطری عمل آسا جس
 دی ابتداء دے دھا کے بچ مرحومہ زینت فردوس زینت، چٹی چاڈڑ پیارنی، نال کیتی اس ناولٹ
 سُن ناول تھیں خالی اس ادبی زمین تو چنگھڑ جنڈھ پٹے ہور اگا دی ادبی کھیتی واسطے زمین ہموار کیتی۔
 جدکہ اس کوشش کو اوہ مقام نہ ملیا جیہڑا ملنا چاہیدا آسا مگر اس دی وی ہک خاص وجہ آسی بقول

”ایہہ حقیقت ایہہ بے ناول نگاری والے پاسوں جسراں پہاڑی فلشن نگار کنڈ موڑی بیٹھے سن۔ تاہم 80ء نے دہاکے پنج ناول نے ٹھہرے ہوئے پانی پنج ساریاں تھیں پہلا کیٹا مرحومہ زینت فردوس زینت ہرا ”چیٹی چادر پیارنی“ عنوان نال ہک ناولٹ لکھی تہ پھنکیا۔ مگر ایہہ کوشش اُس سطح اُپر سراہی رہیاں ہن۔ پہلی گل تہ ایہہ بے اس ناولٹ نی کتابت ہوں ناقص آسی۔ دوئی گل ایہہ کہ مرحومہ جیہڑا لہجہ اختیار کیتا اوہ وی ہوں عجیب وغریب سی۔ اوہ نہ تہ خالصتاً راجوری پونچھ نال میں کھانا سی ہور نہ ہی کرناہ تہ اوڑی والا سی۔ اسراں ایہہ ناولٹ عوامی قبولیت حاصل نہ کری سکیا۔“

اسراں ناول دا آغاز ہو یا ہور ایہہ ناول یقینی طور تے مکمل ہو ہی نہ سکدا آسا کیانجے اس زبان پنج ایہہ ہک ابتدائی تجربہ آسا اوہ کتنا مقبول یا نامقبول ہو یا اوہ ہک رنگ بحث ہے۔ اسدا موضوع اسدے وجود دا موجود ہونا ہی کافی ہے۔ یعنی پہاڑی ادب پنج ناول دا آغاز زینت فردوس زینت دے ہتھوں ہو یا۔ اس توں بعد فرہنگ واریں اس پاسے سکوت چھا گیا ہور تانجے 90ء دی ہائی پنج ہک عظیم پہاڑی سپوت برطانیہ پنج بیٹھے دیاں ”میلا آسمان“ دے عنوان تے ہک ناول لکھیا ایہہ سپوت آسا علی عدالت ہور اس ناول سنا پئی فنی صلاحیتاں نال قبولیت اختیار کیتی تہ پہاڑی ادب پنج کشمیر تھیں برہنگہ تکر ہک ڈنکا بجایا۔

ڈاکٹر فاروق انوار مرزا اس ناول دے بارے پنج اسراں رقمطراز ہن:

”ملک تھیں باہروں 90ء دی ہائی پنج اک بڑی حوصلہ افزائی خبر ملی کہ برطانیہ پنج علی عدالت ہوراں پہاڑ فلشن نے حوالے نال چوکھا کم کیتا ہے۔ علی عدالت ہوراں ہکس پچھے ڈو افسانوی مجموعے شائع کر کے پہاڑی فلشن پنج اک ہل چل پیدا کیتی۔ عدالت ہوراں نالو نال ہی اک ناول وی لکھیا ماریا ”میلا آسمان“ انہاں نا ایہجا ناول ہے جیہڑا بنیادی طور تارک وطن ایشیائی لوکاں نے

بارے بچ ایہہ جیہڑے یورپ بچ قیام پذیر ہین تہ اُتھے اُنہاں کی گونا گوں
مسکلیاں ناسا منا ہے۔ ایہہ تکنیکی طور اُپر اک کامیاب ناول اے۔“

مرزا صاحب اس ناول کو کامیاب لکھیا ہے ایہہ صرف ہک فرد دا قول نیہہ بلکہ اس پوری
جماعت دا فیصلہ ہے جیہڑی پہاڑی ادب نال جڑے دے ہین کیا نچے سرکاری سطح تے مرزا
صاحب ہک امیردی حیثیت رکھدے ہین ہورا وہ سب دی رائے کو سامنے دکھ کا ہی گجھ لکھدے
ہین ہاں جے کدے اندی شاعری دا تعلق ہووے اوہ اندے ذاتی احساس دی عکاسی ہوسکدی
ہے تہ اتھا عام قارئین دی آواز ہے۔“
مرزا صاحب لکھدے ہین:

”ادارے نی تحریر اُپر اُردو نے اک نامور فلشن نگار تہ شاعر مالک رام
آئند ہوراں ”سراں نی تھی“ عنوان نال اک ضخیم ناول لکھیا۔ بد نصیبی نال اس
ناول نی ضخامت ہی اس نی بروقت اشاعت نے آڑے آئی۔ حالیں کسے نتیجے اُپر
پچھیا ہی میہہ سا کہ 2014ء نے سیلاب بچ ہونے والی تباہی اس ناول نے
مسودے کی لئی ڈبی۔“

یعنی مالک رام آئندسُن ہک ضخیم ناول لکھیا بد قسمتی نال اوہ شائع نہ ہوسکیا تہ 2014ء دے
سیلاب بچ برباد ہويا۔ اُتھا ہک عرض ہے جے اس تھیں پہلیاں ڈکشنری دا اگے دی نظر ہونا فر
سیلاب اس بچ کتا بڑا نقصان ہويا اسدا اندازہ لینا مشکل ہے۔ اسیں مکان نویں بنا سکدے ہاں
شرط کاں نویاں بنا سکدے یعنی ہر چیز بنا سکدے ہاں تہ احساس تہ جذبات نویں نہ بنا سکدے۔
اس واسطے ماہری ناقص جی رائے ہے جے لکھاریاں دے کلام کو شائع ہونے تکر مختلف سائیاں
تے امیج دے ذریعے محفوظ کرنے دا ہک نظام ہووے تاں جے ایہہ خزانہ ضائع نہ ہووے۔

ناول نگاری بچ اگلا قدم پرویز مانوس سُن چایا تہ ”تتی چھاں“ ناں نال ہک بہترین ناول
لکھیا ہورا اسدا اسلوب تہ پیش کش بالکل عین سماجی مسائل تہ موجودہ حالات کو سامنے رکھ کے کیتا
گیا ہے۔ اسدے کردار قارئین دے سامنے اُردے پردے اگدے پچھدے فردے دسدے

ہین ہور زبان و بیان ادبی ہونے دے باوجود سادھا ہے عام روزمرہ بول چال نال مناسب ویلے تہ مناسب کردار تہ مکالمے اس ناول کو مقبول عام کرنے بیچ معاون ثابت ہوئے ہین۔ ناول نگاری بیچ سید حفیظ اللہ سن نت کرلاوے کو بیچ، ناول لکھیا۔ حسان جڑ ”حق اللہ“ ٹریا ”تعبیراں“ سلیمان حیدر ”نکی جی دُنیا“ نذیر بھٹی سُن ”پھل نکران دے“ شام الم، عبدالغفور ”لکھیا لکھیاں دا“ ناول تحریر کیتا۔ اس توں علاوہ سید جاوید حقانی سُن وی ہک ناول قلم بند کیتا جسدا ناں ہے ”کھیڈاں تقدیر نیاں“۔ راجہ نذر بونیاری اپنی کتاب ”پھاڑی زبان و ادب دی تاریخ“ بیچ اس بارے لکھدے ہین:

”داستان تہ قصیاں دے بعد اگر پھاڑی دا خواندہ طبقہ کوئی کتاب پڑھدا رہیا ہے اوہ ناول ہے ہور اوہ وی اُردو۔ اس مزید رصنف ادب کو ساری دُنیا بیچ پسند کیتے گیندا آسا۔ تفریح ہور وقت گزارن واسطے ناول ہک بہترین چیز آسی، مگر انسان دیاں بدھدیاں مصروفیاں ہور وقت دی کمی دی وجہ نال ناول پڑھنے دا رواج کھٹ گیا۔ ناول دے بعد افسانہ تہ فر مختصر افسانے دا چلن عام ہو گیا تہ ہُن کسے کو پڑھن دی فرصت ہی نیہ۔ پھاڑی ادیبیاں وی ناول تہ ناولاں لکھیاں تہ ترجمے وی کیتے۔

جموں کشمیر بیچ محض کجھ ہک گنے چنے دے ادیب ہین جنہاں دا ناولاں لکھیاں۔ انہاں بیچ آنجھانی مالک رام آنند (سُرانی تھی) زینت فردوس زینت (چی چادر پیارنی) لعل الدین مظلوم (پہنیتو) ہور پرویز مانوس دی (تقی چھاں) تہ سید جاوید حقانی دی (اوتے راہ سوتے لیکھ) منظر عام تے آئیاں دیاں ہین۔ سر حد تھیں پاروی کجھ ناولاں منظر عام تے آئی دیاں ہین۔ جیاں علی عدالت دی (میلا آسمان) سید ماجد شاہ (دُر شاہی) پروفیسر سنجی خالد (گلیاں تہ درنڈے) آفتاب اقبال بانو (پتھر دا جگہ) ظفر نوید جانی (دو اتھروں) صادق صبا (کھلی اکھیاں دا خاب) سلمان حیدر (نکی جی دُنیا) نذیر بھٹی (شام الم) ہور (پھل

لکراں دے) تریا حسان تھر (تعبیراں تہ (حق اللہ ہو) عبدالغفور ملک (لکھا لیکھاں

دا) سید حفیظ اللہ گیلانی (نٹ گراوے کوئنج) شامل ہین۔“

مذکورہ بالا اقتباس تھیں ناول نگاری دے حوالے نال کافی معلومات حاصل ہوندا ہین
تہ نال ہی ناول دی ابتدا تھیں ارتقائی سفر کسراں طے ہو رہیا ہے۔ نذر صاحب اسی کتاب بچ گجھ
ہور معلومات وی مہیا کر دے ہین۔ گجھ دیگر شیرازے ہور افرادی معلومات دے مطابق پہاڑی
زبان بچ گئی ناول ترجمہ ہوکا اسدے ادب دی زینت بنے ہین۔ جیاں:

1..... لیل دید (اردو) مصنف: ویدراہی، مترجم: ظفر اقبال منہاس۔

2..... شکست (اردو) مصنف: کرشن چندر، مترجم: محمد شفیع میر۔

3..... سرکانت (بنگالی) مصنف: سرت چندر چٹرجی، مترجم: شیخ ظہور الدین۔

4..... دیوداس (بنگالی) مصنف: سرت چندر چٹرجی، مترجم: شیخ آزاد احمد آزاد۔

5..... الکمست: (انگریزی) مصنف: پاؤلو کوہلو، مترجم: ملک شفیق عارش۔

6..... اگنا نڈ ماسٹڈ (انگریزی) مصنف: اے پی جے عبدالکلام، مترجم: نثار راہی۔

7..... مٹی کے صنم (اردو) مصنف: کرشن چندر، مترجم: خوش دیوینی۔

8..... دی اولڈ مین ایندی سی (انگریزی) مصنف: ارنسٹ ہیمنگ وے، مترجم: عبدالرشید قریشی۔

9..... میدان عمل (اردو) مصنف: منشی پریم چند، مترجم: محمد شفیع خان صابر۔

10..... آب چھ وزان (کشمیری) مصنف: فاروق رینز، مترجم: پرویز مانوس۔

11..... اُئی سوسنتالی (ڈوگری) مصنف: دلش بندھو ڈوگر، مترجم: بلراج بھوشی

اس مختصر جے مضمون بچ ناول دے بارے بچ جو گجھ پیش کیتا گیا ہے ایہہ نا کافی ہے تہ
پہاڑی ناول نگاری دے بارے بچ جیہڑی معلومات سامنے آئیاں ہین اوہ کافی ہین کدے خدا
چاہیا اس بارے بچ مزید تحقیق دے بعد مزید ادب دے اس فن پارے دے بارے بچ معلومات
کھٹھیاں کیتاں گیسن۔

سائیں قادر بخش

دی پہاڑی شاعری بچ ظرافت

انسان دی زندگی بچ کئی مرحلے ایندے ہین۔ حیاتی دے ایہہ مرحلے تہپ تہ چھاں تے
مشتعل ہوندے ہین۔ بندے دے لیکھ بچ دکھ تہ سکھ روز ازل دی لکھت ہوندے ہین۔ ایہہ
زندگی کدے پھلاں دی تیج ہوندی ہے تہ کدے کنڈیاں دا بستروی بن گیندی ہے۔ بس کشمکش،
برداشت تہ صبر تھیں بغیر زندگی دے مراحل ٹپنے مشکل ہوندے ہین۔ زندگی دیاں اوکھتاں کدے
انسان کو ہسدیاں ہسدیاں سہنیاں پیندیاں ہین ہور ہوٹھاں تے کوڑے ہاسے دی نمائش کر کے،
غماں تہ دکھاں کو سینے بچ دبا کے رکھنا پیندا ہے تاکہ جگ کو اندر دے حالات دا پتہ نہ لگے ہور
درد سینے بچ دبیار ہوے۔ کیا نکہ شریک نم تہ دنیا ہوندی نہہ مگر ہاسے تہ محول سارے ہی کردے
ہین۔ بقول شاعر۔

میرا توں درد میرے ہی سینے میں ٹھیک تھا
ساحل پہ جب بھی پہنچا طوفان مر گیا

انسان جدوں وی اپنے خیالات تہ جذبات دا اظہار کردا ہے۔ اوہ اپنا درد چھپنے دی
کوشش کردا ہے۔ چاہے گلاب گل ہوئے یا شاعری بچ اظہار ہوئے انسان بہر حال اپنے اتھروں
چھپا کے ہی چھپنے دی کوشش کردا ہے۔ حالانکہ شاعری درد دی ترجمان ضرور ہے ہور درد کو بیان
کرے دا کم کردی ہے۔ کدے کدے تہ کجھ شاعری اپنے درد کو ہس ہس کے بیان کردے ہین۔
اسراں طنز مزاح تہ ظرافت دا سلسلہ شاعری بچ وی قائم ہوندا ہے ہور مختلف شعراء سن طنز و مزاح

دے میدان بچ بڑاناں کمایا ہے ہو ر اسی میدان بچ ہمیشہ اپنے فن دے گھوڑے دوڑائے ہیں۔
 طنز مزاح نہ ظرافت دے لغوی معنی الگ ضرور ہیں مگر ادب بچ انہاں دے معنیاں بچ بار یک جیا
 فرق ہے۔ مزاح دے معنی، خوش طبعی، خوش مزاجی وغیرہ ہیں جدوں کہ ظرافت دے معنی وی گجھ
 اسراں ہوسکدے ہیں۔ خوش مزاجی، زیرکی، دانائی، گویا معنیاں بچ بال جیا فرق ہے۔

اُردو زبان دی شاعری بچ ظرافت دا باضابطہ شعبہ ہے۔ مچ سارے شعراء حضرات
 جہاں دا اصل میدان پہنا نویں سنجیدگی تہ موضوع فلسفیانہ رہیا ہووے کدے کدے کوئی شعر ایسا
 وی آکھیا کہ جس نال خوش طبعی پیدا ہو گیندا ہے تہ ہوٹھاں تے ہسنے دی کیفیت آگیندی ہے۔ مثال
 دے طور تے مرزا غالب جے فلسفی شاعر دے کلام بچ ظرافت دکھے کو لبھدی ہے۔

کیوں نہ فردوس میں دوزخ کو ملا لیں یارب

سیر کے واسطے تھوڑی سی جگہ اور سہی

اسراں دی شوخی تہ ظرافت کلام غالب بچ اکثر دکھنے کو لبھ گیندی ہے۔

مارا زمانے نے اسد اللہ خان تجھے

وہ ولولہ کہاں وہ جوانی کدھر گئی

اُردو شاعری دے مشہور و معروف شاعر اکبر الہ آبادی ہوراں دی تقریباً ساری شاعری
 طنز و ظرافت نال پہری دی ہے۔ ظرافت دا سہارا کہن کے انہاں سنجیدہ تہ فلسفیانہ موضوعات
 بیان کیے ہیں۔

فیشن کا بھوت سر پہ جب اس طرح چڑھا ہو

ہندوستان پہ پھر کیوں نازل نہ ہر بلا ہو

لڑکے بنے ہیں پریاں پھر لڑکیوں کا کیا ہو

اے کاش آج ہم میں گچھ شرم ہو حیاء ہو

اسراں ہو مچ ساری مثالاں اُردو شاعری بچ لبھ گیندیاں ہیں۔ ماہرا موضوع سائیں
 قادر بخش ہوراں دی پہاڑی شاعری بچ ظرافت دے عناصر دی تلاش ہے۔

سائیں قادر بخش ہوراں پنجابی پہاڑی تہ گوجری پنج کافی کچھ لکھیا ہے اوہ ہک روحانی شخصیت ہونے دے نال نال اُچے درجے دے فلسفی شاعر ہین۔ اُنہاں دا کالم کھنڈیا پھنڈیا یا دا ہے جس کو جمع کر کے شائع کرنے دا سلسلہ جاری تہ ساری ہے۔ اُنہاں دے کلام دا کوئی مکمل مجموعہ نیہ لکھدا، آکھیا جلد ا ہے کہ شاید مولانا قمر مرحوم ہوراں پاکستان پنج کوئی کتاب چھاپی ہے جیہڑی سائیں قادر بخش دے کلام تے مشتمل ہے۔ سجادہ نشین دربار عالیہ وانگت جناب میاں بشیر احمد لاروی مرحوم ہوراں سن ”نیر سمندر“ دے پہلے تہ دوئے اشاعتی سلسلے پنج سائیں قادر بخش ہوراں دا کلام وی شامل کیتا ہے ایہہ کلام نیر سمندر حصہ اول پنج صفحہ نمبر ۵۲ تا ۲۱۰ تک موجود ہے ہور زیادہ تر سی حرنی دی ہیئت پنج ہے۔ نیر سمندر حصہ دوم پنج صفحہ ۱۱۳ تا صفحہ ۱۴۶ شامل ہے۔ سائیں قادر بخش ہوراں دا تعارف اس طراں پیش کیتا گیا ہے۔ ”پونچھ کی مردم خیز وادی میں عالم شہود میں آئے، وہیں تعلیم و تربیت ہوئی ایک گھر بھی بسا لیا۔ صاحب اولاد بھی ہو گئے۔ جد کہ دشت جنون کی سیاقی مقدر بن گئی تھی۔ عنفوان شباب میں ہی عشق مجاز سے عشق حقیقی تک کی منزلیں طے ہو گئیں۔ محکمہ جنگلات کی ملازمت بھی زنجیر پا ثابت نہ ہو سکی۔ پونچھ سے راجوری آ گئے۔ حضرت بابا غلام شاہ بادشاہ سے دل لگی کی خاطر خواہ دو اپائی صوفیاں، روساء اور شعراء کی محفلوں میں چراغ محفل ثابت ہوئے۔ شراب معرفت کی تشنگی انہیں حضرت بابا جی صاحب کے حضور کشاں کشاں لے آئی۔ دل کے تار جھنجھا اٹھے۔ حضرت میاں نظام الدین کی صحبت نصیب ہوئی شعر و ادب کے دفتر کھل گئے۔۔ پنجابی زبان کے لئے یہ ملاقات نیک فال ثابت ہوئی۔ لیکن ان کا کلام برسوں غیر مطبوعہ رہا اور جو کچھ چھپا وہ غیر مستند تھا۔ زیر نظر مجموعہ میں ”نیر سمندر“ کے حصہ اول کے بعد مزید کلام پوری سند کے ساتھ شامل ہے۔“

(نیر سمندری حصہ دوم صفحہ ۱۱۲)

سائیں قادر بخش ہک آفاقی شاعر ہین۔ ہک مست قلندر فقیر جس دے کلام پنج عشق چھلیاں ماردا ہے ہور معرفت دے چشمے بگدے ہین۔ معنی تہ مفہوم دا سمندر اُنہاں دے کلام پنج بند ہے۔ فکر دنیانہ فکر عقیقی زمانے دے حالات و واقعات تہ عشق مجازی تہ عشق حقیقی دے موضوعات

نال انہاں دی شاعری پھر پور دسوی ہے۔ اوہ دُنیا کو بڑی بار پک بنی نال دکھن دی صلاحیت والے شاعر ہور بیان دی طاقت تہ زود زبان رکھدے ہین۔ انہاں زندگی کو ہس کے بیان کیتا ہے۔ سائیں قادر بخش ہوراں دے شعری رویے تہ انہاں دے تخیل کو مختلف زاویاں نال دکھے تہ سمجھنے دی لوڑ ہے۔ اوہ بلاشبہ ہک بڑے تخیل تہ فن دے مالک ہین۔ انہاں دی شاعرانہ عظمت بارے ڈاکٹر جاوید راہی صاحب اسراں رقم طراز ہین۔

مجموعی اعتبار نال سائیں قادر بخش ہور پہاڑی زبان نے شاعراں نے ہراول دستے بچوں ہین۔ جہاں اپنے شعراں نے ذریعے نہ صرف عوام نی زندگی ناصل مقصد سمجھانے نی کوشش کیتی بلکہ دُنیا نی حقیقت نایان وی واضح لفظاں بچ کرمی تہ ہک لافانی ذات نی عبادت دار راغب کیتا۔“

(شیرازہ پہاڑی جلد 19 شماره 1 صفحہ 20)

بحث کو اگے بدھا کے سائیں قادر بخش ہوراں دی شاعری بچ ظرافت دے عناصر لوڑنے دی کوشش کرساں۔ سائیں صاحب بلاشبہ ہک روحانی شخصیت تہ درویش نما شاعر آسے۔ کلام بچ سنجیدگی آسی۔ مگر ظرافت انہاں دے مزاج بچ بسدی آسی ہور ایہہ ظرافت انہاں دی شاعری بچ وی موجود رہی۔ سائیں صاحب ہوٹھاں تے مسکان پیدا کرنے دا ہنر خوب جان دے آسے ہور اس ہنر دا استعمال انہاں سُن اپنی شاعری بچ وی خوب کیتا ہے۔ سماجی صورت حال ہوئے یا معاشی مسائل، عشق مجازی ہووے یا حقیقی انہاں سُن اس سلسلے بچ ڈکھڑیاں کو ہسا کے تہ سجا کے بیان کیتا ہے ہور روانے والے موضوعات کو ہس ہس کے پیش کیتا ہے۔

زمانے دی تلخی کو بیان کرنا شاعراں دا خاص کم رہیا ہے ہور شاعران سُن اس تلخی کو فنکارانہ انداز بچ پیش کیتا ہے۔ سائیں قادر بخش سُن وی سماجی حالات، زمانے دی بے رخی، رسومات دی بند تہ حاکماں دی بے مہری کو خوبصورتی نال بیان کیتا ہے۔ عوام دی محکومی تہ مظلومی دا احوال اسراں پیش کردے ہین۔

ک: کسٹم پولیس جنگلات نالے لٹ کھاہدی ہے پونچھ پٹواریاں نے
خلقت لٹ گئے نمبر دار رل مل لوک تنگ کیتے ذیلداراں نے

سنگی لائی ہے بے خوف دُکانداراں رت چوس لئی شاہ بیوپاریاں نے
 قادر بخشؒ ہُن پونچھ دا بچنا مشکل شروع کیے شکار شکاریاں نے
 رشتیاں دی نزاکت تہ از دواجی زندگی دے پیچ و خم کو شاعراں سُن خوب طریقے نال بیان
 کیتا ہے۔ عورت بے شک سماج بچ مظلوم رہی ہووے مگر اُسدی عظمت دا اعتراف ہر کسے کیتا
 ہے ہووے اُسدی عزت کرنی لازمی امر ہے۔ عورت شاعری دا اہم موضوع رہی ہے۔ سنجیدہ شاعری
 دے نال نال ظرافتی انداز بچ وی ایہہ موضوع بیان ہوندا رہندا ہے۔ سائیں قادر بخشؒ ہوریں
 آکھدے ہین۔

ن: نمک مریج اَساں بچ نائیں ، تَسیں گرم مصالٹے دار رتاں
 اَساں میل کچیلوے پھیس رکھے تَساں پھینے کئی ہار سنگھار رتاں
 اَساں دھار یا جوگ پھیوت مل لئی تَساں سُر مہ ستھا سرخی نار رتاں
 قادر بخشؒ اک تھیں دل رج گیا تَسیں رکھدے نت سو بار رتاں
 سائیں قادر بخشؒ ہوراں دی شاعری بچ طنز و مزاح جناب سید ایتنا نسیم ہاتھی صاحب اس
 طراں رقم طراز ہین:

پونچھ نا پہاڑی ادب ناسب تھیں پہلا بڑا شاعر جس نے کلام بچ وسیع
 پیمانے اُپر طنز و مزاح لکھنا ہے۔ اوہ آفاقی شاعر سائیں قادر بخشؒ ہے۔ اس الیلے
 شاعرنی شاعری بچ طنز و مزاح نیاں ساریاں صفتاں موجود ہین ہور اعلیٰ پائے نی
 ظرافت نا درجہ حاصل ہے۔“

(شیرازہ پہاڑی پونچھ نمبر صفحہ 324)

سائیں قادر بخشؒ ہوراں دی ابتدائی شاعری رومانی موضوعات دی ترجمان ہے۔ محبوب
 دا تذکرہ تہ عشق مجازی خاص موضوع رہیا۔ انہاں دی ابتداء شاعری بچ سطحی عشق تہ عارضی محبوب
 دا ذکر خوب دکھے کو ملدا ہے۔
 جتھے تک عشق دا تعلق ہے۔ سائیں قادر بخشؒ ہوراں دی شاعری بچ ایہہ موضوع کھل

کے بیان ہو یا ہے۔ ایہہ اک ایسا سنجیدہ موضوع ہے جس کو سمجھنا تہ فر بیان کرنا بڑے فنکاراں دا کم ہوندا ہے۔ اس دے فلسفے کو بیان کرنا علمی تہ فنی تقاضیاں کو پار کر کے ہی ممکن ہو سکدا ہے۔ عشق جے موضوع کو ظرافت نال بیان کرنا کجھ سبلا کم نیہہ۔ مگر سائیں قادر بخش ہوراں اس موضوع کو وی ظرافت دے لباس بچ بیان کیتا ہے۔ ہک مثال

س: سر نیازت سَنکھن ، عاشق اُتھوں ہون صدقے سوہنا منہہ جتھے
 سردی ہجر دی استغفار پڑھدی ہووے وصل دریشم تہ روں جتھے
 دند کن گھلا آپ خاموشیاں دا حال پُری دا نکلدار ہوں جتھے
 قادر بخش نہ دل دلیل رہندی حضرت عشق ہوئے یا توں جتھے
 سائیں قادر بخش ہوراں ابتدائی شاعری بچ محبوب تہ اُس دے وصل کو خاص اہمیت دتی ہے۔
 مگر اگے کجھ کے عشق حقیقی دیاں رمزاں سمجھ گئے ہور انہاں کو بیان کیتا۔ اگر مجازی عشق دی گل کراں تہ
 محبوب دی بے وفائی تہ اُس دی بے ثباتی کو گھل کے بیان کیتا ہے اوہ وی ظرافتی انداز بچ ہک مثال ۔
 ض: ضرب رتاں پہلے خوب چمکن تھوڑے روز پیسے وانگوں گھس دیاں نی
 ٹس اڈھ جان دے جو بن روپ پہلے چکھے خشک ہڑواٹھیاں دَس دیاں نی
 تِلا اتر جاندا ذری جو تیاں دا چکھے پھڑیاں پھڑیاں لگ دیاں نی
 گھسے متھے نہ لگدی یار قادر لیندا کوئی نہ بہہ بہہ ترس دیاں نی
 محبوب دی بے وفاء دا تذکرہ کر کے گلے ہورے کجھ اس انداز بچ کیتے ہن کہ:
 ل: لُچا بد معاش ایہہ حال ڈھیکہ ڈاکے کرن ایہہ وِچ اُجاڑ بیٹھا
 ایہہ ٹھگ بازی باہر شہروں مُرغا اُو دا پٹھا کوئی تار بیٹھا
 دیوالہ کڈھ کوئی ٹریا وِچ گوندل ایہہ کوئی یار ہو ر جھگی چاڑہ بیٹھا
 اس قسم دیاں مثالاں انہاں دے کلام بچ کافی تعداد بچ دکھے کو لبھ گیندیاں ہن جدوں اوہ
 اپنے محبوب نال مخاطب ہوندے ہن ہور ظرافتی انداز بچ اپنے خیالات دا اظہار کردے ہن۔ اس
 قسم دا طریقہ کار قاری کو بڑا متاثر کردا ہے۔

سائیں قادر بخش ہک درویشانہ طبیعت دے مالک ہونے دی وجہ نال ظاہری سجاوٹ نہ بناوٹی خوبصورتی دے قائل نہ آسے۔ اُنہاں دے سامنے باطن دی صفائی کو بڑی اہمیت ہے۔ باطن دی پاکیزگی ہی ضروری ہے۔ ظاہری بناوٹ نہ سنگھار عارضی ہے ہو راہیہ ختم ہونے والا عمل ہے۔ جدوں کہ باطن اگر صاف ہو گیا تہ دائمی صفائی قائم ہو گیندی ہے۔ اُنہاں سُن خود وی اپنے جسم دی سجاوٹ دا خیال ہیہ رکھیا ہو ر شاعری بچ وی اسدا ذکر کیتا ہے کہ اس دی خاص ضرورت ہیہ۔

حُسن کو اکثر اپنے تے مان رہندا ہے۔ شاعری بچ حُسن ہک اہم تہ کثرت نال استعمال ہونے والی اصطلاح ہے۔ ہر شاعر اپنے انداز بچ حُسن دی نزاکت کو پیش کیتا ہے۔ سائیں قادر بخش ہو ریں محبوب دی وعدہ خلافی تہ اُسدے نقاب تے ظریفانہ انداز بچ اسراں وار کر دے ہین۔

و: وعدہ خلافی نوں لکھ لعنت فٹے مُنہہ اڑیاں تیریاں لاریاں دے

کپتاں بے وفائی دا تک منڈھو، کراں مُنہہ کالا تیریاں اشاریاں دے

ماران کٹھو چھوڑے توں سو جو تہ اڑیاں حیف آئی وساڈیاں پجاریاں دے

قادر بخش اس برقعے نوں چہر ساڑاں جیہڑا مُنہہ کجے بچاں پیاریاں دے

محبوب نال شکوے دا ایہہ انداز صرف سائیں قادر بخش ہو ریں دی شاعری بچ ہی لبھدا

ہے جیہڑا ہک منفرد اظہار خیال ہے ہو ر ہر کسے دے وس دی گل نیہہ۔

مرزا غالب ہک واری آکھیا آسا۔

جس میں لاکھوں برس کی حوریں ہوں

ایسی جنت کا کیا کرے کوئی

اس شعر نال ملد ا جلد اسائیں قادر بخش ہو ریں دا ہک لطیفہ وی ہے۔ آکھدے ہین کہ

ہک واری سائیں صاحب دال رُٹی کھا رہے آسے اچانک دال بچ مکھی نظر آئی۔ سائیں ہو ریں

بے ساختہ ایہہ شعر آکھیا۔

باغ ارم دیاں اپنیاں حوراں گنجے سب فرشتے

کھیاں دی چادال بناون ایڈے کرن سرشتے

سائیں قادر بخش ہوراں دی شاعری پنج ٹھونڈ نے نال ظرافت دے عناصر لہجہ ہی گیندے
ہین۔ انہاں دی شاعری پنج ظرافت بارے اتیا زسیم ہاشمی ہوریں لکھدے ہین:
سائیں قادر بخش طنز و مزاح کرنے ورمزج تھیں ہرگز بیگانے نیہہ۔ ایہہ
دریک نے پتر کھنڈ پنج پہلیٹی تہ پیش کرنے، سائیں قادر بخش اپنے بیتاں پنج کئی
کئی زباناں استعمال کری تہ لفظاں نی بازی گری سنگ وی مزاح نی کیفیت پید
ا کرنے ہین۔“

(شیرازہ پونچھ نمبر صفحہ 324)

سائیں قادر بخش ایسے شاعر ہین جنہاں سُن حیاتی دی تلخ کہڑیاں دے زہر کوہس ہس
کے پی کہند اہور غم دے انہیریاں پنج خوشی دے سویرے ٹھونڈ نے دی کوشش کیتی۔ سائیں ہوراں
دے کلام پنج ظرافت بارے ڈاکٹر جاوید راہتی صاحب اسراں آکھدے ہین:
سائیں ہوراں نی طبیعت پنج ظرافت بدرجہ اتم موجود سی انہاں نے
مزاج نا ایہہ پہلو وی شاعری پنج اولے نیہہ دسنا بلکہ واقع انداز پنج کھلی تہ سامنے
اچھنا ہے۔“

(شیرازہ پہاڑی اپریل مئی 1997ء صفحہ 19)

سائیں قادر بخش دی شاعری پنج ظرافت دے عناصر کافی لہجہ دے ہین۔ مگر اتنے بڑے
شاعر دی ذہنی کیفیت تہ اُس کو ظرافت پنج بیان کرنے دافن سمجھنا یا اُس دی تشریح کرنا بڑا مشکل کم
لگدا ہے۔ اس لحاظ نال اس مضمون پنج کافی خامیاں رہ گیاں ہین۔ اُمید ہے کہ کہنہ مشق، محققین
اس سلسلے پنج کامیاب کوشش کرن۔ مگو اس امر دا اعتراف ہے کہ موضوع نال انصاف نیہہ
ہوسکیا۔

میاں محمد بخشؒ تہ انہاں نی شاعری

پہاڑی ادب نے منے پڑ منے شاعر میاں محمد بخشؒ ہوراں نی ولادت کھڑی نے گراں گوجر پنڈ میر پور آزاد کشمیر وچ میاں نمس الدین قادری ہوراں نے کھہر 1830ء بیچ ہوئی جیہڑے دربار حضرت پیرا شاہ غازی المعروف دمڑی آلی سرکار نے سجادہ نشین سن۔ آپ نا سلسلہ حضرت فاروق اعظمؓ ہوراں نال جائی تہ ملنا اے۔ میاں صاحب ہوراں اپنے زمانے نے عالم فاضل صوفی تہ ولی اللہ سن؛ جہاں ظاہری تعلیم اپنے والد تہ سمواں نے اک مدرسے وچوں حاصل کیتی، لیکن باطنی علم حاصل کرنے واسطے کسے ولی کامل نی لوڑ وچ نکلی پئے۔ کشمیر نے بیان جنگلاں وچ پہنکھیاں تہ تہر یایاں زندگی نے دن گزارے۔

میاں صاحب ہوراں پیر سائیں غلام محمد کلر دڑی نے ہتھ ور بیعت کیتی تہ واپس کھڑی شریف آئی تہ دعوت تہ تبلیغ نا سلسلہ شروع کیتا۔ بڑے جلدی اپنے کشف تہ کراماتاں نی وجہ سنگ مشہور ہوئے۔ آپ نا سلسلہ طریقت قادری قلندری تہ حجروی سا۔

میاں محمد بخشؒ ہوراں زندگی نے دن ہمیشاں درد آ لے لوکاں نال گزارے۔ آپ نی وفات کھڑی شریف وچ ہوئی۔ اتھے ہی انہاں نامزاراے۔

میاں صاحب ہوراں نی شاعری فکر تہ مطالعے نی حد قرآن و حدیث فارسی نے شاعر عطارؒ رومیؒ جامیؒ ہوراں علاوہ منصور حلاجؒ خواجہ حافظ تہ پنجابی شاعراں ہاروں وسیع اے۔ میاں صاحب ہوراں اپنی شاعری وچ ہندی تصوف تہ ایرانی روایت کی کھنٹھیاں کری تہ ذاتی تہ اجتماعی درد نال دلکش بنایا سی۔ پنجابی تہ پہاڑی ادب نے حلقیاں وچ میاں محمد بخشؒ ہوراں کی ”رومی

کشمیر، وی آکھیا جانا اے۔ میاں محمد بخش نی شاہکار تصنیف ”سفرالعثق“ جیہڑی قصہ سیف الملوک نے نال نال مشہور اے۔ ظاہری طور تہ ایہہ عشقیہ داستان دسی اے لیکن اس و رعشق حقیقی نارنگ تہ معرفتِ الہی نے موتی پروئے ہین۔ میاں محمد بخش نی شاعری آسان ہونے نال نال ہر زبان و رعام ہوئی جس نے اک اک مصرعے وچ دریا کی اک پیالہ وچ بند کیتا گیا اے۔ میاں محمد ہوراں نا اصلی موضوع حسن، عشق، پیار تہ محبت سی۔ اللہ تعالیٰ نی ذات تہ صفات کی پہچاننا، کارخانہ قدرت و رعور ذات نے عرفان تہ خالق کائنات نی معرفت آپ نی شاعری نا نمایاں وصف سی۔

میاں صاحب نا بنیادی نظریہ طلب تہ جستجوسی۔ ابن عربی ہوراں نا فلسفہ وحدت الوجود نی ایسی تعبیر و رعیقین رکھنے سن جیہڑا ڈرے ڈرے وچ اللہ نا جلوہ دہسنا اے جیہڑا بندے کی تکبر تہ گمنڈتوں بچانی اے۔ اسے پہلونی شاعری وچ ڈوہنگی وسعت پیدا کیتی اے۔

میاں صاحب ہوراں اپنی شاعری وچ عمل و رعہنوں زور دتا اے۔ آپ اک صاحب طرز شاعر سن۔ میاں صاحب ہوراں نے کم و بیش اٹھارہ کتاباں لکھیاں، جہاں وچوں ستاراں پنجابی تہ اک فارسی وچ اے۔ میاں صاحب ہوراں اپنی مثنوی ”سفرالعثق“ نے بارے وچ اک جگہ آکھنے ہین۔

جہاں طلب قصے دی ہوسی، سن قصہ خوش ہوسن

جہاں اک عشق دی سینے جاگ سویلے روسن

(جہاں کی قصے کہانیاں نال دلچسپی اے اوہ ایہہ داستان سنی تہ خوش ہوسن تہ جہاں نے سینے وچ عشق الہی ٹھاٹھاں مارنا اے انہاں کی نیندر کتھے آنی اے۔ اوہ تہ راتاں کی اٹھی اٹھی تہ اللہ نی یاد وچ رونے ہین۔)

ایہہ گل وی بڑی صدے آلی اے کہ میاں محمد بخش ہوراں نے اصلی کلام وچ چالی فیصد کلام دو جے شاعر نا شامل کری تہ اس کی میاں صاحب ہوراں نے نال سنگ جوڑیا گیا، جس و رع شروع نے نسخیاں نی روشنی وچ تحقیق کرنے نی ضرورت اے۔ کم جاری اے تاں جے اصل کلام باندے اچھے:

کردا نبی کفاراں وچوں، سر پر تاج ٹکا کے

مکاں تھیں شیطان بنائے، طوق گلے وچ پا کے

دُنیا داراں دے گھر دیندا، بیٹے ولی الہی
ولیاں دے گھر پیدا کردا میرے وانگ گناہی
قدرت اس دی دا کجھ مینوں، انت حساب نہ آوے
سُکئی لکڑی کھڑی بن رباب حسانی بن رباب سناوے

ایہہ اللہ نی قدرت نا کرشمہ اے کہ اوہ چاہوے تہ کافراں نے کُہر وچ نبی کی پیدا کری
اس نے سرے ورنہوت نا تاج سجائے۔ ایہہ وی اس نی مرضی نے تابع اے کہ عبادت تہ بندگی
وچ فرشتیاں نا درجہ پان آلے ابلیس کی ردی تہ تا قیامت اس نے گاٹے وچ ذلت تہ رسوائی نا پٹہ
باہی چھوڑیا۔ فرشتے کی شیطان بنا نا اللہ نی ذات نے ہتھ وچ اے۔ اللہ نی ذات چاہوے تہ دُنیا
نال محبت رکھن آلے لوکاں نے کُہر وچ اولیاء اللہ کی پیدا کری چھوڑے؛ جیہڑا اپنے اللہ نی رضا
واسطے دنیا کی چھوڑنے ورتیار ہوئی جان۔ ایہہ وی ماہڑے اللہ نی رضا اے کہ ولیاں نے کُہر گنہگار
جنم لین۔

میاں محمد بخش ہوراں نے اتھے اپنی عاجزی تہ انکساری نا اظہار کرنے ہویاں اپنے آپ
کی گنہگاراں نی صف وچ کھڑا کیتا اے۔ میاں صاحب فیر فرمانے ہین:
اللہ پاک نی قدرت تہ اختیار نی کوئی حد نیہہ۔ اس نا حساب کرنا ماہڑے واسطے مشکل
اے کیاں جے اوہ پاک ذات بے بڑی بے پرواہ تہ اختیاراں نی مالک اے۔ ماہڑی فکر اس نا
احاطہ نیہہ کری سکئی۔ اگر تئساں کی شک اے تہ پڑھی ہنو ماہڑے شعر۔

إِنَّ اللَّهَ عَلِيُّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ۔ (بیشک اللہ نی ذات ہر چیز وراقادر اے)

اللہ جس ورجا ہنا اے اپنی قدرت نافذ کرنا اے۔ کسے کی کودم مارنے نی مجال نیہہ اے
ایہہ ہی چیز اس نے کمال قدرت تہ وسعت نی دلیل اے۔ سمجھنے آلیاں واسطے اللہ پاک نی قدرت
تہ اختیار نی اس اک مثال وچ بڑی نشانی اے کہ کسراں خشک لکڑی رباب نی صورت اختیار کری تہ
اسرا رحتانی نے راز کھولی اے۔ رباب وچوں نکلنے آلی آواز اس مالک نی حقانیت نے راز کھولی
اے۔ سُکئی لکڑی نے بدن وچوں وار نکلی اے تہ قدرت نے کارخانے وچ خالق نی صناعی تہ

اختیار و انسان کی سوچنے آلے پاسے موڑنی آلے۔

حال انہاں دا کس نوں معلوم، پھر دے آپ چھپایا
دل وچ سوز پتنگاں والا، چہرہ شمع بنایا
باہر دس میلے کالے، اندر آب حیاتی
ہونٹھ سکے ترہایاں وانگر، جان ندی وچ نہاتی
شہر اجاڑ ڈھونڈیندے وندے، دلبر یار بغل وچ
گنگے ڈورے کن زبانوں معنی سب عقل وچ

مذکورہ شعراں وچ اللہ نے عاشقاں نا حال دہسیاے کہ انہاں نی اصلی کیفیت
دلاں نے حال کسے کی میہہ پتہ ہونے، کیاں جے انہاں خلقت تھیں اپنا سارا کجھ چھپایا
نا ہونا آلے۔ انہاں نے دلاں وچ پکھر و تہ شمع نا حال ہونا آلے۔ محبوب و قربان ہونے نی
تڑپ انکڑائیاں ہننی آلے لیکن ایہہ اپنا درد چہرے وں میہہ آنے ہور اپنے چہرے کی شمع
ہاروں روشن رکھنے ہین، تاں جے عشق الہی نا درد تہ تڑپ لوکاں وں ظاہر نہ ہووے، عشق
حقیقی نا پردہ کھلی نہ جائے۔

ایہہ عاشق باہروں میلے کھیلے نظر آنے ہین، لیکن انہاں نا باطن آبیات ہاروں صاف تہ
پاکیزہ آلے۔ انہاں نے ہونٹھ تہرہیاں نی طراں ظاہری طور وں خشک نظر اشنا آلے لیکن ایہہ دریا
وحدت وچ غوطہ زن ہوئی تہ نہ صرف سیراب ہو یا نہ ہونا آلے بلکہ دنیاوی لالچاں توں وی پاک
ہوئی جانا آلے۔ ایہہ عاشق بستیاں تہ اجاڑاں وچ اپنے محبوب نی لوڑ وچ بھٹکنے پھرنے ہین لیکن
سچ آلے کہ انہاں نا محبوب انہاں نی بکھی نے نال ہونا آلے یعنی کہ ایہہ اپنے اللہ نی قربت توں
سرفراز ہوئے نے ہونے ہین مگر دنیا داراں وں اپنا ایہہ پہنیت میہہ کھولنے۔ ایہہ زبان توں کلتہ
کنناں توں بہرے دسنے ہین۔ دنیا تہ دنیا داراں تھیں بے نیاز نظر اشنے ہین ہور کسے نے معاملے
وچ میہہ بولنے ہین، پر انہاں نی اس خاموشی وچ عقل نے کئی اسرار چھپے نے ہونے ہین۔ ایہہ
ولایت نے اعلیٰ درجے وں پہنچی تہ اپنی حقیقت لوکاں وں ظاہر نی کرنے۔ علامہ اقبال نے ایسے ہی

لوکاں نے بارے وچ آکھیا سی:

نہ پوچھ ان خرقہ پوشوں کی ارادت ہو تو دیکھ ان کو
پد بیضا لیے پھرتے ہیں اپنی آستینوں میں

☆

مر کے جیون دی گل بھائی، دسے کون زبانوں
بعث بعد الموت سخن دے، معنی دور بیانوں
مر کے جیون دی گل چنگی، سو جانے جو کردا
جس دے سر پر ورتی ہووے، کم نہیں ہر ہر دا

میاں محمد بخش ہوراں نی شاعری وچ ظاہری تہ داخلی زندگی مختلف نہیں اے بلکہ اکوہی
اے۔ آپ نے نزدیک جینا ہی مرنا ہو مری تہ جینا فخر اے۔

اسے واسطے آکھیا جانا اے کہ مری تہ جیندیاں رہنے نی گل زبان نال نیہہ بیان ہو سکنی۔
اس نا مطلب اے کہ وسعت کی لفظاں وچ نیہہ آکھیا جانی سکنا۔ مری تہ جندیاں رہنے نی گل
کرنے آ لے ہی اس رازنی اصل حقیقت توں واقف ہونے ہین، کیاں جے جس نے اُپر گزری
ہونی اے اوہی جانا اے۔

جہاں راہ سلوک تہ طریقت نی مشکل رستے کی عبور کیتا ہوسی اوہی اس کی بیان کر سکنا
اے۔ ایہہ گل ہراک نے بس وچ نیہہ ہونی۔ مری تہ جندیاں رہنے آلیاں کی اپنے رب نی قربت
ملنی اے ہو ر انہاں ور زندگی تہ موت نی حقیقت کھلی جانی اے۔ اوہ لوک اصلی زندگی حاصل کری
بننے ہین ہو ر انہاں نی قبراں روشن رہنیاں ہین۔ مختصر طور ورمیاں صاحب ہوراں نی شاعری کی
پڑھنے توں بعد ایہہ گل آکھی جانی سکنی اے کہ میاں صاحب ہوراں نی زندگی نا طویل عرصہ
انسانیت نے درد وچ گزریا اے۔

○

جی صاحب نی پہاڑی سی حرفی

نا تفہیمی مطالعہ تہ حالات زندگی

حضرت میاں عبداللہ المعروف بابا جی صاحب 1863ء بیچ ضلع ہزارہ نی تحصیل بالا کوٹ گراں نبوڑ اودادی کاغان نے بجران گجر قبیلہ نے خاندان بیچ اکھکھولی، کون جانتا سی کہ نکلی جی عمر بیچ والد گرامی نی شفقت پدیری توں محروم ہسی، جس وقت چار سال پورے ہوئے تہ اپنے باپ نی محبت تہ پیار توں محروم ہوئی گئے یعنی جی صاحب اپنے والد ماجد میاں بھل گل نے سائے تھیں ہمیشہ واسطے محروم ہوئی گئے، جی صاحب نے پیدا ہون توں پہلاں اُس ویلے نے اک مشہور ومعروف صوفی بزرگ میاں نور محمد صاحب ہوراں نے جی صاحب نی دادی کی ایہہ آکھیا سی کہ تیری پشت وچوں اک ایسا منڈا پیدا ہو سی جیہڑا انشاء اللہ بہت بڑے روحانی مقام نالک ہو سی۔ انہاں نی ایہہ گل سو فیصد سچ ثابت ہوئی۔ اپنے والد نے انتقال کرنے توں بعد اپنی امی جان سمیت ماموں نے کھر رہن لگے۔ طبیعت بچپن توں ہی یاد الہی ہو رعبادت تہ ریاضت نی طرف مائل سی، انہاں نی روحانی تربیت تہ پالن پوسن بیچ متقی ماں نا اہم حصہ رہیا، جی صاحب نی بچپن نی زندگی غربی تہ تنگدسی بیچ ہی گزری۔

اپنی زندگی نے ابتدائی دس پندرہ سال نالک کر ”ملفوظات نظامیہ“ بیچ درد پھرے انداز تہ لفظاں بیچ کرنے ہین انہاں نی ابتدائی زندگی ہر اعتبار نال محرومیاں نال شکار رہی ہے انہاں نی زندگی ناہر واقعہ اس کتاب بیچ لکھی جانا ہے۔

عبادت تہ ریاضت نے نال انہاں کی اک رہبر کامل تہ روحانی بزرگ نی تلاش ہوئی اک ایسے ولی کامل نی ضرورت محسوس ہوئی جیہڑا انہاں کی پُر خارا لائیاں بچوں کڈھ کے ہموار تہ سر سبز زمین تے چلا سکے اک دن کسے نے مشورے اُپر حضرت خواجہ نظام الدین کیا نوئی کیاں شریف نیلم چلنے چلنے پھینچ گئے جیہڑا سلسلہ عالیہ نقشبندیہ نال اک بڑا مرکز سی دے اندر اک ڈرتہ خوف نال ماحول سی کہ اتنے بڑے تہ متقی ولی کامل کتھے انہاں نال گل بات کر سن گے تہ جس وقت جی صاحب نے سلام کیتا تہ بیہوں زور نال جواب دتا ہور انہاں کی اپنے نزدیک بیٹھنے واسطے آکھیا، اس طراں استقبال کیتا جیہاں اوہ انتظار کرنے ہوں، حضرت کیا نوئی ہوراں نے جی صاحب نا تہ اپنے ہتھ بیچ لئی تہ اپنے ہتھ پر بیعت کرائی اس طراں جی صاحب کیا نوئی توں مرید ہوئے ہور اپنی مریدی نا اظہار کیتا پیری مریدی نے سلسلے نے دوران انہاں کی دو حکم کیتے پہلا لنگر یعنی کھان پکان نا حکم دتا تہ دووا ہجرت کرن واسطے آکھیا۔

مرید واسطے دوئے حکم مننے ضروری ہوئی گئے سن کیا نکلہ کیا نوئی ہوراں نے جے مرید بنی گئے سن۔ اس طراں انہاں نچوڑا نے مقام اُپر لنگر جاری کیتا، ٹھیک اسی طراں خلق خدانی ہدایت واسطے اپنے پیر و مرشد نی ہدایت تہ حکم نے مطابق 1890ء بیچ وانگت کشمیر تشریف لے آئے، اس طراں جی صاحب ہوراں اتھے آکے لنگر وی جاری رکھیا ہور لوکاں کی تبلیغ وی کرن نا باقاعدہ آغا ز کیتا بیہوں جلدی جی صاحب نی روحانی عظمت و کمال نا ڈنکار یا ست جموں کشمیر نے کونے کونے بیچ بجن لگا رنڈ و ہدایت نا سلسلہ جاری رکھنے ہونیاں، جی صاحب نے طالبان حق نی نقشبندیہ سلسلے بیچ بیعت کرنا شروع کر دتا۔ مریداں نال اک بڑا حلقہ بننے بننے بنی گیا۔ مریداں تہ عام لوکاں نی دینی تہ روحانی تربیت جی صاحب نے مد نظر رکھی ہور اسے کی اپنا فرض جانیا تہ سمجھیا ہور اسے اُپر تمام زندگی قائم دائم رہئے۔

جی صاحب ہر وقت ذکر الہی تہ عشق خدای مکن رہنے سن عام لوکاں بیچ ہوون یا فر اپنے کمر بیچ، اللہ نی یاد توں کدیں غافل بیہہ رہئے بالآخر 63 سال نی عمر پاکہ اس دار لغانی توں اگلی دُنیا جیہڑی ہمیشہ رہن آلی ہے بیچ مشغول ہو گئے انہاں نامزار وانگت شریف کشمیر بیچ بنیاں جیہڑا حج ہزاراں عقیدت مندوں نامرکز ہے۔

ادبی کارنامے:

حضرت باباجی صاحب شریعت مطہرہ نے پابند اک ولی کامل ہونے نال نال اعلیٰ درجے نے شاعری سن ویسے تہ انہاں نی مادری زبان گوجری سی ہور اسے زبان کی تبلیغ و تربیت واسطے استعمال کرنے رہے۔ باباجی صاحب نے سب توں پہلیں تخلیقی اظہار واسطے پنجابی زبان ناسہارا لیا کیا تکہ اوہ دور پنجابی زبان ناسی، اس واسطے شروعات اسے زبان پنج سی حرنی توں کیتی رومی کشمیر حضرت میاں محمد بخش^۲ نی پنجابی شاعری ناچلن ہور چہ عام ہو گیا سی اسے واسطے جی صاحب نے وی اسے زبان پنج شاعری شروع کیتی ہور پنجابی سی حرنی توں اپنی شاعری نا آغاز کیتا انہاں اپنی پنجابی شاعری پنج عشق حقیقی، واردات قلبی ہور انسان نے روحانی جذبات کی رمزیہ انداز پنج بیان کیتا، انہاں نی شاعری نے اس دور نے کئی دو جیاں شاعراں کی پنجابی زبان پنج لکھنے نی تحریک دتی۔ پنجابی توں علاوہ انہاں اپنی ماں بولی گوجری پنج وی شاعری کیتی سی حرنی توں علاوہ انہاں نیاں دو کافی مشہور کتاباں ہین جیہڑیاں انہاں کی رہتی دنیا تک زندہ و جاوید رکھسن۔ ملفوظات نظامیہ 1917ء انہاں نی اک مشہور تہ مقبول کتاب ہے۔ جس پنج انہاں نی زندگی ہور انہاں نے پیر و مرشد ناسارا حال حوالہ ملتا ہے۔ ایہہ اک بڑی کتاب ہے نہایت ہی آسان زبان نا استعمال کیتا ہے۔ خاص گل ایہہ ہے کہ اس کتاب نی زبان اردو ہے۔ جی صاحب ہوراں نی دوجی کتاب اسرار کبیری 1925ء ہے ایہہ وی اک ضخیم کتاب ہے جیہڑی تصوف نیاں باریکیاں تہ سلسلہ نقشبندیہ نے قواعد تہ ضابطیاں اُپر لکھی گئی ہے۔ ایہہ دوئے کتاباں جی صاحب کی ہمیشہ واسطے زندہ رکھسن اس توں علاوہ انہاں نی پنجابی شاعری تہ گوجری شاعری عام لوکاں نے دلاں پنج نقش ہوئی نی ہے ہور جی صاحب نے شعر لوکاں نی زبان اُپر گردش کرنے ہین۔

جی صاحب نے اپنی شاعری نی شروعات سی حرنی توں کیتی ہے اوہ سی حرنی نے بڑے شاعر ہین سی حرنی چونکہ پہاڑی شاعری نی اک پُرانی صنف رہی ہے غزل توں پہلیں سی حرنی پہاڑی شاعری پنج اپنا مقام رکھنی سی اگر چہ آج وی سی حرنی لکھی جا رہی ہے جد کہ ہنوں کبھت ہن

ساری پہاڑی شاعری اُپر غزل غالب دسنی ہے ہو راہِ حقیقت ہے کہ ارج نادور غزل نادور ہے غزل بچ چونکہ دو مصرعے ہونے ہیں جس بچ اک شاعر اپنے دل کی گل کر کے اپنے آپ کی تسلی دینا ہے۔

جی صاحب ہوراں نے پہاڑی بچ عمدہ سی حرفیاں لکھیاں ہیں پہاڑی بچ سی حرفی نے حوالے نال جی صاحب نانائ پہلی سطر بچ لکھیا جانا ہے انہاں ناموضوع حقیقت، سچائی، عشق حقیقی، دُنیا نی بے ثباتی رہیا ہے۔ پہاڑی سی حرفی لکھن والیاں نی پہلی صف بچ جی صاحب ہوراں نانائ آونا ہے انہاں نے پہاڑی سی حرفی کی اک بڑا مقام عطا کیتا ہے جس ویلے اُس پہاڑی سی حرفی نی گل کرنے ہاں تہ جی صاحب نانائ شروع کرنیاں ہی اُساں نے ذہن بچ آئی جانا ہے۔

جی صاحب نے اپنی شاعری نی شروعات سی حرفی توں کیتی ہے اوہ سی حرفی نے بڑے شاعر ہیں، سی حرفی چونکہ پہاڑی شاعری نی اک پُرانی صنف ہی ہے غزل توں پہلیں سی حرفی پہاڑی شاعری بچ اپنا مقام رکھنی سی اگر چہ ارج وی سی حرفی لکھی جا رہی ہے۔

جی صاحب اک اللہ نے پیارے انسان سن انہاں نادل یاد خدا بچ رہنا سی اوہ انسانی دل کی بہوں اہمیت دینے ہیں، اگر انہاں کی پہاڑی سی حرفی ناصوفی شاعر آکھیا جے تہ غلط بیہ ہے اوہ ظاہری چمک دھمک نے بجائے انسان نے اندرون کی اہم جاننے ہیں انہاں نے اپنی سی حرفی نے کئی بنداں (بندی جمع) بچ دل نی تعریف تہ اسی خاصیت بیان کیتی ہے تہ انسان نا پورا دارو مدار دل ہی کی ثابت کیتا ہے، اوہ اک ایسے دل نی گل کرنے ہیں جیہڑا صاف شیشے نی طراں چمکنا ہووے اوہ دل جیہڑا ازنگ نال کالا ہو یا نا ہے اس دل بچ خدا نی یاد بیہ آسکنی نہ ہی اوہ آدمی خدا نا محبوب بندہ بنی سکنا ہے۔ سی حرفی نا ایہہ بند تکیو:

ت: تاہنگ سلوک دی طرف رکھئے اندر دل دے زمی آسمان یارا

انبیاء اولیاء سب دل اندر اندر دل دے خانہ عالی شان یارا

دل جگہ ہے غماں اندیشیاں دی اندر دل دے رب رحمن یارا

لوح محفوظ وی عبدا دل اندر اندر دل دے کلمے قرآن یار

جی صاحب نی عملی زندگی نا عکس انہاں نی شاعری بچ دکھیا جاتی سکنا ہے انہاں نی سوچ تہ

فکرنی ڈونگی رمزکی ہر کوئی نیہہ سمجھ سکنا کیا تکہ اوہ اک سچے عاشق سن جس نا اظہار یا ثبوت انہاں نی سی حرفی بچ دسنے اوہ دنیانی بے ثباتی نا ذکر ہر جائی کرنے ہین۔ جی صاحب دنیابچ تہ دنیایکی رنگ رلیاں بچ مصروف ہو رگن انساناں کی باخبر کرنے ہونیاں آکھنے ہین کہ ایہہ بے خبر انسان ایہہ دنییا گنے چنے دناں بچ ختم ہونے آلی ہے اسی کوئی خوبی نیہہ، اسنا ساتھ چند دناں ناہے ہور اس چند دناں بچ مگی جانے والی دنیانی ہر چیز فنا ہونے آلی ہے اس دنیانی خوبصورتی ہمیشہ واسطے نیہہ بلکہ گجھاں تہیاڑیاں نی ہے ایہہ انسان! توں اس دنیانی حقیقت کی سمجھ لے وی تیرے کول وقت ہے اس ختم ہونے والی چند تہیاڑیاں نی دنیاتوں بعدنی اگلی دنیاجیہڑوی دنیابچ انسان نے ہمیشہ رہنا ہے اس نیاں منزلاں ہوں سخت تہ اوکھیاں ہین اسی فکر بچ لگ جاہور توں اس فانی دنییا توں کہلا جانا ہے اپنے رب اگے جدوں تیرا حساب ہوسی گا اس ویلے کوئی تیری مدد واسطے نیہہ آون لگا، صرف تیرے چنگے عمل تہ خدا تہ خدا نے رسول نی محبت تہ رسول نال کیتنا سچا عشق تو اہڑی شفاعت ناسب بنسی اس طراں ایہہ انہاں پیاریاں منزلاں نی فکر کرنی شروع کر لے جتھے ہمیشہ واسطے رہنا ہے۔

جی صاحب گجھ اس طراں لکھنے ہین:

ت: تا بنی قدم رکھ کے تہ گجھ فکر کر لے منزلاں بھاریاں دا
جاناں کسے نہ نال مسافراں دے چھوٹھا قول سہیلیاں ساریاں دا
لمی رات سجود دے وچ رہے بیہتا مل پیسی چشمیں ساڑیاں دا
کلمہ نفی اثبات عبداسنگ تیرے شافی ہے جیہڑا مرضاں ساریاں دا

جی صاحب نی سر حرفی بچ ہجرت تہ وصال دواں ناملاپ دسنا ہے جتھے اوہ ہونے ڈاڈے زخم نا بیان کرنے دسنے ہین اتھے اوہ وصلان نی وی گل کرنے ہین جد کہ انہاں نے وصال بچ اُمید کہتے ہو محرومی تہ مایوسی بچ دسنی ہے، اپنے پیاریاں نی جدائی تہ ہجرتی ساڑیاں نے کلام بچ موجود ہے اوہ اپنے عزیزاں نے درد یا جدا ہونے اُپر کلیجے بچ تیر لگن نے برابر سمجھنے ہین۔ اس جدائی کی مزید اوہ سولی چڑھن نے برابر تصور کرنے ہین۔ جس نا اظہار اس بند بچ صاف نظر اچھنا ہے۔

درد ڈاہڈا انہاں وچھڑیاں دا ماہی تر لکچڑے مار جاندے
 چھیکڑ وار دی تہ ملاقات ہووے سجن لنگ سمندروں پار جاندے
 جوڑ نیہہ پوشاک مسافراں دے جامے عیش آرام اُتار جاندے
 عبد پہنٹھ و جھوٹے دا جیوناں جے سوہنے اُگ دیاں سُولیاں چاہڑھ جاندے

جی صاحب نی سی حرنی نابڑاتہ اہم موضوع عشق ہے اُوہ مجازی عشق نے بجائے حقیقت
 نے زیادہ نزدیک دسنے ہین جس نا ثبوت انہاں نی شاعری ہے انہاں نے ساری زندگی خدانی یاد
 بچ ہی گزار چھوڑی اوہ کدے وی اپنے محبوب نی یاد توں غافل نیہہ رہے انہاں ناعشق اک سچا
 عشق سی جیہڑا اس دُنیا نی رنگ رلیاں نے باوجود اسکی طلاق دے کے اپنے پیدا کرنے آلے رب
 تہ اس نے رسول نال اپنا ناطہ جوڑ رکھیا انہاں اپنے محبوب نال ظاہری ملاقات نی خواہش نا اظہار
 وی کہتا ہے اوہ اس طلاق شدہ دُنیا توں تنگ آئی ایسی ساعت نا انتظار کرنے دسنے ہین جیہڑی
 انہاں کی اپنے خالق ہووے رسول نال ظاہری ملاقات کراوے، اوہ سی حرنی نے اس بند بچ اپنی
 ملاقات نے حوالے نال اس طراں اپنی خواہش نا اظہار کرنے ہین۔

ش: شام نوں پئی اڈیکدی ہاں آوے شام تہ مت شبِ برات ہووے
 خواہاں وچ جہاں دے دیدار کیہتے مت ظاہری وی نال نال ملاقات ہووے
 تہ حیرانیاں تہ پریشانیاں دے متے وصل والی کوئی ساعت ہووے
 کٹھے عشق دے توں عبد نہ موت آوے غذا جہاں دی آب حیات ہووے

جی صاحب نے عشق نی منزل کی بہوں اوکھا جانیاں ہے کیا تکہ اس بچ صبر نا ہونا ڈاہڈا
 ضروری ہے عشق نی منزل ہر کسے کی آسانی نال نیہہ ملنی اس نارستہ اوکھا تہ لمیری منزل ہے اس
 رستے بچ خوشی نا کوئی تصور ممکن نیہہ اس واسطے جی صاحب اس میدان واسطے صبر نی ہدایت تہ تلقین
 کرنے ہین۔

جی صاحب نی پہاڑی سی حرنی بچ تلخ نے اشارے وی کدے دسنے ہین حضرت
 بلالؓ، کوہ طور ہووے شاہ مصوٰر انہاں وچوں خاص ہین۔ اوہ شہر بغداد، بلخ، بخارا تہ کربلا نا حوالہ وی

دینے ہیں ایہہ شہرا نہاں نی خاص توجہ نامرکز رہے ہین اوہ کر بلانی مٹی کی پھننا اپنے واسطے باعث شرف آلی گل سمجھنے ہین اوہ انہاں کی اپنے رب تہ رسول نال ملاقات ناضروری وسیلہ جانے تہ تصور کرنے ہین۔

جی صاحب نے ہاں وصال نی بہوں ڈاڈھی تڑپ نظر آونی ہے اوہ اپنے محبوب نال ملن نے ترلے تہ کیہہ کیہہ ہاڑے کرنے دسنے ہین۔ جس نا اظہار اوہ سی حرنی نی صورت بیچ کرنے ہین۔ ایہہ مصرعہ اسی واضح دلیل پیش کرنا ہے۔

عبد روندیاں روندیاں عمر گزری ویکھساں مکھ مہتاب میاں

خلاصہ کلام ایہہ ہے کہ جی صاحب اک اچھے انسان ہون نے نال نال اک بڑے شاعر وی سن، انہاں نی پہاڑی سی حرنی نا مطالعہ کرنے توں بعد اس اس نتیجے اُپر چلے ہاں کہ انہاں نی شاعری نامرکز عشق ہے مجاز نا کوئی وی تصور یا خیال انہاں نے نزدیک نیہہ بیچ سکیا بلکہ اوہ عشق حقیقی بیچ مگن رہے، انہاں نی شاعری انہاں نی فکر، خیال تہ سوچ نی ترجمان بنی گئی اوہ جو کجھ سوچنے ہین اس نا ہو بہو بیان سی حرنی بیچ لکھنا ہے اوہ عشق کرنے واسطے صبر نی تلقین کرنے نظر آونے ہین۔ جی صاحب دنیانی بے ثباتی تہ اسی اصلیت دہسنے ہوئیاں عام لوکاں کی باخبر کرنے ہین اوہ اس دُنیا کی بیچ جانے تہ اگلی دُنیا واسطے نیک تہ مہنگے کم کرن نی طرف اُبھارنے ہین جتھے اساہڑے عملاں نا پلڑا ہوسی اوہ جتنی فکر اپنے واسطے کرنے ہین اتنی عام لوکاں واسطے وی، اسنا اظہار انہاں نی سی حرنی بیچ صاف ہے انہاں نی سی حرنی بیچ ڈوہنگیاں رمزیاں موجود ہین جہاں کی غور نال پڑھنے توں بعد سمجھیا جاسکنا ہے۔ انہاں نی شاعری بیچ تلمیح نے اشارے وی باہندے دسنے ہین پنجابی لفظاں نا خوب تہ چنگا استعمال ملنا ہے۔

اگر جی صاحب کو سی حرنی نا صوفی شاعر آکھیا جائے تہ غلط نیہہ ہے، تصوف انہاں نی شاعری نا اک خاص موضوع ہے کیانکہ صوفی کی ہر ویلے اپنے محبوب نی تڑپ رہتی ہے اوہ اس دُنیا بیچ رہنے ہوئیاں وی اس توں جدا تہ کجھ ہونا ہے، مختصر ایہہ کہ انہاں سی حرنی نے مزاج کی چنگی طراں نبھانے نی کوشش کیتی۔

کتابیات:

- ۱۔ جی صاحب دیاں سی حرفیاں..... حضرت میاں عبداللہ لاروی تصنیف۔
- ۲۔ مہاروادب..... رسالہ جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی..... 1979ء
- ۳۔ حضرت باباجی کا مختصر تعارف و چند ایک ضروری مسائل (تالیف مشتاق احمد نقشبندی)
- ۴۔ گوجری لسانی و ادبی مطالعے..... متفرق مضامین..... مصنف..... پروفیسر مسکین
- ۵۔ مضمون..... متاع فکر و دانش: ایک ضرورت، ایک نعمت۔
- ۶۔ حضرت باباجی صاحب لاروی وانگلت شریف ضلع گاندریل (مضمون)
- ۷۔ کشمیر جنت الاولیاء و متاع..... محمد ریاض عباسی مولف۔

گیت نے معنی تہ مفہوم

گیت بارے گل کرن تھیں پہلاں لفظ گیت نے معنی تکی لیواں بے مختلف عالماں گیت نے بارے کہہ آکھیا اے۔ مولوی نور الحسن نیر ”نور اللغات“ وچ لکھنے ہن:

”گیت: (ھ) مذکر۔ ہندی نظم، بھجن۔“ (۱)

الحاج مولوی فیروز الدین ”فیروز اللغات“ وچ لکھنے ہن:

”گیت (گیٹ) (ہ) مذکر) راگ، بھجن، گانا، سرور۔“ (۲)

مولوی سید احمد دہلوی لکھنے ہن:

”گیت (ہ) اسم مذکر: سرور، راگ، بھجن، گانا، وہ تکدار اور باوزن فقرے

جو سروں میں گائے جاتے ہیں جیسے: خیال، دھر پد، بھجن، پد وغیرہ۔“ (۳)

ڈاکٹر عبدالحق نے مطابق:

(۱) راگ، نغمہ، سرود (۲) چچھانا، زمزمہ (پرنڈوں کا) SONG, n

(۳) گیت، گانے کی چیز (۴) نظم، شاعری، شعر (۵) (موسیقی) ایک قسم کا گیت

جو بالعموم تین تکڑوں میں ہوتا ہے، اول اور سوم تقریباً یکساں ہوتے ہیں اور اول

اور دوم ایک دوسرے کے برعکس۔“ (۴)

اختر شیرانی گیت نے معنی اس طراں دہسنے ہن:

”گیت (ہ) مذکر) (۱) گانا، راگ، نغمہ، سرود (۲) وہ چیز جو گائی جائے

شعر، چھند، غزل، دوہرہ، نظم، بھجن، پد وغیرہ۔“ (۵)

اس طراں اُردو لغات مطابق گیت مذکر لفظ اے تہ کہٹ بدھ ساریاں لغتاں وچ اس نے
معنی راگ، نغمہ، سرود تہ بچن وغیرہ لکھے گئے ہین۔ اس تھیں سؤیر اُس لکھت کی وی گیت آکھیا گیا
اے جیہڑی گائی جان نے قابل ہووے۔ انگریزی وچ گیت کی SONG آکھنے ہین۔ SONG
حوالے نال پروفیسر بشیر احمد قریشی لکھنے ہین:

"SONG n. (1) vocal music (2) Words for vocal

music (3) bird's song for a song " (6)

جون ٹی پلیٹس ایم اے سُن ”گیت“ کی ہندی زبان نال لفظ آکھیا اے (8)۔ اسے طراں
نفس اقبال سن وی ”گیت“ کی ہندی زبان تھیں اُردو وچ آیا لفظ آکھیا اے (9)۔ اس تھیں علاوہ
گیت کی بنگالی وچ ”گیتیکا“، بلوچی وچ ”صوت“، پشتو وچ ”سندرے“، سندھی وچ ”گیت“ تہ
کشمیری ”گیون“ آکھیا جانا اے (10)۔ پنجابی وچ گیت نے حوالے نال مختلف عالماں کہہ آکھیا
اے اوہ وی تکی لیو۔ پہنائی مایا سنگھ لکھنے ہین:

"GAUN s-f.A song" (11)

شریف کنجا ہی مطابق:

”زر تشت دے گاتھایاں گاتھ وچ تہ گیت یا گیتا وچ لماں چوڑا فرق کوئی

نیہہ، ا کو لفظ جا پدے نیں۔“ (12)

تتویر بخاری گیت نے حوالے نال لکھنے ہین:

”گیت: (مذکر) (۱) گانا، راگ، نغمہ (۲) ایک صنف سخن۔“ (13)

جمیل احمد پال نا آکھنا اے:

”گیت: گاون، نغما، گیت، گیتا، کرشن جی دی لکھت کتاب۔“ (14)

اس طراں ایہہ ثابت ہو یا جے پنجابی وچ وی گیت مذکر اے تہ انہاں کی پنجابی زبان وچ

گاون تہ گون/گاون وی آکھنے ہین تہ ایہہ دوئی لفظ کسے ہور زبان وچ نیہہ ملنے۔

گیت شاعری نی سب تھیں قدیم تہ مقبول صنف اے۔ اس نی نہیں جذبیاں ور رکھی جانی

اے۔ ایہہ جذبہ خوشی ناوی ہو سکنا اے تہ دُکھ ناوی۔ جذبیاں کی لفظاں نا جامہ لوانا کوئی سوکھا کم
 نیہہ؛ ورتخلیقی قوت اس اوکھے کمین کی سوکھیاں کردینی اے۔ اسراں گیت اک داخلی شے بن جانی
 اے؛ پراسیں اس کی مکمل طور ورتخلیت نے کھاتے وچ نیہہ پاسکے؛ کیاں جے داخلیت نا
 خارجیت نال وی ڈوہنگا تعلق اے۔ خارجیت ہی داخلیت نے نین نقش کھڑنی اے تہ من وچوں
 پھٹن والے ہر جذبے پچھاں وی کوئی نہ کوئی خارجی وجہ ہونی اے۔ شدید تہ پرجوش جذبے نا
 مترن لفظاں نال اظہار کیتا جاوے تاں گیت بنا اے۔ اظہار ویلے شعوری سطح ورتخلیق کار مترنم
 لفظاں کی نیہہ ہونڈ نا سگوں ایہہ لفظ آپوں جذبے نے اظہار نارو پ اختیار کر کہنے ہین۔ گیت نا
 کبیر اتنا گھلا ڈھلا اے جے حیاتی نا کوئی انگ تہ کوئی رنگ ایہیا نیہہ جیہڑا انہاں وچ نظری نہ
 اچھے۔ ایہہ انسان نے جن تھیں کہن کے مرن توڑیں نی تفسیر تہ مورت اے۔ کوئی نکا بڑا پل ایہیا
 نیہہ جس انسانی حیات کی کہٹ یا بدھ متاثر کیتا ہووے تہ اُس کی گیت نارو پ نہ ملیا ہووے۔
 گیت کی اسیں ترے ہصیاں وچ بند سکے آں:

۱۔ لوک گیت ۲۔ گیت ۳۔ لکھتی گیت

لوک گیت عوامی جذبیاں نیاں مورتاں ہونیاں ہین۔ ایہہ عام لوک حیاتی نی جینی جاگنی تہ اُچی
 سچی تصویر ہونے ہین۔ انہاں نی نہیں کسے نہ کسے جذبے ورتکھی جانی اے۔ ایہہ جذبہ سکھ ناوی ہو سکنا
 اے تہ دُکھ ناوی۔ ایہہ لوکاں نی عام تخلیق ہونے ہین۔ اس واسطے انہاں وچ چھندا بندی نے اصولاں
 کی کوئی جگہ نیہہ دتی جانی؛ کیاں جے لوک گیتاں نے تخلیق کاراں نا اپنے من نی گل نا اظہار کرنا ہونا
 اے۔ اس اظہار لئی کیہڑی بحر ہونی چاہی نی اے؟ کیہڑے لفظ ہونے چاہی نے ہین؟ گیت نی ہیئت
 کیہڑی ہونی چاہی نی اے؟ ایہہ تہ ایہیاں گلاں نال انہاں کی کوئی لین دین نیہہ ہونا۔ اس واسطے
 انہاں ناتول؛ انہاں نی لے ردم کی منیا جانا اے۔ دونی گل اے جے انہاں گیتاں وچ عوامی زبان
 برتی جانی اے اس واسطے انہاں کولوں ادبی بولی نی مانگ کرنا وی بہوں ای عجیب گل اے۔ انہاں
 گیتاں وچ محاوریاں؛ اکھاناں؛ تشبیہاں تہ استعاریاں نا آجانا فطری اے؛ کیاں جے ایہہ انہاں لوکاں
 نی تخلیق نیہہ جیہڑے بولی کی ایہہ شہیاں دین نی صلاحیت رکھنے ہین۔

انہاں گیتاں نی تخلیق نالوک ناچاں نال بہوں متا تعلق اے۔ اس واسطے انہاں وچ ردم تہ لے ناچنگر ناقد رتی تہ فطری گل اے۔ اسے لے تہ ردم نی وجہ تھیں لوک گیت ”گانے“ بنن نی صلاحیت وی رکھنے ہن۔ یعنی پکے راگاں ناساتھ وی بنانے ہن پر ایہہ ضروری وی نیہہ، کیاں جے ہوسکنا اے کوئی گیت یا کوئی مکھڑا، انتر ایامصرعہ پکے راگاں ناساتھ نہ دے سکے۔ اُس نی اک وجہ ایہہ وی اے جے موسیقی نال باقاعدہ گیت گان والیاں تہ لوک گلوکاراں وچ بہوں ڈاڈا فرق ہونا اے۔ لوک گیتاں نے عوامی گلوکاراں انہاں گیتاں نے لفظاں تہ مصرعیاں کی کھچ کھچ کے پائلیاں کری تہ گائیکی وچ بحر برابر کری پننے ہن، ور پکے تہ منجھے ہوئے موسیقار یا گلوکار ایہہ سب گچھ نیہہ کر سکے۔

دوے ٹہنگ نے گیتاں وچ ”گیت“ اچھنے ہن۔ گیتاں وچ اسیں صرف انہاں گیتاں کی گننے آں جیہڑے موسیقی (آلات موسیقی) نال گاون واسطے خاص طور ور لکھے جانے ہن۔ انہاں گیتاں وچ فلمی گیت تہ گچھ ریڈیوٹی وی تہ آڈیو کیسٹاں نے گیت شامل ہن۔ ریڈیوٹی وی تہ آڈیو کیسٹاں نے گیتاں نال ”گچھ“ نالفظ اس گلوں لایا اے جے انہاں وچوں گچھ گیت کتابی وی ہونے ہن (پہناویں جے اوہ گانے بنن نی صلاحیت رکھنے ہن تہ گانے بننے وی نیہہ) جہاں ناچناؤ گلوکار، موسیقار یا فریڈ پوسراپنی مرضی مطابق کرنا اے۔ انہاں گیتاں ناچتے موسیقی نال تعلق ہونا اے، اُتھے شاعری نولوں وی انہاں نے تعلق کی کچھ نیہہ کیتا جاسکنا، کیاں جے ہیر سارے گیت ایہجے وی ہن جیہڑے موسیقی سؤیروی پڑھنیاں، سُنیاں سواد دینے ہن۔ اس حوالے نال اُن گنت گیتاں نیاں مثالیں دتیاں جاسکدیاں ہن۔ مثال واسطے ایہہ اک فلمی گیت تکو:

پھل توڑ کے سٹ گیا مالی تے کنڈیاں نے چند گھیر لئی
 گھربار اُجڑ گیا میرا مقدر اں نے اکھ پھیر لئی
 چن جے چہریاں دے لب اُتے ہاواں نیں
 انہاں دا قصور کہہ اے کاہدیاں سزاواں نیں (15)

ترے نمبر و کتابی یا لکھے ہوئے گیت ہیں۔ ایہہ اوہ گیت ہیں جیہڑے سماجی ترقی تہ ادبی زبان نے وچ دوج آن تھیں بعدنی تخلیق ہونے ہیں۔ ایہہ گیت چھندا بندی نے وزن وچ وی پوری طراں اترنے ہین تہ گانے بننے نی صلاحیت وی رکھنے ہین۔ انہاں نی ہین تہ لوک گیتاں ور پئی نی اے ورا ایہہ اپنا اک ادبی مقام تہ حیثیت رکھنے ہین۔ انہاں وچ اوہ ساریاں فنی خوبیاں موجود ہین جس نی توقع کسے وی اچی پائے نی صنف سخن تھیں کیتی جاسکئی اے۔

لے تہ ردھم گیت نی بڑی تہ سچی خوبی اے۔ ایہہ ردھم اُس نی تخلیق وچ ہونا اے۔ اس میں موسیقیت وی آکھ سکے آں بالکل اسی طراں جسراں گیتاں نی تخلیق وچ موسیقی نیاں تاناں تہ سُراں ہونیاں ہین۔ ایو موسیقی اے جیہڑی گیتاں کی گائے جان نے قابل بناونی اے۔ کئی واری گیت نگار گیت وچ ردھم پیدا لئی اکس ای لفظ کی مڑی مڑی برتنا اے۔ کئی واری پورے نے پورے مصرعے مڑی مڑی دہرائے جانے ہین۔ جسراں:

تینوں رَ ب دیاں رکھاں

تینوں رَ ب دیاں رکھاں

اَج تک دیاں تینوں

سارے جگ دیاں اکھاں

میریا ٹھول سپاہیا

تینوں رَ ب دیاں رکھاں (16)

ایہہ اوہ Repetition اے جیہڑی نثر واسطے بڑا عیب بن جانی اے۔ جد کہ گیتاں وچ ایہہ اک خوبی منی جانی اے۔ ٹیک (ٹپ) نامصرع وی اسے زمرے وچ اشنا اے جیہڑا گیت وچ موسیقیت پنکراون تہ اُسنی لے ردھم کی قائم رکھن وچ مدد دینا اے۔ جیاں:

کتے خواہاں دے وچ آ جاوے دلبر یارا، اونسیاں میں پاواں (مکھڑا)

(انتریاں نال ٹیک نے مصرعے)

ا۔ میرا جڑیا دیس بسا جاوے دلبر یارا، اونسیاں میں پاواں

۲۔ اللہ شربت وصل پلا جاوے دلبر یارا، اونسیاں میں پاواں

۳۔ میرے سترے پہناگ جگا جاوے دلبر یارا، اونسیاں میں پاواں

۴۔ میرے سفر یا سفر چوں آ جاوے دلبر یارا، اونسیاں میں پاواں (17)

گیت پہناویں انفرادی سطح و تخلیق کی بنا جانا اے وراہیہ اجتماعی جذبات نی ترجمانی کرنا اے۔ دوئی گل ایہہ گیتاں وچ مبالغہ آرائی ہیہ ہونی۔ اس حوالے نال گیت مقبول شاعری نیاں ساریاں صفاں ہاروں اُچی تہ سچی بن جانی اے۔ ایہے وجہ اے جے گیت نی مقبولیت تہ اہمیت کسے وی عہد وچ کھٹ نیہہ ہوئی تہ نہ ہی ہوسی گی۔ کیاں جے ایہہ حیاتی نا ترجمان اے تہ جذبیان نی سچی تہ جینی جاگنی مورت اے۔

مڈنی گل ایہہ جے پہناویں گیت نی تخلیق وچ انفرادی جذبے کم کرنے ہن وراہیہ انفرادی جذبے اوہ ہونے ہن جیہڑے گیت نی شکل وچ ٹہنن توں پہلاں ہی اجتماعی جذبیان نا چولالائی گئے نے ہونے ہن۔ اس واسطے ایہہ ہر سُنن پڑھن والے کی اپنے دل نیاں خنڈ کنناں سببی ہونے ہن۔ اس ساری بحث تھیں بعد اسیں گئے منے لفظاں نال گیت نی تعریف اسراں کر سکے ہاں جے ”دکھ یا سکھ نے کسے انسانی جذبے نالے یار دھم نے سہارے منتے تولے نے لفظاں سنگ بیان یا اظہار گیت آکھوانا اے“۔

حوالے:

۱۔ مولوی نور الحسن نیر۔ نور اللغات (جلد: چہارم) (نیشنل بک فاؤنڈیشن)

۲۔ الحاج مولوی فیروز الدین۔ فیروز اللغات (ص: ۳۲۵)

۳۔ مولوی سید احمد دہلوی۔ فرہنگ آصفیہ (جلد: سوم، چہارم) (ص: ۱۴۹)

۴۔ ڈاکٹر عبدالحق۔ دی سٹینڈرڈ انگش اُردو ڈکشنری (ص: ۱۱۶)

۵۔ اختر شیرانی (ایڈیٹر۔ جامع اللغات) (ص: ۴۴۱)

۶۔ پروفیسر بشیر احمد قریشی۔ پریکٹیکل ڈکشنری (۶۱۸)

۷۔ مرزا غلام محمد بیگ، پروفیسر ممتاز احمد۔ کرنٹ انگش ڈکشنری (ص: ۸۰۷)

- ۸۔ جون ٹی پلیٹس۔ اُردو کلاسیکل ہندی اور انگلش لغت (ص: ۹۴۱)
- ۹۔ نفیس اقبال۔ پاکستان میں اُردو گیت نگاری (ص: ۱۱)
- ۱۰۔ اشفاق احمد، محمد اکرم چغتائی، فضل قادر، فضلی، ہفت زبانی لغت (ص: ۶۱۰)
- ۱۱۔ بھائی مایا سنگھ۔ پنجابی انگلش ڈکشنری (ص: ۳۷۴)
- ۱۲۔ شریف کنجاہی۔ جھانپاں (ص: ۲۲)
- ۱۳۔ سید تنویر بخاری۔ تنویر اللغات (ص: ۷۵۶)
- ۱۴۔ جمیل احمد پال۔ پنجابی کلاسیکی لغت (ص: ۳۴۶)
- ۱۵۔ فلم ”تھکڑی“، شاعر: خواجہ پرویز، گلوکار: مسعود رانا
- ۱۶۔ صوفی تبسم۔ نظراں کردیاں گلاں (ص: ۱۳۳)
- ۱۷۔ محمد اسماعیل سفری۔ سفری دے گیت (ص: ۱۰۳)

(اُردو تھیں ترجمہ: معروف تسلیم)

میاں محمد بخشؒ نے نال نال منسوب شعر

اس مقالے وچ انہاں شعراں کی الف ب پ نی ترتیب نال لکھ رہیاں، جیہڑے حضرت میاں محمد بخشؒ جی نی کسے وی کتاب وچ شامل نیہ۔ دوئی گل ایہہ جے اس مقالے نے اخیر وچ کجھ ایچے شعروی لکھ رہیاں جنہاں کی عارفانہ کلام پڑھن والیاں یا گاؤن والیاں سُن اپنے کولوں ہی توڑ مروڑ کے غلط ملط کری تہ گایا اے۔ جس طراں حضرت میاں محمد بخشؒ صاحب نے اوہ شعر سیف الملوک وچ لکھے ہین، انہاں اپنے کولوں ہی اُس شعر نا کجھ نا کجھ بنائی تہ پڑھیا یا گایا اے۔ یعنی شعراں نے درست متن نا خیال نیہ رکھیا۔ اخیر وچ انہاں شعراں نا موازنہ کرساں۔

اس وچ وی کوئی شک نیہ جے انہاں شعراں چوں کئی ایچے وی شعر ہین جیہڑے بہت ہی باکمال تہ چنگے معنی رکھنے ہین، ورا انہاں کی حضرت میاں محمد بخشؒ نا ناں کھنن سو رہی پڑھیا یا لکھیا جاسکنا اے، مطلب ایہہ جے تسیں ایہہ فقرہ بول سکنے او ”کسے شاعر نے ایہہ شعر اسراں آکھیا اے“۔ اس گل کرن نال کوئی شرمندگی نہیں ہونی چاہی نی، ورنخواہ خواہ اک ہنوں بڑی ہستی نے نال نال انہاں شعراں کی جوڑ کے پڑھنا، ایہہ کسے طراں وی احسن گل نیہ۔ حضرت میاں محمد بخشؒ سُن شاعری نیاں اپنیاں ستاراں کتاباں وچ کھٹ بدھا اٹھائی ہزار شعر لکھے ہین۔ تَساں نی سب تھیں مشہور کتاب ”سفر العشق المعروف سیف الملوک“ اے، جس وچ نو ہزار دوسواںونجا شعر ہین۔ اس عظیم کتاب وچ اک تھیں اک ودھ سو ہناتہ مٹھا شعرا اے۔ دعائیہ شعروی ہین، حمدیہ شعر وی، نعتیہ شعروی، اصحابہ کرام تہ پاک اماں نی تعریف بارے وی تہ سلسلہ قادریہ حجرویہ مقیمیہ نے

سلسلے نے بزرگاں کی مدح مبارک وی، حکمت و دانش سے علم و معرفت نال پہرے عقل و فکر کی چانن بخشن والے کمال پائے نے متے سارے شعرویی موجود ہین۔ جیاں تئساں نے بڑے پہرا حضرت میاں بہاول بخش سُن تئساں کی اک چٹھی نے ذریعہ فرمایا سی کہ اس قصے وچ کسے قسم نی تھوڑ نہ ہووے، صنعت نے نال نال شعری حُسن وی ہووے، ورنہاں گلاں نے نال نال پڑھن والیاں کی اس قصے وچ عشق حقیقی نے راہ پڑن لئی رمز و ابیت وی ملے۔ حضرت میاں محمد بخش صاحب نے بڑے پہراونی گلے کی من و عن لفظ لفظ اُسے طراں نیا۔ حضرت میاں محمد بخش صاحب اپنے بڑے پہرا و حضرت میاں بہاول بخش جی نی نصیحت کی انہاں لفظاں وچ بیان کیتا اے:

قصے اندر کسر نہ ہووے، نالے رمز فقر دی
صنعت بھی وچ تھوڑی بہتی چلے لذت کردی
پاؤں سیر بناویں قصہ تاں گل تیری جاناں
اپنے مُنہوں بن بن بہندا ہر کوئی سگھڑ سیاناں

فرسکار میاں صاحب سُن اپنے بڑے پہراونی چٹھی کی ہنی تہ دربار نے خادم جھاروب کش سائیں حضوری جی کول آئے تہ انہاں کی وسیلہ بنائی حضرت حاجی بگا شیر (درکالی ماموری، کلر سیداں) نی غیبی مدد نال انہاں نے تہ اپنے روحانی مرشد حضرت پیرا شاہ غازی قلندر دھڑی والی سرکار نے مزار و رسوالی بنی تہ حاضر ہوئے۔ بڑی سرکار حضرت پیرا شاہ غازی قلندر و اکھوں منظوری ہوئی۔ اپنے مرشد تھیں اجازت کہنن تھیں بعد حضرت میاں محمد بخش سُن ایہہ شاہکار قصہ سیف الملوک (شعر عشق) لکھنا شروع کیتا۔

اتھوں اک گل ایہہ ثابت ہونی اے جے مثنوی سیف الملوک جی عظیم کتاب کی لکھن وچ کتیاں ہی پاک ہستیاں سُن دعاواں نی شکل وچ اپنا حصہ ادا کیتا اے۔ اس واسطے عام لوکاں نعت خواناں تہ گلوکاراں اگے گزارش اے جے خُدارا! حضرت میاں محمد بخش صاحب نے اوہ ہی شعر پڑھو جیہڑے انہاں نیاں مستند کتاباں وچ موجود ہین۔ اوہ ہی اصل شعر ہین۔ اک دُوے کولوں سُنے سنائے غیر مستند شعر پڑھن یا لکھن نی ہرگز ہرگز وی کوشش نہ کرو۔

اک گل مننے نی اے جے عقل و فہم تھیں عاری لوکاں کی ڈکیا نیہہ جاسکنا کہ اوہ ایہہ شعر نہ پڑھن، ورنہ لوکاں کی دہسیا جاسکنا اے تہ ایہہ ضرور آکھیا جاسکنا اے جے ایہہ شعر حضرت میاں محمد بخش صاحب نی کسے وی کتاب وچ نیہہ تہ فرٹسیں انہاں کی کیاں پڑھنے او۔ اس واسطے مہربانی کرو تہ انہاں کی حضرت میاں محمد بخش نے ناں نال منسوب نہ کرو انہاں نے ناں نال نہ پڑھو نہ لکھو۔ فیس بک یا واٹس آپ وراک دُوے سنگ ساخجے نہ کرو۔ خدا خونی کری تْسیں ایہہ اگے نہ ٹورو۔ میاں صاحب نیاں مصدقہ کتاباں وچوں ہی مستند شعر پڑھو۔ ایہہ ہی اک سچے فقیر ولی کامل نے نال محبت نی گل اے تہ ایہہ ہی ساہڑے ولوں انصاف ہوسی۔

تْسیں آپے سوچو جے جیہڑی گل کسے نہ لکھی یا آکھی ہووے، تْسیں اُس گل یا شعر کی اُس نے ناں نال جوڑو تہ ایہہ کیہڑے ثواب آلی گل ہوسی، سگوں ایہہ تہ اُلٹا گناہ ہی اے یا فر شعر لکھن ویلے کسے مستند کتاب نا حوالہ وی دیو۔

جیہڑے لوک اپنے واکھوں بہوں سیانے بنن نی کوشش کرنے ہین ہور بغیر کسے حوالے نے اوہ جو گجھ لکھنے یا آکھنے ہین اوہ ہی ٹھیک، انہاں اگے گزارش اے جے اوہ عظیم روحانی شخصیت حضرت میاں محمد بخش نی سیف الملوک نے صفحہ ۲۴۸ ورا انہاں شعراں کی غور نال پڑھن۔ میاں صاحب فرمانے ہین:

کنیں سُنیاں گلاں اندر کوڑ طوفان بہتیرے
 پاؤں سیر بناندی خلقت ابھڑ کھننے کہنیرے
 چھوٹھے نغے چا اٹھاون جس وچ سچ نہ ماسا
 بے وقوف منن سچ اُس نوں کرن سیانے ہاسا
 جیوں ہُن کہندے دہلی اندر کنکے دا مینہہ وٹھا
 اُتھوں آئے کہن نہ وٹھا سُنیر ترن اپٹھا
 چنگے چنگے سگھرہ کہاوں چہگڑے کرن اس گل دے
 عقل قیاس نہ لوڑن مولا بے عقلاں وچ رلدے

سُنیاں گلاں تے کہہ باور باہجوں علم کتابوں
جو عالم دے مَنہووں سُنئے سو ای کھری حسابوں
یا جو سائیں والے آکھن اوہ سچ من تمامی
پکی جان کلام اُنہاں دی ذرہ نہیں وچ خامی
توڑے اُلٹ پلٹ فرماون وچ قیاس نہ آوے
گچی رمز ہوسی سب سچی کون اُنہاں دِن پاوے
سائیں والے سدا سکا لے رِب نے بالے دیوے
مست الست شراب وصل نے ہر دم رہندے کھیوے
چیوں چیوں لکھیا دیکھن پہنائی اکھر لوح قلم دا
والے جتنا فرق نہ پاون دین پتہ ہر کم دا
باور کرو یقین لیاؤ گل اُنہاں دی اُتے
آیت نالوں سچ کر متو توڑے پھچھن سُتے

میاں صاحب سُن سیف الملوک وچ سب عقیدت منداں کی بڑاہی واضح پیغام دتا اے

جے اللہ والیاں نے مقام بارے تہیان کرنی لوڑا اے۔ اُنہاں نے کلام اُپر یقین آنو:

☆ جس وچ گچی رمز نہ ہووے، درد منداں دے حالوں

بہتر چُپ محمد بخشا سُنن ایچئے نولوں

☆ جو شاعر بے چہرا ہووے سُنن اوہدے بھی رُکھے

بے چہڑے تھیں شعر نہ ہوندا، اگ دِن تہواں نہ تہکھے

☆ دیکھو دیکھی بیت بناون شعروں خبر نہ پاون

اس طراں تہ صفتاں سٹھاں پیتے ڈوم بناون

☆ ردی ردیفوں نام نہ جانن قافیوں بڈھ نہ کائی

وزن برابر ٹھدا جُودا صنعت رسم نہ پہنائی

- ☆ سُخُن پہنلا جو دردوں پہر یا 'دن درداں کجھ ناہیں
- نڑاں کماواں فرق رہو دا کیا کانے کیا کاہیں
- ☆ درد منداں دے سُخُن محمد دین گواہی حالوں
- جس پلے پھل بدھے ہون آوے بو رمالوں
- ☆ ہک علم دے زوروں کردے اوہ بھی ظاہر وسدا
- جس پُر ہووے عطا الہی سُخُن نہ چھپدا تسدا
- ☆ دانشمند پچھان کریندے عامان سار نہ پہنائی
- لکڑہارے لین بازاروں جو سستی مٹھیائی

حضرت میاں محمد بخش سُن انہاں لوکاں نی سختی نال پکڑ کیتی اے جیہڑے انہاں نے
شعراں کی تروڑ مروڑ کے پیش کرنے ہین۔ مثنوی سیف الملوک وچ انہاں شعراں کی پڑھو تہ غور
کرو جے سرکار میاں محمد بخش صاحب سُن شعراں وچ کسے قسم نی تبدیلی یار دو بدل توں منع فرمایا
اے:

- ☆ کرے سوال فقیر محمد پڑھنے والے تائیں
- رونق کھڑیں نہ شعر میرے دی نال اداء سنائیں
- ☆ باجھ ادا آواز رسیلے لگدا شعر الوناں
- دُدھ اندر جے کھنڈ رلائیے مٹھا ہوندا دوناں
- ☆ سٹ پٹا کر کے پرچیاں لذت کجھ نہ رہندی
- جس دے بیٹے نوں کوئی مارے کد اُس دی چند سہندی
- ☆ جیوں کر بیٹے تُساں پیارے تیویں بیت اَسانوں
- بیٹے نوں کوئی اُنگل لائے لگدے بیت تُسانوں
- ☆ دُشمن وانگ سے اوہ سانوں جے کوئی بیت تروڑے
- بیٹے نازک لال سندر دے ایویں کن مروڑے

☆ ربا دُنیں پناہ اُنہاں تھیں جو ایسے کم کردے

سیم سچے دا ستم بناون عم دا نے غم کردے

جد مرشد کامل حضرت میاں محمد بخش سُن خود ارشاد فرمایا اے کہ اوہ بندہ اَساں کی دُشمن ہاروں لگنا اے جیہڑا اسا ہڑے بیتاں کی تر و تر مروڑ کرنا اے تہ جے کر فر وی اوہ بندہ منسوب شدہ شعر میاں صاحب ناناں لئی تہ لکھنا یا گانا اے اوہ بندہ تہ اُسنے شعر سُنن یا پڑھن والے میاں صاحب نے سخن کسراں ہوئی سکے ہین؟

سیف الملوک نی مُنڈھ وچ مناجات والے باب وچ حضرت میاں محمد بخش ناک شعر

بہت غور طلب اے:

☆ جے کوئی میلی اُکھیں دیکھے عیب دھگانے لاوے

اوہ بھی عدل تیرے دے کہرتھیں کجھ سزائیں پاوے

کسے نے سر ایویں کیویں بغیر کسے پرکھ پرچول نے کوئی گل لائی چھوڑنی چنگی گل میہ ہونی۔ اسراں ہی میاں صاحب نے ناں نال منسوب من کہرت شعراں کی فیس بک یا سوشل میڈیا ورت تحقیق کرن تھیں بغیر ہی چا ہڑی چھوڑنا سرور چنگی گل میہ۔ اوہ شعر میاں صاحب نے ہونے ہی میہ ورسوشل میڈیا ورجھ شریں سچ نے دُشمن لوک سجائی سجائی لانے رہنے ہین تہ اُنہاں تمام شعراں کی اکہٹھا کری تاساں نی خدمت وچ پیش کر رہے آں۔ قارئین حضرات تھیں گزارش اے جے اوہ وی تعاون فرماون۔ اوہ اس طراں کہ تاساں کی جتھے وی کوئی انہاں شعراں کی پڑھو جیہڑے میاں صاحب نے ناں نال پڑھے یا لکھے جارہے ہوں، فوراً نشاندہی کرسکو۔ اک گل نی پیشگی معافی وی منگ رہیاں جے ہوسکنا اے کہ اسا ہڑے کولوں کسے جائی اک ادھ غلطی ہوئی جائے یا ہوئی گئی ہووے، جے انہاں چوں کوئی اک ادھ شعروں سرکاری کسے وی کتاب وچ موجود اے تاں مہربانی کری اسا ہڑی راہنمائی فرمایو، کیاں جے ایہہ اسساں ساریاں ناسا، نجانہ مشن اے۔

اسیں اگلے مقالے وچ ضرور معذرت وی کرساں تہ چھاپے وی چا ہڑساں۔ اَس

سارے دمڑی والی سرکار حضرت پیر پیر شاہ غازی قلندر نے درنی خاک آں۔ اسیں انہاں نے علمی، ادبی تہ روحانی وارث حضرت میاں محمد بخش نے کلام نال انصاف کراں۔ اوہ خوش ہوسن، اساہڑے نصیب ہرے ہوسن۔ اچھو انہاں شعراں کی پڑھنے آں جیہڑے میاں صاحب نی کسے وی کتاب وچ موجود نہیں۔ انہاں شعراں کی تلو جیہڑے میاں صاحب نی کسے وی کتاب موجود نہیں:

آ

آ دردا وچ خالی خانے پا وچ دخل مکاناں
محبوباں نوں وداع کریندیاں مُشکل بچدیاں جاناں

الف

اپنے مُلک دے باغاں وچوں تھے کھو کھو کھائیے
غیر مُلک دے باغاں اندر میوے کھان نہ جائیے
اپنے نالوں اُچیاں دے نال پھلدا نہیں یرانہ
بوہڑاں تھلے بوہڑ نہ ہوندے، جانے گل زمانہ
اُتوں لے کے تھلے ویکھاں تیرے جُسے وَلے ویکھاں
کیہڑی شے دی آکر بندیا، کہہ اے تیرے پلے ویکھاں
اُچا ناں رکھایا جس نے چلھے دے وچ سڑیا
نیواں ہو کے لنگھ تھم، لنگھ جائیں گا اڑیا
اُٹھ دلا چل ٹھونڈن چلیے کھر بجن نہیں ملدے
دن تکلیفوں ملدے ناہیں محرم سچے دل دے
اُچیاں لمیاں ڈاہلیاں کہنیاں جہاں دیاں چھاواں
ہراک چیز بازاروں لہدی پر نہیں لہدیاں کدی ماواں
اصلاں نال جے نیکی کریے عمراں نہیں پھلانڈے
بد اصلاں نال جے نیکی کریے اُلٹا ضعف پہچاندے

اک گناہ میرے ماں پیو دیکھن ، دیون دیس نکالا
 لکھ گناہ میرا اللہ دیکھے تہ اوہ پردے پاون والا
 اوہ بیلی تہ ہر کوئی بیلی ، اَن بیلی وی بیلی
 بھناں باجھ محمد بختشا سُنجی پئی حویلی
 ایہہ دُنیا اک مسافر خانہ اک آوے اک جاوے
 کبھدی مجال محمد بختشا ، اتھے پکے ڈیرے لاوے
 ایہہ دُنیا اک چکی یارو ، اسیں تسیں سب دانے
 موت نے اک دن سب نوں کھڑنا ، کہہ راجے کہہ رانے

ب

باپ مرے سر ننگا ہوندا ، ویر مرے کنڈ خالی
 ماواں باجھ محمد بختشا کون کرے رکھوالی
 بانساں وچوں خوشبو نہ آوے ، رس نہ دیون چھلیاں
 جے کرنیت نہیں صاف تھم کجھ نہیں لبھنا وچ چلیاں
 بُرے بندے دی صحبت ایویں جیویں دُکان لوہاراں
 چھنگھ چھنگھ کے لکھ کپڑے پہے چنگاں پین ہزاراں
 بُرے بندے نوں لبھن رُیا ، بُرا نہ ملیا کوئی
 جد میں اندر چہاتی پائی ، میں توں بُرا نہ کوئی
 بس کر میاں محمد بختشا موڑ قلم دا کہوڑا
 ساری عمر دُکھ نہیں مُکنے ورقہ رہ گیا تھوڑا
 بھائی بھائیاں دے درد و نڈاندے ، بھائی بھائیاں دیاں بانہواں
 باپ سراں دے تاج تھم ، ماواں ٹھنڈیاں چھاواں

پُہتے یار بناون والے رہ جانڈے نے کہلے
 لُک لُک بک بک روندے دیکھے لکھ نہیں رہندا پلے
 بلبل باغ چمن دے اندر آہلنا رہی بناندی
 چڑھیا نہیں سو توڑ تھمہ اڈ گئی کُرناندی
 بول سویرے کالیے کولے بول غماں دی بولی
 نہ وس تیرے نہ وس میرے لکھیا پے گیا پچھولی
 پُہتے یار نے پیارے ، گُجھ نے نمک حرامی
 کندی پچھے گلہ کردے مُنہہ تے کرن سلامی
 بے سوادے حلوے نالوں ساگ سروں دا چنگا
 بے وفا سجن نالوں سنگ چوڑے دا چنگا

یا فریبہ ہی شعر اس طراں وی میاں صاحب نے ناں نال منسوب کری تہ پڑھیا جانا اے:

بے شرمی دے حلوے نالوں سگ جہاں دا چنگا
 بے وفا سجن دے نالوں سنگ چوڑے دا چنگا
 بے قدراں دی مجلس اندر دل دی گل نہ کریئے
 چویاں موت گنواراں ہاسا ، اپنی آپے جریئے
 بیوقوفان اگے ہیرے تہرنے جیوں گدھیاں نوں دانا
 سچی گل محمد بختشا قدر کسے نہیں پا

پ

پاٹا چولا لیرو لیر ، سی لیندا اے درزی
 سل دا محرم کوئی نہ ملیا ، جو ملیا سو غرضی
 پڑھنے دا توں مان نہ کر لیں ، نہ آکھیں میں پڑھیا
 اوہ جبار قہار سداوے ، متے روہڑے سٹے دُدھ کڑھیا

ت

توں بیلی تہ سب جگ بیلی ، اَن بیلی وی بیلی
یاراں باجھ محمد بخشا سُنجی پئی حویلی

ٹ

ٹہا دے مسجد ٹہا دے مندر ٹہا دے جو گجھ ٹہیندا
اک بندیاں دا دل نہ ٹہاویں رِب دِلاں وچ رہندا

ج

جتھے آون جاون ہووے ، رپیے وانگ پُہراواں
خانے کعبے وانگوں تکلینے رکھینے پاک نگاہواں
جس یاری وچ لالچ ہووے ، کدے اوہ توڑ نہ چڑھدی
چادر لیرولیر تھم کنڈیاں نال جو اڑدی
جیوں جیوں عمر وڈیری ہوئی سوتر بہت چورایا
کھا گئے سارے جوانی پھنائی پھرنا سانوں آیا
جہاں تِلاں وچ تیل نہ ہووے ، کابنوں کوبلو پانے
جیہڑی گل دا مزا نہ آوے ، ایویں مغز کھپانے
جہاں عشق نمازاں پڑھیاں اوہو کدی نہیں مردے
شک ہووے تہ وکھ لے جا کے قبراں دیوے بلدے
جیہڑی مہندی رنگ نہ دیوے فیر کہہ اس دا لانا
جتھے گنیاں دی قدر نہ ہووے ، اُتھے کہہ محمد جانا
جیہڑیاں گڈیاں آپے اُڈیاں تہ کدی نہ چڑھن اُچائیاں
اوہ ہی گڈیاں چنگیاں اُڈیاں جیہڑیاں سائیاں آپ اُڈائیاں

ج

چک کرسیں تہ موتیِ ملسن ، صبر کریں تاں ہیرے
پاگلاں وانگوں رولا پاویں نہ موتی نہ ہیرے
چھوٹھ دی ککھوں سچ نہ جیے ، دیئے لکھ دلیلاں
پانی وچ مدہانی پا کے لائیے زور وکیلاں
چنگی مندی بھناں کولوں سو واری ہو جاندی
یار یاراں دا گلہ نہیں کردے ، اصل پریت جہاں دی
چنگے بندی دی صحبت یارو جیویں دکان عطاراں
سودا پہناویں لیئے نہ لیئے ، ہلے آون ہزاراں

ح

حرص طمع دے کہوڑے چڑھیوں ، بھلیاں چھڈ لگاماں
کہر نوں واگاں موڑ اسوارا ، سرتے پے گکیاں شاماں

د

دریادے دندے کدے رکھ نہ لائیے ہڑ آئے رُہڑھ جاندے
غیراں نال پریت نہ لائیے جدوں دل کرے رُ جاندے
دُشمن مرے تہ خوشی نہ کریئے بھناں وی مر جانا
دیگر تے دن گیا محمد ، اوڑک نوں دُب جانا
دُکھیئے دی گل دُکھیا جانے ، سکھیئے نوں کہہ خبراں
بھن جہاں دے موت نے مارے ، ادہ روندے تک تک قبراں
دل دتا دِگیری سہیری روح یتیم بنایا
مال بیگانہ چھوٹھے دعوے رو رو حال گویا

دُنیا اُتے کدے سَکھ نہیں پاندا جیہڑا دواں پاسے داسا نچھا
 اکو پاسا رکھ لے ہیرے ، یا کھیڑے یا رانچھا
 دھیاں بچ کے عیساں کرنا دیکھو ہونی ہوئی
 کنجر ذات تھم اُس دی ہوئی جس دی غیرت موئی

ڈ

ڈیگر ٹلی تہ شاماں پیناں سب کہراں نوں آئے
 اوہ نہ آئے فیر تھم ، موت جہاں لے جائے

ذ

ذاتاں دا توں مان کریں نہ کڈھ دے سب پہنلکھے
 بے حد افسوس نی گل اے جے اس طراں نے شعر کہن والیاں نے اولیاء اللہ کی وی نیہہ

بخشیا۔

ر

رحمت دا دریا الہی ہر دم وگدا تیرا
 جے اک قطرہ بخشیں مینوں کم بن جاندا میرا
 روگاں وچوں روگ انوکھا ، جس دا نام غرتی
 مُشکل ویلے چھوڑ جاندا نے رشتے دار قرتی

س

ساری عمر میں پیکے گزاری اک دن سوہرے جاناں
 لکھ گناہ میری ماں کجے اک سس کجے تاں جاناں
 ساری عمرے آٹا گھنیا لکھاں کیتے پیڑے
 گئی جوانی آیا بڑھاپا ، کوئی نہیں آندا نیڑے

سب کچھ یار حوالے تیرے جنڈری جاں وی تیری
 میں کوچھی دا وارث توں این شرم رکھیں کچھ میری
 بجن ٹر گئے رونق ٹر گئی سُبجے ہو گئے ویہڑے
 آ جا بجنایاں یاد کراں میں ہر چرخے دے گیڑے
 سخی اللہ دا عیپے پھریا فر وی جنت جاوے
 شوماں دل محمد بختشا جنت واء نہ آوے
 سود خوراں دا سود دے یارو ممکن تے نہ آوے
 درد منداں دا درد محمد ایویں ودھدا جاوے
 سونے نال نہ پتل رلدا تے سُرے نال نہیں کولے
 کاواں دی کہہ قدر محمد جتھے بلبل بولے
 سے سے جوڑ سنگت دے ڈٹھے آخر وٹھاں پییاں
 جہاں باجھوں پل نیہہ سی لنگھدا شکلاں یاد نہ رہیاں
 سیخ اُتے مکھن پکانا، ایہہ تے ڈاڈا اوکھا کم اے
 پچڑے دے کے دین بچانا، ایہہ تے سخی حسین دا کم اے
 سیاں نال میں کھیڈن گئی آں تے ٹٹ گنیاں میریاں بنگاں
 ماں ہوندی تے ہور چڑھاندی، ہُن باپ کولوں کیویں منگاں

ع

عدل کریں تے تھر تھر کمن اُچیاں شاناں والے
 فضل کریں تے بختے جاوَن میں ورگے مُنہہ کالے
 عشق جیڈا بے درد نہ کوئی ہر ویلے دا پٹنا
 لے کے اگ بیگانے کُہر دی ساڑ لینا کُہر اپنا

عمر تیری لگھ گئی ساری تیرا لکھ نہیں بنیا
جاندی واری داغ نہ لاویں چٹے سر نوں جنیا
عیداں تہ شبراتاں آئیاں سارے لوکی کئراں نوں آئے
اوہ نہیں آئے محمد بخشا، جیہڑے آپ ہتھیں دفنائے

غ

غم تیرے مینوں سون نہیں دیندے، کر کر آون اے
ڈاہڈے روگ محمد بخشا لکھ نہیں چھڈدے پلے

ف

فجری ویلے بول کولے بول غماں دی بولی
نہ وس تیرے نہ وس میرے لکھیا پے گیا چھولی

ک

کپڑا پھٹے تہ لگے تروپا دل پھٹے کس سیناں
بجناں باجھ محمد بخشا، کہہ جینا کہہ مرناں
کچ وی منکا تہ لعل وی منکا، اکو رنگ دواں دا
جد صرافاں اگے جاون فرق ہزار کوباں دا
کچا جہاں دا وک جاوے، اوہ کدوں لاندے نی گنڈے
جیہڑے کم باپ کردے، اوہو کردے منڈے
کر کر بدیاں بڈھا ہویا نکل گیا گب تیرا
فیر وی بدیوں باز نہ آیا واہ واہ شخص دلیرا
کہلا ہتھ گچھ کر نہیں سکدا تہ اک دو جے نوں تھوندا
ماواں باجھ محمد بخشا کون کسے نوں روندنا

کوئی آکھ پھڑ لکے دی ، کوئی آکھ چک
 وچلی گل اے محمد بختشا ، اندروں گئی اے مک
 کہہ ہويا جے اک دو واری میں نشہ چا کیتا
 پچھلی تہ بجلی نالوں وڈا عیب نہ کیتا
 گ

گئی جوانی آیا بڑھاپا پیاں سب پڑاں
 ہن کس کم محمد بختشا سونف جوانن ہریڑاں
 گئی جوانی وچ نادانی گجھ نہیں تیرے کولوں بنیا
 پچھلی عمرے سر چٹے نوں داغ نہ لائی جنیا
 ل

لاش میری تے آویں سجاں کریں جنازہ میرا
 اُس ویلے میں تکدہ ہوسی ، نوری چہرہ تیرا
 لاش میری نہ دفنایو جد پیر میرا نہ آوے
 آپے آ جنازہ پڑھسی آپے آ دفناوے
 لکھ کنجراں دی سیوہ کریئے اوہ کدے نہیں رجدے
 تھوہر ککر دی گوڈی کریئے امب کدے نہیں لگدے
 لمی رات جدائیاں والی ہوندى سو درہیاں دی
 کون لیاوے خبر محمد سجاں دؤر گیاں دی
 لوکاں مینوں آن ڈرایا کہ رات قبر دی کالی
 پر میں سُنیا اُتھے آنا اُس نے جیدے موہنڈے کملی کالی
 لے فیر یار حوالے ربدے میلے چار دناں دے
 اُس دن عید مبارک ہوسی جس دن فیر ملاں گے

مالاں والے سخی نہیں ہوندے، سخیاں مال نہ ہوندا
 اُتھے اُتھے دوہیں جہانیں سخی کنگال نہیں ہوندا
 مالی دا کم پانی دینا، پُہر پُہر مشکاں پاوے
 مالک دا کم پھل پھل لانا، لاوے یا نہ لاوے
 مالی باغ دی راہی کردا، پھل کچے ہون یا پکے
 پیر مریداں دے سرتے رہندا مندے ہون یا چنگے
 ماں مرے تہ ماء پے مکدے پیو مرے کُہر ویلا
 شالا مرن نہ ویر کسے دے، تہ اُجڑ جاندا جے میلہ
 ماہی پریم کٹاری لا کے آپ تہ ہو گیا اوہلے
 جو گُجھ گُزری نال اساہڑے کون دُکھاں نوں پھولے
 مُرشد بانجوں راہ نہ لہھے لکھ کتاباں پڑھیئے
 خوشخط حرف نہ پاوے کانا، جے نہ اُس نوں کھڑیئے
 مسجد ٹہنا دے مندر ٹہنا دے، ٹہنا دے جو گُجھ ٹہیندا
 بک بندیاں دا دل نہ ٹہاویں رُب دلاں وچ رہندا
 مکھن دُدھ دے اندر رہندا، سب نوں نظر نہ آوے
 اُسے نوں ایہہ نظری آوے جیہڑا اندر چہاتی پاوے
 میں گڈی ہتھ ڈور جن دے جیویں رکھے اُنج رہنا
 واجب نہیں شریعت اندر مندا کھسم نوں کہنا
 میں مچھلی دریا میراں دے پے عشق وچ تردی
 مُرشد جیہوں کنڈیاں لائیاں میں تڑپ تڑپ کے مردی

مورکھ نوں کی پندھ نصیحت پتھر نوں کی پالا
دُدهاں اندر کاگ نہوایئے انت کالے دا کالا
یا دُوا مصرعہ اسراں وی پڑھیاتہ لکھی جانا اے:

بورے نوں لکھ صابن لایئے فیر کالے دا کالا
میں نیواں میرا مُرشد اُچا، میں اُچیاں دے سنگ لائی
صدقے جاواں اُنہاں اُچیاں توں جہاں نیویاں نال نبھائی

ن

نہ رو چھلینے کرماں سڑیئے کر کوئی صبر شیدینے
بے پرواہاں نال لا کے یاری پیندے نی دکھ سہنے
نہراں اُتے بگلے بیٹھے نہیں لباس صفائی
دُبدی مچھلی ایہہ نہیں چھڈدے گلوں نہ لبھی لائی
نیکاں دے سنگ نیکی کریئے نسلاں نہیں پُہلاندے
بُریاں دے سنگ نیکی کریئے اُلٹا ضعف پُہچاندے

و

وچ نکودر جٹی دُٹھی ، دُٹھی وال سُکاندی
اُٹھ محمد کہراں نوں چلینے ایہہ ہتھ دلاں نوں پاندی
ول تھے دی کوڑی ہوندی سنے پتراں سنے بیتاں
جیہو جہیاں ماواں ہوون اوہ جہیاں تہیاں

ہ

ہر کوئی عاشق بن بن بہندا سر سوہنا صافہ تہر کے
عاشق دے تن رت نہیں ہوندی پہاویں تک لے اندروڑ کے

ہسن کھیڈن نال گئیوں سٹ گئیوں ڈوہنگھیاں فکراں
پائی لپر پرانی وانگوں ننگ گئیوں وچ ککراں

ی

یاری یاری ہر کوئی آکھے اوہ حسین دی یاری
چڑھ نیزے تے قرآن سنایا تہ اوہ قرآن دا قاری

متن نی غلطی والے شعر

اکثر لوک ایہہ شعروں ہی غلط پڑھنے ہین:

جس دے وچ عشق نہ رچیا، کُتے اُس تھیں چنگے
مالک دے کُہر راکھی کردے، صابر پہنگھے ننگے
درست شعر جیہڑا سیف الملوک وچ اس طراں لکھیا گیا اے:

جس دے اندر عشق نہ رچیا، کُتے اُس تھیں چنگے
خاوند دے در راکھی کردے، صابر پہنگھے ننگے
ایہہ شعروں تو اِس وچ وی متن نی غلطی اے:

باغ بہاراں تہ گلزاراں دین یاراں کس کاری
یار ملن دُکھ جان ہزاراں شکر پڑھاں لکھ واری
درست شعر جیہڑا سیف الملوک وچ اس طراں لکھیا گیا اے:

باغ بہاراں تہ گلزاراں دین یاراں کس کاری
یار ملے دُکھ جان ہزاراں شکر کہاں لکھ واری
اسے طراں ایہہ شعروں تو:

خستش جتا قدر نہ میرا میرے صاحب نوں وڈیاں
میں گلیاں دا رُوڑا کُوڑا، محل چڑھایا سائیاں

اس شعر وچ ”خش خش“ دی جانی ”خش خش“ اے۔ جس تنکے نے معنی وچ آونا اے۔ خش خش یا خشخش خشخش نامحفف اے۔ خشخش پوست ناگول دانہ، تخم افیون، خشخش ناگول دانہ کسراں کوڑا آکھوا سکنا اے تہ کسراں محل وراڈی تہ چڑھی سکنا اے۔ اس واسطے شعر وچ لفظ خشخش نا استعمال ہڈوں ہی غلط اے۔ ہاں، روڑے کوڑے چوں خش خش (تنکا) ہی اڈی تہ محل وچ چڑھ سکنا اے۔ لفظ ”خش“ نے معنی کوڑے کرکٹ یا سکی نی کہناہ نے ہین۔ میاں صاحب سُن عجز و انکساری نی انتہا کرنیاں فرمایا اے جے (سیف الملوک نے اخیر وچ اصل شعر درست متن نے نال):

خش خش چنتاں قدر نہ میرا اُس نوں سب وڈیاں
میں گلیاں دا روڑا کوڑا، محل چڑھایا سائیاں
صفحہ ۳۶ سیف الملوک پہلا نسخہ ۱۸۶۹ء مطبع مصطفائی لاہور، راقم سن اک سو بونجا سال
پہلاں والا ایہہ نسخہ اس سال چھاپیا۔ اس وچ لفظ ”خش خش“ ہی اے۔ باقی تمام اڈیشنز وچ لفظ
”خشخش“ اے۔

غلط متن والا ایہہ شعروں تکو:

جدوں وچھڑن دلدار دلاں دے تہ کون روئے فیر تھوڑا
سب روگاں وچوں روگ محمد جس دا ناں وچھوڑا
درست شعر صفحہ ۳۶۴ سیف الملوک شائع کردہ جہانگیر بکس لاہور:
جاں فرزند پیارے وچھڑن کون رووے مڑ تھوڑا
سب روگاں سر روگ محمد جس دا نام وچھوڑا
اک ہور غلط متن والا شعر:

الوداع اٹھ چلے نے ساتھی ہو تڑٹی کونج اڈاراں
نت اُداسی تہ گر لاسی کر کر یاد قطاراں
جد کہ درست متن ایہہ اے:

الوداع چلے اٹھ ساتھی، تڑٹی کونج اڈاراں
نت اُداسی تہ گر لاسی، کر کر یاد قطاراں

صفحہ: ۴۶۷ سیف المملوک شائع کردہ جہانگیر بکس لاہور۔

غلط متن والا شعر جیہڑا اکثر گلوکاراں نے پڑھیا:

پھس گئی جان شکنجے اندر، جیوں ولین وچ گنا

روہ نوں کہہ آج رہوے محمد جے رہوے تاں مناں

دو امصرعہ اس طراں وی لکھیا جانا اے، جو کہ غلط اے:

رو آکھے آج رو محمد جے رہویں تہ مناں

سیف المملوک وچ ٹھیک متن والا درست شعر:

پکڑی جان عذاباں جیونکر بیلنیاں منہہ گناں

آکھن رہو، نہ رہاں محمد، صبر پیا بن بھتاں

صفحہ: ۴۸۰ سیف المملوک شائع کردہ جہانگیر بکس لاہور۔

ولی اللہ دے مردے ناہیں کردے پردہ پوشی

کہہ ہو یا جے دُنیا اُتوں تُو گئے نال خاموشی

ایہہ شعر موجود نیہہ، وراں نے ہی مفہوم ناک ہور شعر سیف المملوک وچ موجود اے

جس نا درست متن کجھ اسراں نا اے:

جو اک واری مر کے جیوے، فیر انہاں کہہ مرنا

جس دن دُنیا اُتوں جاوے، اُس دن پردہ کرنا

قارئین حضرات تھیں گزارش اے جے اس مقالے کی غور نال پڑھن تہ تحقیق کرن جے کوئی ہور

شعر تھساں کی غلط محسوس ہوون تاں انہاں بارے لکھن، کیاں جے فقیر کامل حضرت میاں محمد بخش

نے کلام کی اصل حالت وچ پیش کرنا اسساں سبھاں نی ساجھی ذمہ داری اے۔

(اُردو تھیں ترجمہ: عبدالحمید خان)

جوتی چور

پچھلے گجھ چیرے تھیں شہرے نی جامع مسجد وچ نمازاں نیاں جوتیاں چوری ہونے نی وار داتاں بچ کافی باہدا ہوئی گیا سی۔ امام تہ خطیب واعظ بچ کئی واری جوتیاں نے چوراں کی سخت لفظاں بچ منت کری تہ مین گینا نے آلے دوالے تعینات پولیس عملے کی ایچے لوکاں اُپر کڑی نظر رکھنے نی مانگ کری چکے ہین پر جوتیاں چوری ہونے نی وارداتاں بچ دن بدن باہدا ہی ہونا پیا سی۔ گجھاں لوکاں کی ایہہ آکھنیاں وی سُنیا گیا کہ نماز نے دوران اُنہاں ناں تہنیاں اکثر جوتیاں آلی بکھی ہی رہنا ہے۔ سچ پچھو تہ ماہڑا وی ایہہ ہی حال سی۔

اک دن تہ جس طراں حد ہوئی گئی جمعے نی نماز تھیں فارغ ہوئی تہ جیاں ہی باہر نکلے تہ تکنے آں کہ پولیس نے اک بڈھے افسر جیہڑے عام سادھے کپڑیاں بچ نماز ادا کرنے ہی آئے سن اُنہاں نے بوٹ غائب سن۔ اُنہاں نے کول گھلوتے ماہڑی جان پچھان نے اک بندے اُنہاں نے ننگے پیراں آلی بکھی اشارہ کرنے ہوئیاں آکھیا جے میں اُنہاں جناباں کی اپنی گڈی بچ اُنہاں نے رہائشی کواٹرے تک چھوڑی آیاں۔ میں اخلاقی طور اُپر ایہہ فریضہ ادا کیتا۔

اس واقعے تھیں بعد مگی اپنیاں جوتیاں نی فکر گجھ زیادہ ہی ہون لگی۔ وڈے سوچ چار تھوں بعد میں اک ترکیب سوچی، اُس تے عمل کرنا شروع کیتیاں۔ اُس تھوں بعد ہُن میں اپنی نماز سکون نال ادا کرن لگا ساں۔

بک روز جمعے نی نماز تھیں بعد جس ویلے میں اپنی پُرانی چپل چکائی تہ نویں جوتی لانے ہی والا ساں کہ گجھ بندیاں تیزی سنگ ماہڑی بھکی آونیاں ہوئیاں زورے زورے ”جوتے چورے..... جوتے چورے..... اُوہ کلو جوتے چورے“ اکھناں شروع کیتا۔

”اوہ ذرا ابہرے تلو! جوتی چور، اپنی پُرانی چپل چکائی تہ گسے نی نوں جوتی لاه کرنا ہے۔“
 ماہڑی گردن مڑوڑی تہ منہہ نے ارد گرد لپیٹے گلو بندے کی اپنی گرفتہ بچ آنیاں ہونیاں اک شخص
 آکھیا تہ بس مگی دبا ہی ہندا۔ میں وضاحت کرنے نی کوشش کیتی پر کتھا! غصے سنگ پڑ کے لوکاں
 میں غریبا اُپر بلہ بولی ہندا۔

فرکیہ سی؟ لتاں، مگے، جوتے، گسپنے ہور فرنال نال مٹھیاں مٹھیاں اسلامی گالیاں تہ
 بددعا نیاں، جہنمی، دوزخی، بدکار، کمینہ گناہ گار، سیاہ کار سب کجھ بطور تبرک مگی لھسن لگا۔ میں بے
 ہوش ہوئی تہ زمی تے ٹہیر ہو گیاں۔ اُس تھوں بعد کیہہ ہو یا؟ مگی کجھ پتہ نہیہ۔ پر جس ویلے ہوش
 آیا تہ تکنا کیہہ میں زخماں نال لاچار ہسپتال نی وارڈ نے ہک بیڈ اُپر پیاں ہاں۔ ماہڑے سر تہ
 بازو پر پی بنی سی۔ تہ دوکانسٹیبیل ماہڑے کول کھلوتے سن۔

”اوائے ہن تو ہاڑا کیہہ حال ہے؟“ ہک کانسٹیبل کڑک لہجے نول پچھیا ”میں ٹھیک ہاں۔
 مگی اٹھو لے جل پُراؤ“ میں اُنہاں اگے منت کیتی۔ اوہ کم بخت مگی کُہرے نے بجائے تھانے لے
 گئے ہور اُتھے ہک کمرے بچ بند کری چھوڑیا۔ کجھ چر بعد اک ڈی۔ ایس۔ پی صاحب ”تھانے دار
 صاحب (SHO) تہ ہک مولوی صاحب جنہاں نال ہک ادھ ہور بندہ سی کمرے اندر آنی بھڑنے۔
 تھانے دار صاحب کمرے اندر بڑھنیاں ہی ماہڑے اُپر ٹروٹی پئے

”حرام خور، جوتے چور“

”ٹھہر وانسپیکٹر.....“ اس تو پہلیں کہ او چلے ہتھ سنگ مگی ماہڑے منہہ اُپر چیر رسید
 کرنا پہلا ہوئے ڈی ایس پی صاحب نا کہ اُنہاں اُسکی، اس طراں کرنے تھیں روکی ہندا۔ کجھ
 چر ماہڑے منہہ اُپر تلکلی لائی تکتے تھیں بعد پچھیا۔
 ”کیہہ توں او ہی شخص تہ نہیہ جس کجھ دن پہلیں مسیتی بچ ماہڑی جوتی چوری ہونے پر
 مگی اپنی گڈی بچ بہالی ماہڑے کو اُتر تک پچھیا سی۔

”جی صاحب“ میں گسے گناہ گار نی طراں نیویاں نظراں سنگ بڑی شرمندگی سنگ دبی
 زباناں نال اتنا ہی جواب دتا۔

”پراس دن تہ توں مگی“ اک سنجیدہ تہ پلے مانس شخص لگا ہیں ہور تو بک کہانی کار نے طور پر اپنی واقفیت کرائی سی۔

”جی صاحب“ میں فرآستہ جیا جواب دتا۔

”جی صاحب، جی صاحب“ ڈی ایس پی صاحب زوہ سنگ گنجے“ فر توں ایہہ گندی حرکت کتیاں کہتی“

میں خوف سنگ سہی گیا تہ اُکھیا۔ ”صاحب میں کوئی جوتے چور نیہہ آں.....“ میں اتھیں اپنی گل پوری نیہہ سی کہتی جے ڈی ایس پی صاحب غصے نال اپنے ہتھ سنگ ماہڑی ٹھوڈی اُپر چلندیاں ہونیاں پچھیا“ تہ فردا س توں کون ہیں؟“

”صاحب! مسیتی وچوں جوتیاں پوری ہونے نیاں وارداتاں نچ باہدھا ہونے سنگ نالے اُن دن اُنساں ناں یوٹ چوری ہونے تھوں بعد مگی اپنی جوتی نی فکر زیاہہ ستان لگی۔ ہُن میں اپنی گڈی نچ بک پھٹی پُرانی جی چپل رکھی چھوڑی سی مسیتی نچ پچھیاں ہی میں اپنے نوں جوتے گڈی نچ ہی چکائی چھوڑنا ہور ایہہ پُرانی چپل پیراں پٹھر رکھی ہننا۔ نماز ادا کرنے تھیں بعد گڈی کول پچھی تہ دوبارہ نوں جوتے لئی ہننا۔ اس باری وی نمازنی ادا نیگی تھوں بعد جس ویلے میں پُرانی چپل چکائی تہ نواں جوتا پیراں نچ پھسا کرناں ساں کہ گجھاں لوکاں گی ماہڑے اُپر شک ہو گیا۔ ماہڑے اُپر..... ہور ماہڑا ایہہ حال کر چھوڑیا..... ماہڑی گل اتھجی مکمل وی نیہہ سی ہوئی کہ ماہڑے موبائیلانی ٹیون بجی۔ تھانے دار صاحب حکم کہتا کہ میں مابائل ناسپیکر آن کری تہ گل کراں۔ میں سپیکر آن کرنیاں ہونیاں آکھیا ”ہیلو“

”ہیلو۔ اسلم مرزا صاحب“ دوئی بکھی تھیں آواز آئی۔

جی ہاں۔ میں اسلم مرزا بولا کرناں۔ فر ماؤ؟ میں آکھیا۔

”یرا پچھانیا نیہہ۔ میں تو ہڑا داست میرا جوری..... سُن پاہی کل ایچ ای ایم نے ایڈیٹوریم نچ اک افسانے نی محفل ہوسی۔ تو ہاڑی سادہ ہے نی چٹھی ماہڑے کول پئی ہے۔ ضرور آویاں۔“

”ٹھیک ہے پہنائی۔ مگی پلاٹ وی لہھی گیا ہے“ میں دوستا کی جواب دتا۔
”مبارک ہے مبارک! تو کدوں تھیں پلاٹ نی تلاش بیچ ہیں۔ آخر کتھوں جا ہی لبھا
پہراؤ“

”تھانے اندروں“ میں جواب دتا۔
”اوتے تھانے اندروں۔ زمی ناپلاٹ! میں سمجھیا نیہہ؟ ماہڑے شاعر دوستا جاننا چایا۔
تہ فرکیہڑ پلاٹ“ اُس پچھیا۔
”افسانے ناپلاٹ۔ سُنیس گا.....“
میں ابھیں آکھے ہی کرنا ساں کہ ڈی ایس پی صاحب ماہڑے ہتھ بچوں موبائل ہنی تہ سوچ
آف کرنیاں ہوئیاں آکھیا ”ایہہ افسانہ تہ کہانیاں نے پلاٹ سُننے ناں وقت اَساں کول نیہہ“ باہر
کھلوتے اپنے ڈرائیور کی آواز دتی ”ڈرائیور! چل جلدی سنگ اسلم مرزا ہوراں گی انہاں نے
کہرے تک چھوڑی آ“.....

کتر واپسی

میں واک Walk شروع نہ کیتی۔ کہلیاں مزہ وی نہیہ ایندا۔ بک تہ اوہ ہنس مکھ بندادو ا
گپ بازوی ہے۔ دُنیا پھر دیاں خبراں تہ رنگاں رنگاں دیاں گلاں سنانے نچ اُسدا کوئی ثانی وی
نہیہ، گلاں کولون مریج لاکے اوہ ہوروی سوادلیاں بنا چھوڑدا۔ روز بدلدی دُنیا دا احساس اُس کو
ماہڑے تھیں کئی گناہ زیادہ۔ آکھدا وقت نال بدل گینا سمجھداری ہے۔ خوشحالی داراز ہے۔ اپنے
آپ دیاں مثالاں وی دیندا نہ تھکدا۔ ٹسیں سمجھدے ہو سو کہ میں اُس دے بارے سب کجھ جان
داہاں۔ پر نہ سب کجھ جان دا میں دعویٰ وی نہ کر سکدا۔ ہاں بک گل میں ضرور آکھساں کہ اوہ اپنے
اس ہنر نال ماہڑا غم دفع کردا ہے۔ غم گساروی ہے۔ سوگلاں دی ہو گل ہے کہ ماہڑا دوست خوش
رہنا شخص ہے۔

میں بیٹھے دا آساں کہ اُس دی سکوتی دا ہارن بجیا۔ ایہہ اُس دے آئے دا اشارہ آسا۔
میں پارک دے صدر دروازے بچوں نظر ماری۔ اج اوہ کہلانا آسا۔ بک چھ کو سال دی گدري اُس
دے نال آسی۔ اُسدی آپس نچ جان پچھان چروکی آسی۔ اساں بک دوئے کو اپنے خانداناں تہ
کنبیاں بارے وی دے دا آسا۔ اُس دے دہسے دے مطابق، میں اندازہ لایا، ایہہ اُس دی
پوتری ہے۔ اس گدري بارے اوہ اکثر گلاں کردا ہوندا۔ اُس کو پیاروی ہوں کردا۔
”اوہ کیدو شیر آگئے دا! فر کرے شروع؟“

اُس مگو دکھ کے آکھیا۔ خیر پاٹھ یا سلام دُعا تھیں بنا ہی میں مُشکلیاں۔ سوچیا ج اس فیترا، پتہ نہیہہ کیہہ کیہہ مسالہ آنے دا؟ نتھا ہوئے دا۔

تسیں شاند سوچدے ہو سو ماہڑا ناں کیدو ہے جس ناں نال ایہہ مگو مخاطب ہوندا۔ نا، ماہڑا اصل ناں گجھ ہو ہے۔ اس ویلے میں اوہ ناں تُساں کونہ دہسدا۔ ہاں، کیدو ایہہ مگو اس واسطے آکھدا شاند کہ میں تُردیاں تھوڑا لنگ مارداں ہو روی کوئی وجہ ہو سکدی ہے۔ پتہ نہیہہ کیدو، اس کو جلدی جلدی یاد کتیاں آگیا؟ اوہ لنگڑا آسا تہ سوئی داسہارا کہن دا آسا ہو روی ہک گل اُس بچ جلدی جلدی یاد کتیاں آگیا۔ کیدو دے آکھے تے ہیرا پربانندیاں لگدیاں آسیاں۔ خیر ماہڑے بارے تسیں آپ سوچ سکدے ہو۔ مگو اُس دامندا وی نہیہہ لگدا۔ کدی کدی چُکھ وی چھوڑ دا۔ ”مندامت لگدی؟ میں لاڈا نال آکھداں مگو“

پتہ نہیہہ میں وی کتیاں اُس کو ”فیترا“ آکھداں؟ حالانکہ اُس کونہ کوئی دماغی تہ نہ کوئی جسمانی کسر ہے۔ اس بچ کوئی شک نہیہہ کہ اوہ گلاں بچ کرداتہ مگو اُس دیاں گلاں مندیاں وی لگدیاں ہن۔ خیر اُس آکھیا تہ میں کھلا ہو گیا۔ میں تہ اُسکو ڈیکدا آساں۔ گدری ماہڑے دار دِکھن لگی۔ میں اُسدا سر پیار نال پلوسیا۔ ناں پکھیا۔ اُس آکھیا، لوسی، مگو واڈس ورتھ دی لوسی یاد آئی۔ سوچیا ہن ناں وی گلوبل ہو گے ہن۔ ٹھیک تاں آسا جے اُسدا ناں وی کوئی مغرب والا قبول کرے..... وہا ساری تہ مغرب توں ہی آرہی ہے تہ.....“

”کیدو چھوڑ سوچنا، بڑ..... گدری آپے کھیڈی۔ جسراں اسکو مرضی ہے!“

گدری ہرنی ہاروں کداڑے ماردی ہوئی کھیڈن دیاں چیزاں دار دوڑ گئی۔ اسیں لوسی کو اتنا چر دکھدے رہے جتنا چر اوہ کھیڈے بچ مشغول ہوئی ہو رہے وی اتھا کھیڈ دے آسے۔ اسیں وی ہن لال رنگ دی واک واسطے لئی بنی پڑی توں تُرنا شروع کر چھوڑیا تہ گلاں بچ مشغول ہو گئے۔ میں کدے پچھا ہو گیندا تہ کدے موہنڈے نال موہنڈا ملا کے تُرن دی کوشش کردا۔ جسے میں بچ سارا پچھا رہ جلد اتہ اوہ رُک گیندا۔ جد میں کول بچ گیندا تہ فرُترنا شروع کر دیندے۔ اوہ وی چھوڑی ہوئی گل دی کئی پکڑ کہندا.....

دیہ نہہ ڈُبن والا ہے۔ پچھی اپنیاں اپنیاں آہلنیاں بچ کچھن واسطے اسدے سہراں اُپروں
اُڈاریاں مار دے ہوئے اُڈ رہے آسے۔

”اوہ دکھ جی!“

اُس سُن اپنی انگلی نال مٹکو اسمان دار دہسیا۔

”اُنہاں پچھیاں دی دُنیا وی کتنی خوبصورت ہے..... آزاد وی بین تہ مل جُل کے
رہندے وی ہین..... کہو دئے کو نقصان وی نہہ پچھندے..... اپنی مرضی دی زندگی حیندے ہین۔
انہاں دے جو اندر ہے سو باہر ہے۔ چہریاں تے نقاب نہہ..... آسیں دکھاوا کر دے ہاں تہ کہو
دوئے کو تہو کھا دیندے ہاں۔ آسیں اپنی چھوٹھی اتا واسطے اپنی اولاد دی خواہش تہ مرضی کو چلن نہ
دیندے..... مذہبیاں ہنر ماں، ذاتاں تہ نسلاں دیاں دیواراں تہ نفرت دی زہر پھیلی دی ہے.....
منفی تہ فرسودہ رسماں، رواجوں دی غلامی دا تُوک اسدے گلے بچ آ.....“

میں اپنی یاد دی آزاد خیالی تہ فخر وی کردا آساں۔ ”کیدو ماہڑی گلاتے تہ بیان وی دیندا کہ
نا؟..... میں ٹھیک آکھداں کہ نا؟“ اُس ماہڑے چہرے دا ہر دکھ کے آکھیا۔

پہر او اتو ہڑیاں گلاں مٹکو سونیاں لگدیاں ہین..... میں تہ انہاں کو تعویز بنا کے رکھداں دلا
دے خانیاں بچ..... کوئی شک ہے تہ دکھ چیر کے ماہڑے اندر.....“ گلاں گلاں بچ آساں دو چکر
لاچھوڑے، پتہ ہی نہ لکیا۔ آساں دکھیا گدری کھیڈے بچ مست ہو گئی دی آسی۔ اُس ویلے پینگ
چھوٹدی آسی۔ اُس دے بالاں دا بے بی کٹ، چھج جیا، ہوا بچ لہریندا۔ اوہ جھولے تے چڑھی دی
مُج سوتی لگدی۔ دادا دکھ کے خوش ہوندا۔

کیدو دکھ! ہُن ایہہ گدری، لوسی ہے نا،“ اُس کو کوئی گل یاد آگئی۔ ”پینگ چھوٹدی ہے
نہ؟ اس بچ کوئی دورائے وی نہہ..... تہ جتھا اس کو کوئی خوشی تہ لطف ملدا اُتھا اس دی سوچ وی
اُڈاری وی اسماناں نال گلاں کردی ہے، بہوں اُچی۔ ایہہ اپنیاں اکھیاں بچ سوہنے سوہنے
سپنے سچیندی ہوسی۔ جے ہُن اس کو قید کر کے رکھ چھوڑے تہ باہر وی ہوا وی نہ لگن دیوے تہ
ایہہ وی بس ساہ کہند اہک کمزور جیا جانور بن جُلسی، بنا جند بیاں تہ احساساں توں اس دے

واسطے زندگی دے بڑے بڑے منصوبے تہ خوشیاں دُوردی گل رہی۔ فراساں واسطے وی بوجھ تہ ستم، نفرت داسمان ہو جُلسی کے دکھدیں؟ میں غلط اکھداں؟“ اُس ہک پہر پور نظر ماہڑے سراپے داہر مار کے چہرے تے ٹکا چھوڑی۔ پکھن دے نال نال ایہہ دکھن واسطے وی کہ ماہڑے اندر اُس دیاں گلاں دا کے رد عمل ہے۔ حقیقت بچ تہ میں، اج تک، اُس دیاں گلاں دا ہک وفادار عاشق سروتا ہی رہے داہاں۔ فر وی ماہڑی وفاداری پتہ میہہ کتھوں بغاوت کر چھوڑی تہ آکھ چھوڑیا!

”ہک گل آکھاں؟ زکا منہہ تہ بڑی گل! جد تک بچہ سیانا میہہ ہوندا اُس کوچُ ساری ازادی دینی بندر کو اُسترے دین والی گل ہوسی میہہ بچہ میچور چر ہوندا اُس کو اپنے پہلے بڑے دا علم میہہ ہوندا۔ گائیڈ لائین توں بنا اوہ اپنا پہناری نقصان وی کرسکدا تہ وقت وی برباد ہوگیندا فر ہک گل ہو روی ہے، اسماں کو ورثے بچ ملیا بہت گجھ چھوڑ وی نہ سکدے سارا گجھ منفی میہہ ہوندا.....“

میں دکھیا اُس دے چہرے تے کوئی تبدیلی رونما نہ ہوئی۔ اُس سُن ماہڑی گل نال اتفاق نہ کیتا۔ تھوڑا ٹھہر کے فر گویا ہوا!

”مگلو وس توں انہاں چرنداں، پرنداں، درندیاں کو کون سکھالدا؟ سوچے والی گل ہے..... ہر جاندار کو جمدیاں ہی سکھے سکھالے والے Instints ہوندے ہین۔ دُوا جاندار اپنیاں غلطیاں تہ کوششاں تھیں سکھدا۔ انہاں پرندیاں کو دکھ“ اُس اپنی انگل یوٹیاں تے بیٹھے رنگ برنگے جانوراں داہر کر کے اکھیا“ ایہہ اپنی زندگی آپ جیندے ہین..... ہودوئے تے اُمید میہہ رکھدے۔ اپنی مرضی داسا تھی ہونڈ کہندے ہین..... ہاں“ ہاں انہاں کو تہ تک پالن پوسن کردی آجد تک انہاں دے پر نکل ایندے ہین تہ ایہہ اُذاری لائق ہو جلدے ہین..... انسان تہ مرے دم تک ہودوئے کو دبا کے رکھن دی کوشش کردار ہندا..... اسکو چھوٹی اتا تہ مستقبل دا ڈر لکیا رہندا، جس کر کے غلطیاں وی کردا، ظالم بن گیندا..... کیدو ٹھیک ہے؟“

میں چُپ رہیاں، اندر ہی اندر اپنیاں سوالاں جواباں بچ اُلجھ گیاں۔ اوہ فر صنوبر دے

بُوٹے تے بیٹھے دے پرندیاں کو دکھن لگا چُپ آسا۔ پر بچوں بچوں مُشکد اوی آسا۔ مگو لکيا اُس کو اپنے فلسفے نال جوڑن واسطے وی کوئی مثال یاد آئی ہے یا کجھ دسیا۔ اچانک اُس مگو اپنی انگلی دے اشارے صنوبر دے بُوٹے دا ہر دہسن لگا۔

”اوہ دکھو! پنچھیاں دے اس عمل بارے توں کیہہ آکھسیں؟“ ہورا کھیا چڑھی تہ چڑا اپنی جنسی پہنکھ مٹیندے آسے۔

ایہہ انہاں واسطے قدرتی عمل ہے تہ رب انہاں دے اندر ایہہ جذبہ تہ سمجھ وی دتی۔ باقی رہیا پر دا داری، شرم، جیا رسم رواج، ایہہ انساناں واسطے جس تل تل کر کے تہذیب سکھی تہ افسانے نال وارثاں کو سکھائی.....“

”مگر انساناں بچ فرگینگ ریب، قتل، اغوا کاری تہ ہور کتنے سارے عیب رکیاں ہین؟“ اُس ہُن ماہرے نال بحث کرنی چاہی تہ میں ہُن چُپ رہیاں۔ اوہ کجھ دیر ماہری گلا دا انتظار کردا رہیا تہ فر آپے آکھن لگا! ”جد تک اس آدم دی اولاد کو ادے جذبیاں تہ جوشاں کو نکاس نالیا لوڑاں پوریاں نہ ہوون تہ فر ایہی حال ہوندا..... ایہہ قدرت دا قانون ہے کہ کوئی چیز جتنی زیادہ دبائی گچھا اوہ اتنی زیادہ اُچھل دی ہے تہ خلافت نال واپس ایندی ہے..... اسیں نکلیاں نکلیاں بچیاں کو وی دبا کے رکھدیاں..... انہاں دی چاہت یا مرضی کو پورا نہ ہون دیندے.....“

اوہ آکھدا گیا تہ میں وی ڈر ڈر کے سندا رہیاں صنوبر دے بُوٹے تے بیٹھے دے پنچھی اَسدا شور سُن کے اُڈھ گئے۔ میں حساب لایا اَسدا چار چکر پورے ہو گئے دے آسے۔ وی کہنو کہنٹ ہک ہور چکر لان دا موڈ آسا۔ گدری اَسدیاں نظراں تلا آسی۔ اسیں اُس دے نزدیک، کہو قطع لکیر بچ آسیاں۔ اوہ پنگ تے چڑھی دی آسی۔ ہک ہم عمر گدرا اُس نال چڑھے دا آسا۔ اُس اساں کو دکھیا تہ گدرے دا ہتھ پکڑ کے دوڑ آئی۔ دُوواں دے کپڑے مٹی گردے نال تھپے دے آسے۔ پر گدرا پیرونگا آسا۔ اُس دے پھٹے پُرانے کپڑے مچ سارے میلے تہ بے بٹھے، بے رنگے آسے۔ سرے دے بال میل دے جکڑ نال نمدا ہونے آسے۔ دُوواں داسا ہ چڑھے دا آسا۔ گدری دوروں وازاں ماردی آئی۔

”دادو! اس لڑکے کو میں نے اپنا فرینڈ بنایا۔ یہ میرے ساتھ کھیل رہا ہے..... یہ بہت اچھا ہے..... ٹھیک ہے نا؟“

”ٹھیک ہے!“ دادے نے کھسپائی جی، مسکراہٹ نال جواب دتا تہ ماہڑے داہر دکھن لگا۔

میں نظر اں فیر چھوڑیاں۔

”چلو اب گھر چلیں“

ماہڑے دوست سُن گدري دا ہتھ اپنے ہتھانچ پکڑ چھوڑیا گدري کونال ٹور داہو یا باغ دے صدر دروازے دارو باہر نکلن واسطے ٹُگیا۔

اکوتھالی نے چٹے بٹے

راتیں کوئی اٹھ بجے نے کول کال لوکاں نے موبائل تہ فون دھر دھر اگا تار بجن لگ

پئے۔

”ہیلو.....ہیلو.....ہیلو.....ہیلو.....!“

”ہاں جی.....ہاں جی.....! بولو سنی رہے آں۔“

”تس اگرٹی وی تک رہے او تہ چینل بدلو تہ آج کل، تکو۔ ٹاٹ ای۔“

”اوہ کیّاں جی!“

”بس اک خاص پروگرام چل رہیا اے..... سننگ آپریشن!“

بس ہر کوئی اپنے آہنڈ گماہنڈ تہ اپنے سنگیاں ساتھیاں کی بس ایہہ ای اطلاع دیتی رہیا سی

جے ”آج کل“ چینل تکو۔ پروگرام خاص اے۔ واقعی ای پروگرام بہت ای خاص سی۔ سننگ

آپریشن نے ذریعے اک مخصوص محکمے نے بندیاں کی رشوت پٹیاں ہویاں دہسیا جا رہیا سی۔

کنیاں بندیاں کی لوکاں رشوت پٹیاں ہویاں دہسنے تھیں بعد پروگرام نے اینکر آخر اُپر اُس مخصوص

محکمے نے افسر سنگ رابطہ کیتا تہ کچھیا ”سر! مساں مساں تساں اسا ہڑ اسننگ آپریشن تکیا اے تہ ہن

تس اس بارے وچ کہہ آکھسو گے؟“

اُس خاص محکمے نے سینئر افسر آکھیا ”پہلاں تہ میں تساں کی تہ نال ای تساں نی پوری ٹیم

کی مبارکباد دینا آں جے تساں اسا ہڑے محکمے نے انہاں رشوت خور لوکاں کی بے نقاب کیتا اے۔

رشوت جیسی بُرائی کی ختم کرنے نی اک کامیاب کوشش کیتی اے۔ تساں نا ایہہ سننگ آپریشن اتنا

واضح، اتنا مکمل تہ اتنا صاف تہ شفاف اے جے ہُن اَساں کی کسے نوٹس، کسے انکو اِزری تہ کسے ثبوت
نی وی لوڑ نیہہ ریہی اے۔ میں انہاں رشوت خور لوکاں نے سسپنشن آرڈر جاری کری دتے
ہین۔ ہُن انہاں لوکاں نے خلاف قانون نے مطابق سخت تھیں سخت کاروائی کیتی جاسی گی۔“
اسنکر نے چکھیا ”سر! تِساں بڑی جلدی کاروائی کیتی اے، تِساں نا بے حد شکر یہ۔ اک
سوال تِساں واسطے ہو ر اے..... عام طور ور رشوت منگنے یا ہندے جانے اُپر تِساں نے محکمے بچ
جائی تہ بندہ اپنے سنگ ہونے والی زیادتی نی شکایت کرنا اے، مگر جس ویلے تِساں نے محکمے نے
بندے ای رشوت منگن لگ پین، اُس ویلے اک عام بندہ گتھے جائی تہ شکایت کری سکنا اے۔“
”اسا ہڑے ہر سینٹر آفس نے باہر اک بورڈ اُپر فون نمبر لکھے نے ہونے ہین، انہاں
نمبراں وچوں کسے وی فون نمبر اُپر فریادی فون کری تہ اطلاع دیتی سکنا اے۔“
اسنکر آکھیا ”سر! تِساں اَساں کی تہ اسا ہڑے سُننے والیاں کی بڑی چنگی جانکاری دتی
اے۔ شکر یہ! مگر اچیں تِساں اسا ہڑے نال جڑے رہو۔ اچیں اسا ہڑے اسٹنگ آپریشن جاری اے تہ
ٹی وی تکن والے سارے لوک وی اچیں اسا ہڑے پروگرام تکتے رہین۔“
اک نیکے جے وقفے تھیں بعد ہُن ٹی وی اسکرین اُپر رشوت پنے ہویاں جیہڑی تصویر
باندے آئی، اوہ کسے ہو ر نی بیہہ سی، بلکہ اُسے سینٹر افسر نی سی جس گتھے ای چر پہلیاں اپنے محکمے نے
گتھے رشوت خور لوکاں نے سسپنشن آرڈر جاری کیتے سن۔
لکھاں لوک جیہڑے اُس ویلے ٹی وی اُپر ایہہ پروگرام تکی رہے سن، نہایت ای خشک تہ
سکے موسم وچ وی پانی پانی ہو گئے سن۔

کافر کون؟

بگناہ کا تہنیر اپنا سا۔ لوک کہہ اے مڑنے، ہر اک اپنے اپنے کہہ نے نے کہاں بچ لگانا، کوئی مال چوکھنا کہا گویہ کرنا، کوئی بوہے روہڑا جنہرا کرنا نہ کوئی کھانے پکانے بچ چھلے لگانا۔ رہبشاں وی چھلے گلیاں لکڑیاں جوڑی تھوویں نے غٹ باہیاں۔ نکیاں نے چچول بچ گجھ ہسڑ ہسڑ نہ لگنی۔ کوئی روٹی منگنا نہ کوئی پانی، کوئی ساگ منگنا نہ کوئی دُدھ۔

فقیر ادی چوکھراں نا کہا گویہ کری بانڈی بچوں نکلیا نہ اک ہتھ پانی نا کر باتا بوہے بچوں پیر باہر رکھنا سا کہ اگوں رام پال اچھنا تکیا۔

”رام پال! ایہہ مسپت وچوں کس نے مرنے نا اعلان ہو یا اے، کون مری گیا؟“
 ”مریا نیہہ“ فقیر اپہنایا! اعلان ہو یا کہ چن دسی گیا اے نہ کل پہلا روزہ اے۔ سوچیا روزیاں نی مبارکاں دسی آواں۔ کدھرے ماہڑے اسطے وی دُعا کریں اللہ ماہڑے کہہ وی آس نا بوٹالائے۔“

”مگر پہلاں اُری مسیتی وچ اعلان ہو یا کہ چن نیہہ دسیا نہ ساریاں مولویاں فیصلہ کیتا اے کہ روزہ پرسوں اے۔“

”پہر اوا مسلاں اعلان ہو یا اے پر تو اہڑے کتیں کہہ ڈورسن؟ میں سنی نہ آیاں ہاں، پہنویں اوہ رمضان کی کچھی کہن۔“

”ہاں ہاں فقیر اپہنایا! کل روزہ اے چن دسی گیا اے۔ پہلاں اُری مسیتی والیاں اعلان کیتا سا کہ چن نیہہ دسیا، ہن پر لی مسیتی والیاں نا اعلان ہو یا کہ چن دسی گیا اے۔“
 ”مگر ایہہ کہہ معاملہ اے کہ اک مسیتی والیاں نے تکی ہندا نہ دو جیاں نیہہ تکیا۔“

”اوہ چھلیا! ایہہ چن وی ہُن دوچڑھنے بین..... اک سُنی تہ دُجا و ہابی۔“

رام لال بولیا ”ایہہ سُنی تہ و ہابی کہہ ہونے ہین؟“

فقیرے سرفچ ہتھ مارنیاں ہویاں ”ایہہ سمجھ اُنہاں کی وی نیہہ۔“

”مگرتوں کون ایں..... سُنی کہ و ہابی؟“

”بس..... اُس رب نابندہ!“

”فرتوں روزے تھیں کیاں پریشان ہوئی گیا۔“

”رام لال کہ دہستاں، کجھ نہ کجھ میں خوش ہو یا ساں کہ روزہ پرسوں ہوسی تہ کل نی تہیاڑ

لگی جاسی تہ روزیاں واسطے کجھ سودا پتر ہو جاسی۔ بارشیاں نی وجہ تھیں کافی تہیاڑاں ضائع ہوئی

گنیاں۔ روزے ویلے نکلے دہس فرمائش کرنے بین مگر اندر کوئی دانہ پکھا وی نیہہ تہ روزے

گسراں ٹپسن.....؟ افسوس اگر ایہہ مولوی وی چن تکی چپ کری رہنے تہ کہہ ہونا۔“

”مگر سُنی اے کہ مسلمان لوک اس مہینے زکوٰۃ تہ خیرات دینے، افطاری کرانے ہین، تکی

مزدوری نی کہہ لوڑاے۔“

”چلو جوڑب کرسی۔“

فقیر اگلے تہیاڑے مسیتی نے بوہے خاموشی نال بیٹی ہر نمازی نے مہہ داہر تکنا اے۔

اصل بچ ہُن عمر وی بیوں سی نالے جانوں وی اڈھ مانوں سا۔ ڈاہڈی محنت مزدوری واسطے تران

جواب دے چلے سن۔ دُوے بیاہ بچوں وی نکلیاں نا ترنڈا اک ہوئی گیا۔ پہلی بوہٹی مر نے بعد پتر

نہواں اپنے اپنے چلھے بالی کہندے، پر فقیرے کی رنڈیپ نے ڈاہڈا استایا۔ مجبوراً دُو ا بیاہ اسپجیا

کیتا کہ نکلیا نا چھ کا پالنا ہُن مشکل ہوئی گیا۔ جوانی زور ٹہانڈس کیتے ور ہُن لنگاں جواب دہی

چھوڑیا سا۔ اس عمر بچ نہ پھڑی مزدوری تہ نہ کم روزگار۔

ساری تہیاڑ بہہ بہہ چونکلے وی سو گئے، لیکن گسے کی وی اُس نی عمر معذوری، چٹی داڑھی

تکی شرم نیہہ آیا کہ رتا پیسہ ہی تلی ورتہری چھوڑاں۔ جوں جوں روزے ناٹیم نیڑے اچھنا تہ اک

اُمید لگنی کہ افطاری رتی تہ کرساں۔

دسترخوان لگی گئے۔ رنگ برنگے کھانے تہ پھل فروٹ نال مسیتی بچ خشبو بلکہ راہ لکھنے لوکاں نیاں لیلیاں گہنلیاں۔ دہنہیاں داہر تلیا تہ افطاری ناویلا ساتہ دوڑی کُہروں نکلیاں ناچھکا لئی آیا۔ کجھ اگے پچھے تہ کجھ کُہنا ٹے۔ کُسے ناہتھ پکڑیا نا تہ کُسے نا پلہ۔ تاو لیاں تاو لیاں ٹرنا کہ بانگ تھیں پہلاں کدھرے چنگی جی جگہ ملی کُہناں۔ دُعا کرنا کہ افطاری کرانے آلیاں نا اللہ پہلا کرے جیہڑے اساں غریباں مسکیناں کی اتنا کجھ کھلاسن۔ کاش! ماہڑے کول کجھ ہونا تہ میں وی افطاری کران۔ آئندہ روز افطاری نکلیاں سمیت اتھے ہی کرساں تہ کجھ تھوڑا ہبتا بچائی بڈھی نا گزارا وی ہوئی جایا کرسی۔ اللہ ماہڑی سنی، کتنا کجھ کھانے جوگا بھسی۔ ہُن سارے روزے رکھساں۔ رام لال صبح آکھیا ساگر میں سنی وہابی کہہ کرنے؟ مگی اپنا تہ ہرنا پیٹ پالنے تک غرض اے۔

سوہنا جیا دسترخوان تکی بہنیں لگا تہ کجھ نوجواناں کرخت لہجے بچ پچھیا ”فقیرا! توں کدھروں ایہہ اجڑتا نا اے؟“

”جی افطاری کرنے۔“

”تنگی کس بلایا؟ تنگی پتہ نیہہ ایہہ افطاری شہر نے افسراں کھڑ پچیاں تہ لیڈراں لوکاں نی اے!“

”جناب میں وی روزہ رکھیا نا اے۔“

”روزے نی گل نیہہ ایہہ سارے کوئی روزہ دار نیہہ، اساں ہندو تہ سکھ وی بلائے ہین۔“

”تساں لوکاں نی افطاری فرکدھرے یا ستائی ورکر اساں۔“

اُس نے بہوں اصرار نے باوجود وی تہنکیاں اگے تہری بوہے بچوں باہر کیتا۔ فقیرا ہراچھنے آ لے نامہ تہ تکتا تہ ہتھ اُپر کری سلام آکھنا کہ شاید کوئی اندر جانے نی سفارش کری چھوڑے، مگر کوئی اُس نے سلام نا جواب وی نہ دینا۔ ڈاڈا دکھ ہویا، جس ویلے اُس نے گواہنڈی رام لال وی نظر اں نہ ملایاں۔

اُدھر سپیکر ور مٹلاں بانگ شروع کیتی، ادھر اس نے دل نی تہڑکن تیز ہوئی کہ کدھرے افطاری واسطے پانی نی گُھٹ لہھی جائے۔ کافی جتن کیتے مگر ماہوسی تھیں بغیر کجھ نہ لہھا۔ افطاری شروع ہوئی گئی۔ جوس تہ شربت نیاں بوتلاں گھلیاں..... کباب تہ بریانی نے پتیلے کھڑکے

لیکن اس کی سکیاں روٹیاں نی امیدوی نیہہ لگی۔ آخر بلیں بلیں ہنیرے بچ کھن کھن نی راہ ٹرنا تہ
مڑی مڑی چٹھے تکلنا کیریاں بے اُس نی آس حالاں وی نیہہ ٹھی سی۔ لیکن اوہ پتھر دل وی اتنے
ڈاہڈے سن کہ بوہے وی نیہہ ٹکن دتا۔

جس خاموش واز نال جانیاں دُعاواں دینا جانا ساہن واپسی ور اُس نالٹ سا، مگر
پریشانی ایہہ سی کہ پانی نی کُہٹ ور رکھے روزے نی افطاری کُس ویلے تہ کُس نال ہوسی کوئی اُمید
نیہہ سی۔ خیال آیا کہ پانی نے کُہٹ ور روزہ کدوں تیکر رکھساں۔ آسندہ روزے نہ رکھنے نارادہ
کرنا، مگر رُب نے خوف تھیں ڈرنا کہ مری اُس کی کہہ اُمہنہ دہساں؟

فقیرے نیاں اکھاں ڈل ڈل کرنیاں مُنہہ تھیں بابا بکھے شاہ نے شعر پڑھنا تہ اپنے راہ ٹرنا:

بکھے نوں لوک متیں دیندے، بکھیا توں جا بہو مسیتی

وچ مسیتاں کی گُجھ ہوندا، بے دلوں نماز نہ نیتی

باہروں پاک کیتے کی ہوندا، بے اندروں نہ گئی پلیتی

بن مُر شد کامل بکھیا، تیری ایویں گئی عبادت کیتی

انہاں ہی خیالاں بچ نکے تہروئی تہ مایوسی بچ کُہر پچھیا تہ بوہے وراک تھیلا تکیا جس بچ مُج
سارے فروٹ تہ ہو رکھانے پینے نے سامان تھیں علاوہ چاول آٹے نے لفافے فکی حیران ہویا۔
اکھاں پھاڑی پھاڑی تکلنا کہ کوئی خاب تہ نیہہ.....!

چپچک اوہ نا اُمیدی خوشی بچ بدلی گئی۔ پہناویں ٹھے دل نے زخم بڑے ڈوہنگے سن لیکن
روزے پورے کرنے نارادہ مکمل سا، اس یقین نال کہ سارے لوک اکو جے نیہہ ہونے۔

اگلے تہنیاڑے دوئی مسیتی جانی پُجیا۔ بڑیاں بڑیاں گڈیاں بچ بڑے موٹے موٹے ٹہنڈاں
والے اچھنے بوہے ور چندے آلے نوجوان نی چادر بچ زکواۃ، فطرانہ تہ فدیہ ان گنے پھینکی تہ اندر بڑی
جانے۔ چادر نوٹاں نال پہناری ہوئی جانی تہ دوئی کھلیا لینے، مگر فقیرے نی چادر وی مُنہہ کھولی ہر اچھنے
آلے کی اُچیاں وازاں دینی مگر عقل نے اُنھے تہ ڈورے سُنے بغیر افطاری نی دوڑ بچ ہونے۔ چندے
والے اچھنے مزماناں کی سلام کرنے تہ پسیاں مطابق عزت دینے۔ لگنا کہ اتھوں عزت قیمتی لہنی سی۔

اج فقیرے نادر خوان تکر پچھنا تہ دُور چہاتی مارنا وی مشکل سا، کیاں جے پولیس
 پہرے نے اُیو گھیر ونا اندر جانے ور پابندی کیتی۔ اگروس چلنا نچنی تہ بریانی نی خشبو وی فقیرے
 تک نہ پچھنی۔ شہر نے سارے سنتری منتری حاضر ہوئی اج نی افطاری نی پھوں پھاں دہسی۔
 افطاری نی بانگ شروع ہوئی شربت جو س تہ دیکھیاں نے منہہ کھلے تہ سارے محلے نچ خوشبو نے
 لوکاں نیاں لیاں گھولیاں مگر فقیرے واسطے سارے بوہے بندر ہے۔

پڑھ پڑھ نفل نماز گزاریں
 اُچیاں بانگاں چانگاں ماریں
 منبر چڑھ کے واعظ پکاریں
 تینوں کیتا حرص خوار

گجھ مسیتاں افطاری کرنے تہ گجھ کہراں۔ صحیح آکھیا گئے ”کہر دئیں تہ باہروی دئیں“۔ اج
 فرمڑی پچھے تلنا مگر سنسان راہواں تھیں اک غیبی واز آکھنی کہ ”فقیرا! توں پھلیا نا ایں۔ ایہہ افطاری
 غریباں مسکیناں تہ پھنگھے تنکیاں والی بیہہ ایہہ امیراں افسراں تہ موٹے ٹھہڈاں والیاں نی اے۔“
 ”کہہ ایہہ اسا ہڑے تھیں وی غریب تہ نہہنگ بین؟ تا تائیں رشوتاں لینے تہ سرکاری
 خزانے نچ لوٹ مارنے بین۔ سیانے صحیح آکھنے بین کہ انہاں نے ٹھہڈ پھرے نے ہونے مگر اکھ
 پھنگھی ہونی اے۔ اس نے دل کی بکھے شاہ فرٹھڑ کایا:

حرام وی پیتی جانده او
 نمازاں وی نیتی جانده او
 حج وی کیتی جانده او
 تہ لہو وی پیتی جانده او
 دہسو بکھے شاہ نوں سارے
 ایہہ کی کیتی جانده او

”ہن کدی بانگ ور مسیتی نہ آوساں۔ ایہہ رب وی امیراں نا ہونا اے۔ شکر اے میں

کدے نمازاں واسطے مسیتی نیہہ آیا ورنہ پتہ نیہہ ماہڑا کہہ حال کرنے۔ ایہہ مسیت وی انہاں امیراں نی اے جہاں نے چندے ورنہ تائیں رب نے اساں غریباں واسطے اپنے بوہے وی بند کری دتے ہین، لیکن اساں کی پیدا کیاں کیتا؟ کسے غلط آکھیا کہ مندر مسیتاں سب نیاں سانجھیاں ہونیاں ہین، لیکن ایہہ وی صرف امیراں نیاں ہین۔ لگنا اے جتھے چن وی سنی وہابی نا بکھ بکھ چڑھنا اے تہ ایہہ رب وی امیراں غریباں نا بکھ اے۔ جتھے اک دُوے کی کافر کافر کرنے تہ اپنی اپنی جنت نیاں ٹکھاں بنڈنے۔ شکر میں نمازاں نیہہ پڑھنا، جتھوں روٹی چپہ نیہہ لبھا اُتھوں ٹکھاں کس دینیاں؟ لگنا ماہڑا رب کوئی ہو رے۔ سچ آکھیا بکھے شاہ نے:

اک پاسے میرے رہن وہابی، اک پاسے دیوبندی
 اگے چکھے شیعہ سنی، ڈاہڈی فرقہ بندی
 وچ وچھالے اساڈا کوٹھا، قسمت ساڑی مندی
 اک محلہ اٹھ مسیتاں، کیدی کراں پابندی

بوہے اج فرج ساریاں چیزاں نا پھر یا تھیلا تکی حیران ہوئی گیا، مگر ”ایہہ کون ہوئی سکنا اے؟ لگنا اے ایہہ کوئی نہ سنی، وہابی تہ نہ شیعہ! ایہہ رب نی کوئی ہو مخلوق ہوئی سکنا اے۔“
 اگلے تہیاڑے مندرے بچوں افطاری نا اعلان ہوئی گیا کہ سارے لوک بغیر مذہب و ملت افطاری نی دعوت دتی گئی۔ اتھے ہندو مسلم اتحادی مثال کدھرے نیہہ لکھنی سی۔ اک دُوے نے تہوار رلی ملی منانے تہ اتفاق پیارنال رہنے نا سبق دینے۔ فقیر ادو حربی بچ، جاں کہ نہ جاں؟

گواہنڈیاں کی تکی نالے رام لال نے اصرار ورجانے نا ارادہ بنا لیا۔ اتھے مسیتاں تھیں وی زیادہ چہل پہل، شامیانے تہ رنگ برنگے لاٹو رونقاں تہ سٹال، ایہہ کجھ اُس پہلاں کدے نیہہ تکیا سا۔ اتھے دسترخوان تہ نیہہ ساگر گرسیاں میزور کھانا اس واسطے نویں گل سی۔ عام لوکاں نی آواجائی تکی محسوس کیتا کہ تلے وی نال آندے ہونے تہ ایہہ نظارے تھکنے، لیکن کمرے نا پینڈا دراہڈے سا، ہن ویلے سرے مڑنا مشکل سا۔

ایہہ وی گھندے نی اک گُرسی مکی بہہ گیا۔ سارے شہر نے ہندو مسلمان پہلی وار اکٹھے
تکی خوش ہويا۔ اک دُوے نے گائے لگنے تہ روزے نی مبارکباد دینے تہ خوش خوش لگنے مگر
چہرے تھیں سارے بے روز ہی دسنے۔ لیکن اس کی اج تہیاڑ روزے ڈا ہڈ استایا۔ سرگی اکھ ہی نہ
کھلی تہ مولوی نی بانگے و ر بدرہیکی اٹھیا تہ اٹھ پھر یا ہی رکھنا پیا۔

سارے ہُن بانگے نی اڈیک بیج بیہی گپاں کٹنے مگر اس نے میزے ور لکیاں خالی
گرسیاں ہر اچھنے مہمان کی وازاں دینیاں۔ ہر اک آنی بہنا مگر تا ولیاں ہی اٹھی ٹری جانا۔ فقیرا
حیران کہ کوئی اُس نال بہنے تیار کیاں نہہ ہونا؟ اصل وچ فقیرے نے کپڑے پھٹے پرانے وی
ضروسن، لیکن اُس کولوں پڑ سیے نی اتنی مُشک اچھنی کہ واقعی ہی کول بہنا مشکل سا۔ مگر اوہ دل دل
بیج دُعا کرنا کہ کوئی نہ بہو وے تہ ایہہ میزور لگا پھل فروٹ، جوس تہ آس کریم وغیرہ ماہڑا ہوئی
جائے۔ اسے سوچ بیج ساتھ اک بندہ آئی آکھنا کہ توں ایہہ گُرسی خالی کرا تھے ہور مہمان بہسن، توں
دوجی شفٹ افطاری کریاں۔ فقیرے کی ابجیا لگا کہ کسے ڈانگ ماری چھوڑی و ہے۔

”کیاں مگی وی روزہ اے بلکہ اٹھ پھریا اے۔“

”میں روزے نا بہہ چکھنا، اتھے مہمان بہسن۔“

”میں نہہ اٹھنا، مگی پہنکھ لگی نی اے۔“

”آپوں اٹھی جا..... ٹھیک رہسی، نہہ تہ پولیس کی آکھساں۔“

پولیس ناسنی پنڈال بچوں باہر نسا دسیا تہ تکتے تکتے چمٹے بیج ایہہ شعر پڑھنا اولے ہوئی گیا:

بکھیا دھرم سالی وچ ناہیں جتھے مومن بھوگ پوائے

وچ مسیتاں دھکے ملدے ملان تیوڑی پائے

دولتمنداں نے بوہیاں اُتے چوب دار بہائے

پکڑ دروازہ رب سچے دا جتھوں دُکھ دل دامد ا جائے

فقیر ابو ہے وراج فراوہ تھیلہ تکی ڈوہنگی سوچ بیج پئی گیا کہ ”کافر کون اے؟“

دوگز می

اوہ اس تھیں پہلیاں کدے وی ابھی صورت حال بچ نہ پھسیا دا آسانہ کدے اس طراں
دے حالات اُس دیکھے دے آسے۔ اُس دی زندگی بچ پریشانیاں، تکلیفاں تہ مشکلاتاں مختلف قسم
دیاں آئیاں، پراتنا مجبور، بے کس تہ بے بس اوہ کدے نیہہ ہويا۔ الطاف زندگی دے ہر امتحان
نال خوب ڈٹ کا مقابلہ کیتا۔ کدے جتیا، کدے ہار یا مگر اوہ کدے اتنا مایوس تہ اتنا پریشان نہ
ہويا۔ اُس ہمیشہ ہر تکلیف تہ خوشی کو اپنا مقدر دا حصہ سمجھ کا قبول کیتا۔ جو کجھ پیش ہويا اُس اپنا
نصیب من کہندا۔ جتھا تکر اُس دی طاقت آسی، اُس مقابلہ کیتا۔ اُمید تہ یقین دی رسی کدے نیہہ
چھوڑی۔ مگر آج، اُس دی سوچ، اُس دی فکر اُس دے تجربے، اُس دی ہمت سارے جواب
دے گئے۔

الطاف، نہایت خوش شکل، بہادر، ذہین محنتی تہ باکردار نوجوان آسا۔ اُس دی شرافت
سُن اُس کو نہ اپنے کھر والیاں دی نظر بچ لاڈلا کیتا دا آسا بلکہ دوست یاروی اُس دی تعریفاں
کردے رہندے آسے۔ اپنے پھو نال کم بڑی لگن، شوق تہ ذمہ داری نال کردا آسا۔
اُوہ جس علاقے بچ رہندا آسا۔ اُوہ شہر دی حد تھیں باہر آسا۔ اُس تھیں اگا خالی جائیاں
پیندیاں آسیاں۔ کوئی بستی نہ آسی، البتہ کسی کسی جائی بٹے پئے دے آسے۔ شانڈنویں بستی پئے دی
تیاری آسی۔

باہمت ہونے دے نال نال، اوہ ٹھنڈے مزاج دا مالک آسا۔ کدے اُچی گل نہ۔
شرارت یا کھول، لہر، کھر وٹھ ناراضگی انہاں چیزاں تھیں دؤر آسا۔ نرم گل، مٹھے بول شکر شکرانے

دے بول تہ ہسدے متھے، ہمیشہ اسی طراں رہندا آسا۔ معمولی گلاں یا مسلیاں تے اُچا بولنا، یا پٹ پٹاس کرنا وغیرہ اُس دی فطرت بچ نہ آسا۔ خودموش طبیعت داما لک آسا۔ الطاف کدے اپنے اندر دی پریشانی ظاہر نیہہ کییتی تہ نہ ہی کسے کو دہسدا آسا۔ جو گجھ وی ہووے اُس دے اندر ہی آسا۔

الطاف نکلیاں دا اس شہر بچ آیا دا آسا تہ فرمڑ کا نیہہ گیا۔ اُس کو اوہ ویلا وی اکھیاں اگا فردا ہے جس وقت اُس دے پپو احمد علی سُن راتیں سارا گجھ بنھ، گنڈ کا تہ چوکھر بچ کا اپنا مال رکھن کا اُتھو ہجرت کر آیا۔ الطاف اُس وقت نکا آسا۔ اُس کو اُس وقت ایہہ سمجھ وی نہ آسی کہ شہر کیہہ ہے تہ گراں کیہہ ہے؟ اسیں اُتھوں کییاں جُلدے ہاں۔ اُنماں کییاں روندی ہے؟ وغیرہ۔

احمد علی ترکھان آسا۔ اپنی محنت مَزوری تہ ایمان داری نال اپنے عیال دی پرورش کر رہیا آسا۔ جس مکان بچ رہندا آسا۔ اوہ سا نچھا آسا۔ اُس کو اس مکان بچ ہک نکا جیا کچن تہ ہک کمرہ حصے بچ آیا دا آسا۔ مکان دے پاس نال بڑا سارا اٹھارا بنیا دا آسا، جس بچ سارے مال چوکھر رکھدے آسے۔ احمد علی دی گاں تہ چجھی اُسی ٹھارے بچ بھدے آسے۔ روز نکلی، موٹی گل ہو گیندی آسی، مگر احمد علی تہ اُس دی کھر والی کدے مڑ کا جواب نیہہ دتا تہ تو وقت لنگدا رہیا۔

ہک تہنیاڑے احمد علی دے دل بچ خیال آیا کہ میں کٹھے والے پاسو ٹھارے دا کئی ہک بوا کڈھاں تانجے ماہڑیاں پھر جائیاں کو جیہڑی تکلیف ہوندی ہے اوہ مگ گچھے۔ ایہہ سوچ کا اُس اپنے ہتھیار چائے تہ لگ پیا چالیاں منے کو۔

اُس دی نکلی پھر جائی جس وقت ایہہ دکھیا تہ اُس کھر ساریاں کو خبر کییتی۔ بس فر کیہہ آسا، احمد علی دے سرتے سارے آچڑھے۔

منظور (احمد علی دا پُتر اء) پنا جی ایہہ کیہہ کردے ہو؟۔

احمد علی۔ گجھ نہ وا۔ ایہہ چالیاں مندال، برابر ہین یا نہ۔ صادق (دو پُتر اء) کس واسطے؟ احمد علی: کٹھے والے پاسو ہک ہور بوا کڈھاں تاں جے، گڑیاں کو جیہڑی مشکل ہوندی ہے اوہ نہ رہوے، پچاریاں روز تنگ ہوندیاں ہین۔

بڑی پہر جانی بولی، رہن دینو۔ کڑیاں ساریاں کو بدناں نہ کر، ایہہ آکھ تو ہڑی رانی کو سونتنا
 ثمرنا، پہنار اپنیدا ہے“

نہ پہر جانی جی، ایہہ گل نیہہ۔

صادق: سچ گل ہے تہ نہ کیہہ۔ فرٹسیں کون ہو آپنی فیصلہ کرن والے۔

احمد علی: میں تہ صرف بوہا کڈھداں۔ اس نال سارے آرام کرن۔

منظور: منگو پتہ ہے، اندر و اندر کیہہ کھڑی پکدی ہے۔ میں تہ پہلیاں ہی آکھیا دا ہے کہ
 ہک تہیاڑے اتھا نقل ہوتی ایہی ہک مکان ہے اُس نال اسی پاسے ذرا ہک جاہ بچی دی ہے ہور
 زمی باڑی وی نیہہ۔ کھلاٹھا کا، پھر، جتھو کہنا دے دو چار گڈھے ہوندے ہین، اوہ جاہ بچی دی ہے۔ بس
 احمد علی: منظور، تو کیہہ آکھداں ہیں۔ کجھ سوچ سمجھ کا بولد کر میں تہ صرف..... صادق: بچو گل ٹٹی۔

رہن دینو۔ اسیں سب جان دے ہاں۔ تسدیاں چالاں تہ سازشاں، اندر و ہور باہروں
 ہور۔ اج بوہا کڈھسیں کل تھم لیس، اتروں ہور تہ ہور۔ ایہہ سارا کجھ اس پہر جانی دا کم ہے۔ کسی کو
 نیہہ سکھا دا رہن دیندی۔ احمد علی۔ اوہ واتساں کو کیہہ ہو گیا دا ہے۔ کیاں اناپ شناپ بکدے
 ہو..... بس اتنی جی گل آسی کہ سارے مل کا اُچیاں اُچیاں بولن پئے گئے۔ بدھدیاں بدھدیاں گل
 تھوڑی تھیں زیادہ ہو گئی تہ صادق سُن گھو اڑی چا کا سدھی احمد علی دارگاری۔ احمد علی دا سارا جتھ کمن
 لگا۔ الطاف رون پئے گیا۔ گدریاں چچلیاں تہ احمد علی اپنا عیال کہنن کا بڑی مشکل نال اپنے
 کمرے سچ آ بڑیا۔

الطاف دیاں اکھیاں اگا ایہہ منظر ہمیش واسطے فردا رہندا ہے۔ اُس کو اوہ رات نیہہ
 پہنل دی۔ جس وقت اوہ اپنے پیو نال اس شہر سچ آیا، کو سمجھ ہی نہ آسی کہ دنیا تہ زندگی کتنے روپ
 دہ سال دی ہے۔

احمد علی شہر سچ ہمیں فیکٹری سچ ترکھانی کم شروع کیتا۔ فیکٹری والیاں سُن فیکٹری نال ہی
 ٹہنارے جی رہنے واسطے دے چھوڑی جس سچ اوہ اپنے عیال کو کہنن کارہن لگا۔
 احمد علی ایمانداری تہ محنت نال کم کردار ہیہا کم تہ روز کردا آسا، مگر زندگی دیاں ضرورتاں وی

بدھیار ہیاں شہر بچا ہر چیز ملادی تھیدی ہے، خاص کر جیہڑا گراں تھیں اٹھ کا آیا ہووے اُس دا اتھا گور بسر خاصا مشکل ہوندا ہے فرہک آدمی کمینے والا ہووے تہ کھادے والے پنج ست نفر، تاں مشکل نال صرف ٹھنڈ ہی پلدا ہے احمد علی وی حلال دی رٹی نال صرف اپنے بچیاں دا ٹھنڈ ہی پلدا رہیا۔ جس دے نتیجے بچا اُس دے الطاف اگا تعلیم حاصل نہ کر سکی تہ اٹھی پاس کرنے تو بعد کئہر دیاں ذمہ داریاں بچا لگ پیا۔

وقت دے ٹھہیلے تہ حیلے دوئے چلدے رہے الطاف جوان ہو گیا۔ جوانی نال شعور وی جوان ہو گیا۔ چنگے مندے لوکاں دی سمجھ این لگی۔ صحیح غلط دا فرق ہے پتہ چل گیا تہ مزاج پدرانہ وراثت بچو ملیا دا آسا نہایت شریف تہ کم گو۔ اپنے پنو دی خوب مدد کرن لگ پیا۔ اُس کو پنو دی محنت موزی دا بچا احساس آسا۔ اس واسطے خوب دل لاکا کم کردار ہیا۔ پیسے چار زیادہ این لگے مگر پہنیا کہیں دے بعد دوائی جوانی دیاں شیر دیاں چڑھن لگیاں۔ احمد علی اپنی شرافت تہ عقلمندی نال اللہ دے توکل تے ایماندار گدرے ہونڈ کا ہتھ پیلے کرن لگا۔ الطاف بچارے دی ساری محنت مشقت پہنیاں دے ہتھاں دی مہندی تے ہی مگن لگی۔ دکھ دکھ دیاں ہی پہنیاں تہ اپنے اپنے کئہراں چلیاں گیاں، مگر الطاف دی کنڈی تے چر بالے دا پناہ تہ ٹینٹ لائے دا وزن چڑھ گیا۔ احمد علی تہ الطاف ہولیاں ہولیاں اس پناہ کولہناژن لگے مگر اس بچا الطاف دی جوانی اُس موڑ تے آہنچی آسی جتھا اُس کو اپنا کئہر وی بیسینے دی ضرورت آسی۔

احمد علی الطاف دے چہرے کو دکھدا تہ اندر و اندر ہی سر ڈا، آکھدے ہین غریب دا پتر جس وقت ایچے مزاج دا ہووے تہ وسیلہ کجھ نہ ہووے، اُس دے لاڈ بچا پے اپنے آپ تے افسوس کردے رہندے ہین کہ ایہ بچا اللہ دتا آسا تہ اس دا وسیلہ وی دیوے آ۔

خیر رب دی مرضی سب تھیں افضل ہے۔ احمد علی الطاف دا کئہر بسائے واسطے ہتھ پیر مارن لگا۔ آخر ہک جانی گل بن گئی۔ دوئی میاں بیوی سُن صلاح کیتی کہ الطاف کو پچھاں۔ شامی جس وقت رٹی کھین لگے تہ ماؤ پچھیا۔

بچا الطاف تو ہڑے اَبے سُن تو ہڑے واسطے کئہر ہک دکھیا دا ہے، اساں نالو بچارے

شریف تہ غریب جے ہین۔ گدری درزی داکم جان دی ہے تہ درس پنج وی پڑھی دی ہے۔ اگر توں آکھیں تاں گل کراں۔“

الطاف آسا ہی شریف، ایہہ گل سُن کا ہور شرما گیا تہ بولیا۔ اماں، ہلاں کیہہ جلدی ہے۔
مستاں قرض ہی اتھا دا ہے تہ ابے سُن اتنا سارا کم پکڑیا دا ہے اوہ وی پورا کرنا ہے۔“
احمد علی اوہ تہ ٹھیک ہے بچہ۔ اسان کیہڑا داج کہہنا یا کجھ دینا ہے۔ اتھا کیہڑے سکے ہین۔ بس آدمی دو چار جمع کرکا، کم مکا کہہنساں۔ رہیا کم اوہ تہ ہوندا رہسی الطاف جس طراں تہیں بہتر سمجھو ابا۔ میں کیہہ آکھاں۔ ماہڑے واسطے تہیں بہتر کون سوچ سی۔ رہی گل سکیاں دی یا غیراں دی۔ ماہڑے سکے تہ ایہی ہین۔ جیہڑے ہمیشہ ماہڑے نال کھلتے دے ہین۔ باقی تہدی مرضی، الطاف دا ایہہ جواب سُن کا دوئی ماء پے، خوش ہوئے تہ ادھر ادھر ہتھ پیر مارکا کجھ وقتا دے بعد الطاف دا کُہر وی بس گیا۔ احمد علی ساہ پھنڈیا۔

فیکٹری دی بٹھاری ہُن بودھی ہوگئی دی آسی کسے ویلے وی کوئی نقصان ہو سکدا آسا۔ احمد علی سُن فیکٹری والیاں دی منت سماجت کرکا فیکٹری دے پچھواڑے تہر اوالے پاسے دو تہرے مرلے ڈیم جی زمی تے فیکٹری ہی دیاں بودھیاں لکڑیاں جمع کرکا ہک پُڑ و جیاء کہندا۔ پُہرائی وغیرہ کرکا پُڑا سُن کمرے دو تہ لنگر نکا جیاء بنا کہندا۔ تہنیا ژرات ہک کرکا الطاف سُن اپنے بسنے جگی ایہہ جاء بنا کہندی۔ احمد علی الطاف کو خوش دکھ کا زندگی پنج پہلی واری اتنا خوش نظر این لگا۔ اُس کو ابجا لگدا آسا جیہاں الطاف کسی محل داما لک بن گیا ہووے تہ ہُن اوہ راج کرسی۔ ایہہ خوشی اُس کو اتنی زیادہ محسوس ہوئی کہ اُس کماں تے الطاف کو آکھیا۔

بچہ الطاف، اللہ مددگار ہے، خدا دالکھ لکھ شکر ہے کہ فیکٹری والیاں سُن مدد کیتی تہ جاء ذرا ہک دے چھوڑی، تہدی وی اپنے دو کمرے بنا کہندے۔ سر لکائی جگی جاء ہوگئی۔ اس شہر پنج اللہ تگ ووی اپنا نکا جیاء کُہر دے چھوڑیا۔ پہلا ہووے نال پٹواری صاحب دا، کجھ خاص تنگ میہہ کیتا تہ جاء توہڑے ناں لاچھوڑی۔

الطاف، جی ابا۔ مگو اندر و اندر فکر لگی دی آسی۔ بودھی بٹھاری پنج کدوں تتر گزارہ ہوسی تہ

اسیں دوئے کماں تے آرہندے ہاں۔ اُتھا گڑیاں دورہ گیندیاں ہین۔ خدا نخواستہ..... اماں وی بڑھی ہے۔ پہنیاں پچاریاں وی گرے ایندیاں گیندیاں ہین۔ پہالاں اُٹھالاں گتھا جاء ہی نہ آسی۔ اللہ دا شکر ہے تہ فیکٹری دے مالک دایں احسان مندا ہاں۔ مفت جاء دے گیا۔ ہاں بچہ۔ بالکل صحیح۔ نہ لگانہ لایا۔ مفت بسنے جگی جاء دے گیا تہ ہک سکے لگے لائے بوہا، لائے تو گھواڑیاں کہن چڑھ آئے آسے خیر۔“

الطاف سُن اپنے پیو دے مُنہواں تھیں جس وقت ایہہ بول سُنے اُس دیاں اکھیاں اگا ہک دم اوہ منظر فر گیا۔ جیہڑا نکلیاں اُس دے سامنے اُس دیاں چاچیاں کیتا آسا۔ احمد علی اُس دے خیالاں دا سلسلہ تڑوڑیا۔ ”بس بچہ، فکر نہ کریں۔ اللہ تو ہڑی مدد آپ کرسی، تُو خوش دکھ کا میں جُ ہی خوش ہو یاں۔“

الطاف ”جی ابا۔“

الطاف تہیاڑرات ہور زیادہ محنت کرن لگا، کُہر دیاں کمیاں کس پوریاں کیتیاں ہین۔ کُجھ ہی لوک دُنیا بچ سونے دی جچج مُنہواں بچ کہن کا پیدا ہوندے ہین۔ ورنہ جیہڑا آیا جدوجہد دی چکی بچ لگ ہک پُر زے دی شکل بچ فٹ ہو کے محترک ہو گیا۔ خاص کر غریب دی ہک ضرورت مُکدی ہے تہ دوئی حاضر۔ ذرائع محدود تہ وسیلہ اُمید، فروی الطاف کفایت شعاری نال ہر ہک ضرورت دی چیز کو پورا کردا آسا۔ دن، مہینے، سال گزردے گئے۔ احمد علی خاصا کمزور ہو گیا تہ بیمار ہن لگا۔ فرہک تہیڑے اچانک غش آیا تہ اللہ کو بیمارا ہو گیا۔

الطاف دے سراتے بچ پے گئی۔ کفن دُن داملہ پے گیا۔ نہ کوئی سکا نہ قبرادی جاء۔ الطاف دیاں اکھیاں اگا نہیڑا پے گیا۔ ادھر ادھر تہ پیر مارن لگا۔ گڑیاں دارواس پٹاس، ہوش گتھا رہندا ہے، اچھے ویلے۔ اُتو موسیٰ حالات، سیالا، ٹھنڈ، کھلے پتر اداے موہنڈیاں تے پیو دا جنازہ تہ پہنیاں دارواس پٹاس۔ الطاف سُن کا بہہ گیا جیاں جم گیا دا ہووے۔ بس انسانی برادری تہ سیان جان آسی کوئی برادری نہ آسی۔ موت دی خبر سُن کا اُس دے آبائی علاقے دے کُجھ لوک جمع ہو گئے دے اَسے۔ مگر تہہ نہہ کا بے بس کھلتے دے۔ آخر فیکٹری دے مالک سُن، کمیٹی والیاں کو

سفارش کیتی تہستی دے قبرستان بیچ احمد علی کو سپرد خاک کیتے گیا۔ اُتھی کمیٹی الطاف کو ممبر شپ وی دے تہ ماہانہ گجھ رقم وی رکھے گئی جیہڑی کہ رجسٹریشن دے طور تے کمیٹی کو ادا کیتے گیسے تا نچے آئندہ واسطے الطاف کو کسی قسم دی پریشانی نہ ہووے کیاں جے اوہ وی ہُن اُتھا دا ہی رہنے والا ہے۔

ایہہ معاملات اکثر ہوندے رہندے ہین۔ دور دراز گراں دے جیہڑے لوک شہراں بیچ آباد ہین چاہے کرائے دار ہوں، اپنے کُہر بنا کا بیٹھے دے ہوں، یا کسی وی صورت بیچ ہوں، اجیاں ویلیاں سخت مشکلات دا شکار ہوندے ہین۔ کئی کئی روز اُن دے پیاریاں دیاں میتیاں، ہسپتالاں دے سردخاناں بیچ پیاں رہندیاں ہین۔ کوئی پچھد انیہہ۔ نہ ہی عوامی سطح تے کوئی بندوبست ہے تہ نہ ہی سرکاری سطح تے کوئی معقول انتظام ہے نہ ہی حکومت اس سنجیدہ تہ انسانی مسئلے کو کن تہر دی ہے۔ لو اتھین تہاڑے مار دے رہندے ہین، مگر کسے کو پرواہ نیہہ ہوندی۔ کوئی خدا دایک کسے ہمیں کو دو گز جاء دے چھوڑ دا ہے، اوہ وی گُڑے گُڑے کسے جائی کوئی سیان جان ہووے تاں۔

انہاں دور دراز دے کھنڈرے دے لوکاں کو یکجا، کھٹھے ہو کا اس معاملے تے سنجیدگی نال غور و فکر کرنی چاہیدی ہے۔ آباد تہ خوشحال امیر لوک جتھا لکھاں روپے لاکا خوبصورت مکان بنا کا بسدے ہین۔ آخری آرام گاہ دا ذرا وی تہنیاں نیہہ، رل میل کا اسدا حل کڈھن۔ حکومت کو حرکت دیوں۔ کوئی وی صورت ہووے مگر سانجھا مقبرہ شہر بیچ کسی وی جائی ہونا وقت دی اشد ضرورت ہے۔

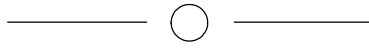
بہر حال، الطاف دے سرتے کفن دفن دا قرض وی سرپے گیا۔ اج دے اس مہنگائی دے دور بیچ مرنا آسان گل نیہہ۔ میں تہ سمجھاں کہ آدمی کو اج دے اس دور بیچ مرنے واسطے پہلیاں ہی پلان بنا کا رکھنا چاہیدے، جس طراں زندگی دوئے پلان بنائے گیندے ہین۔ مرنے دا پلان وی طے ہووے کہ مرنے دے بعد کیہ تہ ہونا ضروری ہے۔ تاں جے جینے والا جیندے جی نہ مر گچھے۔

نیاز، نذر، تعزیت والیاں تھیں فراغت تو بعد الطاف نہایت دکھی، اپنے کُہر بیٹھا دا سوچ

رہیا آسا کہ اگر ماہڑے والد کو زکا جیا کوئی ڈوگا، پاڑہ، دوسرے چار مرلے دی جاں گراں بچ دی دی
 ہوندی تہ اچ پردیس دی در پڑریاں نہ ہوندیاں، ماہڑی برادری ہوندی، ماہڑے رشتے
 دار ماہڑے نال کھلتے دے ہوندے۔ ہک اٹھا جیا ماما بیچارہ ایندا گیندار ہیا ہور کسے سُن فاتحہ واسطے
 وی تکلیف نیہہ کیتی۔

ہائے افسوس، اس زمی سُن رتا لہو وی دُڈھانا لوچٹا کر چھوڑیا۔ پڑاں، بیٹیاں تہ ٹہا کیاں
 واسطے لوکاں خونی رشتے توڑ چھوڑے۔ آخر انسان دو گز زمی داما لک ہے۔ انہاں ہی خیالاں بچ
 آسا کہ اُس دی کبر اوالی اُس دے خیال دی دوڑ چھوڑی۔

”ایہہ کہنو چاء دی پیالی“ الطاف ہک دم کم جیا گیا تہ اُس دار دکھیا، ”اُس کچھیا کہیہ ہو یا
 جی“ الطاف، گجھ نہ۔ ہکا جیاء مسکرایا تہ اگھی بچو ہک پھٹکا چہڑھ کا چہڑھ لی بچ غائب ہو گیا۔

عشق نہ چھپے ذات

مراد تہ موتیانی پیدائش اک دن اک ہی گراں بچ ہوئی سی جس ناناں جھوک جیون سا۔ بس فرق ساتھ ذات تہ اوقات نا۔ مراد گراں نے سب تھیں اُچے کھرانے چودھریاں بچ چودھری شجاعت نے کھرجنم لتا ساتھ موتی گراں نے سب تھیں غریب غلامے بکروال نے کھرجنم لتا۔ موتیانا پوچھو دھریاں نے کھرنامال چارنا ساتھ اُسکی چودھریاں نے کھرتھیں جو سکا پکا لبھنا سا، اس نال کھرنانگزارہ ٹپانا سا۔ غلامے نی بوٹی اللہ وسائی شکلوں ماڑی سی پر عقلوں اُس نے بیچ نی کوئی وی گڑی گراں بچ گیمہ سی۔

موتی تہ مراد وقت نال جوان ہوئی گے۔ مراد کی چودھری شجاعت سُن شہر پڑھن پہنچ چھوڑیا تہ دُوے پاسے اللہ وسائی موتیانی روز بدھنی عمر تک کے پریشان سی۔ اک روز اُس موقع تکی تہ غلامے کی آکھیا ”میں سوچنی ساں کہ کوئی چنگا مُنڈا تکی اس نابیاہ کرائی چھوڑاں۔ جوان تہی متی چر اُن بیاہی نہیں رکھنی چاہی نی۔ تہی تہ پرانے کھرنی امانت ہونیاں۔“

”اوہ پہلیے لو کے! وقت گیا، توں وقت نال چلنا سکھ۔ میں اپنی تہی کی شہر پہنچ ساں تہ مڑی تہ اُتھوں ڈاکٹر بنی آسی فرسار گراں ماہری تہی کی ڈاکٹر نی آکھس۔“

”بکوارل نی تہی تہ ڈاکٹر توں کیہڑی دُنیا بچ رہنا ایں غلامے!“

”اوہ چلیے! سیانے آکھنے مُنہہ چنگا نہ ہووے تہ گل چنگی کرنی چاہی نی۔ کیاں نہ لکسی ڈاکٹر؟ ماہری تہی بچ گچھ کہٹ اے کسے تھیں؟“

”ہلا غصہ نہ نہ کرو روٹی ٹھنڈی ہونی..... کھائی لو ہُن۔“

ٹھیک سال بعد گرمی نی چھٹیاں بچ مراد تہ موتیا گراں واپس آئے سن تہ دواں کہہراں بچ رونقاں سیاں۔ چودھری شجاعت نامراد واپس آیا سال بعد شہروں تہ اس خوشی بچ غلامے نے کہہ روی چنگا چوکھا چچیا سا، اُدھر غلامے نے کہہ روی کہت خوشی نیہہ سی، سگوں تہی آئی سی شہروں پڑھائی کر کے۔ موتیا شہر بچ ڈاکٹر بن واسطے گئی سی تہ مراد وکیل۔ دواں نابچین اک گراں نی گلیاں بچ گزریا پر اس ذات نی او بچ بچ نے اک دُوے نال ملن تھیں دُو رکھیا ناسا، پر اُس شامی جدوں موتیا گراں نی گڑیاں نال پانی پھرن گئی تہ ادھر مراد وی اپنے دوستاں نال پہلے ہی پُچیا نہ سا۔ دواں نیاں نظراں ٹکرائی گلیاں تہ دوئے اک پتھر نی سل ہو گئے۔ فر بڑی چر بعد ہوش سہالے۔ مراد سن دوستاں کولوں کھہ ”ایہہ کون سی؟“

اُنہاں جواب دتا ”ایہہ موتیا سی غلامے بکروال نی گڑی۔ ایہہ شہر پڑھنی اے ڈاکٹر بن واسطے۔“
”ہیں موتیا!“ ایہہ ناں جسٹراں اُس کدے سنیا نہ سا، پر پتہ نیہہ کدوں۔ موتیا تہ مراد اُس رات دوں تارے گن کے رات کٹی۔ محبت ہونی اتہی چیز اے سون نیہہ دینی۔ نیندراں حرام کری چھوڑنی اے۔

کچھ دن لنگھی گئے فر اک رات اچانک مراد کی سخت بخار ہوئی گیا۔ گراں بچ کوئی علاج کرن آلا نیہہ سا۔ آخر چودھری شجاعت نے نوکر سن آکھیا ”اوہ غلامے نی تہی ڈاکٹر بن واسطے پڑھنی اے اُسکی بلاؤ۔“ آخر رات نی کلکھ ہمیری بچ غلاما اپنی تہی موتیا کی لیکے چودھری نے کہہ پُچیا۔ تاج ور پہلی تنی و بچ موتیا تھیں نظران نہ ہٹا سکی۔ اتنی سوئی تہ اس آج تک کوئی میہہ تنکی سی۔ ہُن موتیا مراد نے کمرے بچ گئی تہ بس جسٹراں ہتھ پھیرن نی دیری مرادنا بخار تڑٹی گیا۔ کچھ دن بعد جدوں مراد بالکل ٹھیک ہو گیا تہ فر ہونا کہہ سا، روز ملاقاتاں ہون لگیاں۔ موتیا تہ مرادنا پیار پروان چڑھن لگا۔ اک دن کسے ایہہ راز تاج ور کی جا سنایا۔ بس فر تاج ور غصے بچ آکھن لگی ”اس بچ تہ کمی ذات نال کس طراں ماہڑے پتر نامیل ہو سی۔“ غصے بچ اُس ایہہ ساری کہانی چودھری شجاعت کی سنائی تہ آکھن لگی ”آج ایہہ کہہ تہ آوے اس نال علاج کر ساں۔“

مراد نے شامی کُہر آن فی دیرسی کہ تاج ور غصے وچ آکھن لگی ”ہن تُو اگراُس کڑی نال ملیا
تہ میں تیری لتاں پہنساں۔“

چودھری شجاعت سن آکھیا ”اوہ غصہ نہ کر، ہُن جوان خون اے، ہو جانی غلطی۔“
فر چودھری سن مراد کی سمجھان فی کوشش کیتی، پراس اک نہ منی۔ ماں پیو پہناویں جتنی وی
ضد کرن پچیاں فی اڑی اگے ہار جانے ہن۔

چودھری شجاعت سن تہ من لتا کہ میں رشتہ بچ ساں غلامے نے کُہر، لیکن تاج ور نے اندر
کوئی ہو رہی اگ بلنی سی۔

رشتہ ادھر غلامے نے کُہر پہنچا تہ اوہ حیران ہوئی گئے۔ فر خوشی بچ پاگل سن کہ اساہری
تہی بڑے کُہر فی نہہ بنسی تہ عیساں کرسی۔

رشتہ پکا ہوئی گیا۔ بیاہنی تارن خٹے ہوئی گئی، پرتاج ور خوش نہیں سی۔

بچ آلا دن آیا..... ادھر جج نہر نے کندے اُپروں آنی سی تہ ادھر موتیا نے دل بچ
مراد نے پیارنا سمندر چھل مارنا سا۔ برات کُہر نے اگے گلی وچ پہنچی تہ موتیا دوڑی کھڑکی بچوں
برات کی آئیاں تگن گئی تہ نال اللہ وسائی وی سی، جیہڑی اجییں وی سوچنی سی کہ ایہہ خواب تہ
نیہہ۔ کتھے اس فی ذات تہ کتھے چودھری شجاعت نامراد.....!

پرہن اوہ ماہری موتیا نامراداے..... مراد فی موتیا تہ موتیا نامراد۔

فر چھٹ نال اکھلی گئی..... نہ مراد سا تہ نہ موتیا!

موٹا تہ پتلا

دو دوست، اک موٹا ہور دُو پتلا، نیکولا یوسک اسٹیشن پر ملے۔ موٹے جنے میں میں اسٹیشن پر کھانا کھا ہدانا سی ہور اس نے تر ہلدی نال پہرے اوٹھ پکے نے گلا سے ہاروں چمک رہے سن۔ اس سن شیرمی (اک قسم نی انگریزی شراب) ہور فلور ڈی اورنج (تازہ دم کرن والی سپرے) نی خوشبو سوگھی۔ پتلا جناں ٹرین تھیں اُلیا ہور چڑے نے سفری بیگ، ڈگیاں ہور کاغذاں نے ڈبیاں نال لدیا ناسی۔ اس سن سورے جنوں ناماس ہور قہوہ نی خوشبو سوگھی۔ اس نی زنائی، اک لمی ٹھوڈی آلی پتلی پتلا نگ کالسری ہور اک لمے قد ونا سکولی گدرا، جس نی اک اکھ خراب سی، اس نی کنڈی چھووں باندے پئے۔

”پور فیری.....!“ موٹے جنے پتلے جنے کی آکھیا ”کہہ ایہہ توں این؟ ماہڑا پیارا سنگی! کتنے سالوں بعد ملیا ایں!“

”پیار ہور ایمانداری نی پہچان!“ پتلا جناں حیران ہوئی تہ بولیا ”میشا! ماہڑا بچپن نا دوست! توں آج کدھروں؟“

ترے واری انہاں دواں دوستاں اکس دُوے کی چھیا ہور گلکھٹ پہریاں اکھیاں نال اکس دُوے کی تکتے رہے۔ دوئے حیران سن۔

”ماہڑا پیار یا دوستا!“ پتلے جنے چمن تھیں بعد آکھیا شروع کیتا۔ ”ایہہ اک عجوبہ اے ایہہ اک توقع نے خلاف گل اے! آ..... مگی چنگی طراں تکی کہن۔ بالکل اُوے جنیا خوبصورت جتنا ہونا ساں۔ خوش لباس ہور جانی کولوں وی متا پیارا، نیک ہور ایماندار..... ہور توں سنا، کہہ حال چال اے بیہ شاہ کیتا؟“

”میں بیاہ کر چکیا آں، جسراں کہ تڈھ تکیا..... ایہہ ماہڑی زانی لؤس اے۔ جس ویلے اسماں نایاہ نیہہ سی ہو یا نا، اس ناناں ویٹسن باخ سی، جیہڑے لو تھراں نے قائل سن ہو را ایہہ ماہڑا گدرا نا فائل تیسری جماعت وچ پڑھنا اے۔ نافینا! ایہہ ماہڑے بچپن نا دوست اے۔ اسیں دوئے اکٹھے پڑھنے ساں۔“

نافائل سن تھوڑی چرسو چیا ہو را اپنی ٹٹی لہوائی ”اسیں سکولے وچ اکٹھے ہونے ساں“ پتلے جے اگے آئی آکھیا۔ ”کہہ تگی یاد اے اوہ تگی کسراں ستا نے ہونے سن؟ تگی ہیروسٹریٹس نا لقب دتیا گیا ناسی، کیاں کہ تڈھ سکولے نی کتابے وچ سگریٹ نال سوراخ کیتا سی ہو را میرا مگی ایفیلٹس ناناں دتیا گیا ناسی، کیاں کہ مگی کہانیاں سنان ناہوں شوق سی۔ ہا..... ہا..... ہا..... اسیں بچے ساں! نافینا شرمائیں نہ، اس نے کول جا ہو را ایہہ ماہڑی زانی اے۔ اس نا پہلا ناں ویٹسن باخ سی، جیہڑے لو تھراں نے قائل سن۔“

نافائل سن تھوڑی چت سو چیا ہو را اپنے پیونی کنڈی چکھے چھپی گیا۔

”ٹھیک اے، توں کہہ کر رہیاں ہیں ماہڑے دوست؟“ موٹے جے پرجوش نظر اں نال اپنے دوست واخ تکلنیاں چکھیا۔ ”کہہ توں نوکری کرنا ہیں؟ توں کیہڑے عہدے ورفائز ہیں؟“

”میں! ماہڑیا یا ریا دوستا! میں بچھلے دواں سالاں تھیں کالج نا معائنہ کرن ورفائز ہاں ہو را ماہڑے کول اسٹینسلا وائے۔ تنخواہ کبٹ ای اے لیکن ایہہ کوئی بڑا مسئلہ نیہہ! زانی موسیقی سکھانی اے ہو را میں لکڑی نے سگریٹ نے ڈبے بنانے جانا ہاں۔ سگریٹ نے بڑے ڈبے! میں انہاں کی اک اک روہل وچ بیچنا ہاں۔ اگر کوئی دس یا اس تھیں متے خریدنا اے تاں میں انہاں نی قیمت وی کبٹ کری چھوڑنا ہاں۔ اسیں کسے نہ کسے طراں لہھی جانے ہاں۔ تھیں جاننے او میں بطور کلرک کم کرنا پیا ہاں ہو رہن میں اتھے ہی ہیڈ کلرک نے طور ورا سے محکمے وچ ٹرانسفر ہو گیا ہاں۔ ہن میں اتھے ہی اپنی نوکری کرن جا رہیا ہاں ہو رہن توں کہہ کر رہیا ہیں؟ میں شرط لانا ہاں جے توں ہن سول کونسلر بن گیا نا ہو میں گا؟“

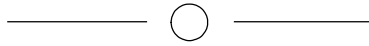
”نہیں ماہڑیا دوستا! اس تھیں اُپر جا“ موٹے جے آکھیا۔ ”میں پہلاں ہی پرائیوی کونسلر بن گیا نا ہاں۔ مگی دوستارے ہیں۔“

پتلا جناں اک دم پہلا پے گیا، لیکن تاولیاں ہی اس ناچہرے ورمسکان جی آئی گئی ہور
 اک بکھی مڑ گیا۔ ایسا لگنا سی جے اس نے چہرے ہور اکھیوں چوں چنگاریاں نکلیاں پئی
 ہون۔ اس سن پاسہ پرتیا، اوہ جیاں موٹا ہو گیا، ٹوٹے ٹوٹے ہو گیا۔ اس نے چڑے نے سفری
 بیگ، کپڑیاں نی پنڈ ہور گتے نے ڈبے وی سکڑن تہ ماسہ ماسہ ہونے سیکئی ہونے دسنے سن۔ اس
 نی زنائی نی لمی ٹھوڈی ہور لمی ہونی دسن لگی۔

نافائل سُن توجہ اپنی بکھی کروائی ہور اپنی یونیفارم نے تمام بٹن مضبوط کیتے ”جناب عالی!
 میں..... خوش ہاں! کوئی آکھی سلکنا اے جے بچپن نادوست ہور اتنا بڑا آدمی بن گیا نا اے!“
 ”اچھو..... اچھو.....“ موٹے جنے ناساں چھکی آکھیا۔ ”ایہہ لچہ کس جوگی
 اے؟ توں تہ میں بچپن نی طراں نے دوست ہاں، اس سرکاری خوشامدنی کوئی لوٹ بیہہ!“
 ”جناب عالی! تسیں کہہ آکھنے بیو؟“ پتلے جنے نکا نکا ہنسناں آکھیا۔ ”تسیں تہ ماہرے
 واسطے بہوں اچا درجہ رکھنے ہو۔ ایہہ ماہر اپتر نافائل اے ماہری زنائی لوئیس، کجھ خاص معنیاں
 وچ لو تھران اے۔“

موٹا جناں کجھ بحث مباحثہ کرن والا سی لیکن پتلے جنے نے چہرے نے احترام چا پلوسی کی
 تکی تہ اپنے آپ کی روکی کہند اکہ پراسیوی کونسلیر بیزار ہوئی گیا اے۔ نکھڑنے ویلے اپنی مددنا
 یقین دوائی اس سُن اس کولوں جان چھڑوائی۔

پتلے جنے ترے انگلیاں دبائیاں۔ اپنے پورے جئے کی جھکایا ہور چائنا مین نی طراں
 جابرانہ ہنسی ہسناں ہو یاں آکھیا ”ہا..... ہا..... ہا.....!“ اس نی زنائی مسکران لگی۔
 نافائل سُن اپنے پیراں کی حرکت دتی ہور اپنی ٹھی پھیاں سٹ چھوڑی۔ یقینی طور ورسارے
 مغلوب ہو گئے۔

نعت پاک

نورِ بنیٰ دی لو جیہڑے اُجڑے شہر گئی
آباد کر کے بستیاں تہ بام و در گئی

لہیا کہنہ کائنات کو آقا دے آن سنگ؟
آئی بہار، پھل کھلے، خوشبو کھنڈر گئی

چڑھیا جے اسم پاک لب تے، دل ہو یا نہال
ہک بے ہنر فقیر دی قسمت سنور گئی

آیا خیال گنبدِ خضرا دماغ پنج
اس دل دی کائنات پنج مستی جی پُہر گئی

حضرت! کرو قبول ایہہ ساحل دی التجاء
اوہ ایتاں دے مالکوا! اُمت بکھر گئی

نعت پاک

اَج دَل ماہڑا ے تاب ہو یا ، اَج یاد مدینہ آیا ہے
اَج قسمت ماہڑی گھل گئی ہے ، اَج مگو بِلواوا آیا ہے

اَج کوئی فرق نہ رہسی گا ، اَج خوب وصل دا جام پساں
اوہ دَل اَج خوب سیراب ہوسی جیہڑا عمری تھیں تہر یا یا ہے

میں جان کراں قربان اپنی اِس جان دا ملل تہ گجھ دی نہیں
عمر کڈھی اڈیکاں بچ اپنی ، اَج حضور مگو بِلایا ہے

اَج اکھیاں ٹھنڈیاں ہوگیسن جد نظر گنبد تے پیسی گی
اِس دپد دی خاطر اکھیاں سُن لا سُر مہ رُوپ بدھایا ہے

اُس شہر تھیں صدقے میں پرواز ، جیہڑا شہر ہے ماہڑے آقا دا
اُس جانی گجھ کے اوہ لہسی جیہڑا پہنار گناہاں دا چایا ہے

نعت پاک

کہہ دہساں میں شان محمدؐ عربی نی
پڑھنا نعت قرآن محمدؐ عربی نی

کہہ مجال خلق نی جتھے آپ کرے
خود ہی ثنا رحمن محمدؐ عربی نی

قسماں کھائے جگہ جگہ اوہ حُبِ نبیاں
رَب کی پیاری شان محمدؐ عربی نی

زَمی شان نے ذرے ذرے تھیں پچھو
سب کی اے پشیمان محمدؐ عربی نی

جیہڑے فرشتے حاضر رہنے رات دِنے
صفت کرن ہر آن محمدؐ عربی نی

ابو جہل نی مُٹھی نے کنکر سارے
سچ ہی کرن بیان محمدؐ عربی نی

موسم چوں کچ تار چُنے سن اُتروں میں
ترپکاں سنگِ خاب بُنے سن اُتروں میں

پھل پھلے نہ خوشبو ڈاری لئی گئے پہور
چنجر بوٹیاں نال کھنے سن اُتروں میں

اوہ نہ مڑیا، پڑیاں نی بس گونج مڑی
اسراں وی کجھ گیت سُنے سن اُتروں میں

اُس تھنے وچ پیری کہہ لائی دتی اک
چادر نے سو نیر پُنے سن اُتروں میں

ایہہ لمیاں راجھاں نے روئے چھالے ہین
قمر دہنہیاں چوں چن چُنے سن اُتروں میں

جے محبت ہے دلاں بچتا ہے یاراں نی بہار
ورنہ رغبت نا سیلا ، اقتداراں نی بہار

ایہہ رُتاں نا ہیر پھیر، ایہہ موسماں نی بے رُخی
ناکاراں نی خزاں ہے ، ناکاراں نی بہار

ہار جیتاں جیت ہاراں ، زندگی ہک کھیڈ ہے
آج شکاری بہار دیکھن کل شکاراں نی بہار

آج ترے کرتوتاں بندے رُخ ہوا نا موٹیا
رَب نے کُہر کاگ بولن پر بزاراں نی بہار

کانگ پھاٹڈے ، تیز چنگھڑ آدمی نے واسطے
پر سدو بے خصمیاں بدسو سماراں نی بہار

ایہہ کرشمہ ہے جے آئی بھی کدے زہے نصیب
بے سہارے مُفلساں نی بے قراراں نی بہار

اوہ زمانہ خوبصورت فرکتھوں آسی عظیم
تکلیاں تکلیاں عام چڑیاں نے اڈاراں نی بہار

حقیقت نے پردے کی چاویں بنے گل
ایہہ سُستی نی قسمت جگاویں بنے گل

بڑا دُور میں تہ بڑے دُور اوہ وی
درد فر دلے نے سُناویں بنے گل

جیہڑی بچ سکے نہ خُدا نی زمی ور
اوہ لکھاں نی ٹہاری بساویں بنے گل

جیہڑے آلساں سن دبائے نے مُنڈھوں
ایچے سُنتیاں کی جگاویں بنے گل

اُنہاں کی جیہڑے ہین گدائی نے عادی
سبق فر خودی نا پڑھاویں بنے گل

ناگاں تہ سِپاں نے پہرے چو فیری
شریفاں نی بستی بچاویں بنے گل

ایہہ مندر تہ مسجد نے چہگڑے تقاضے
توں مُنصف بنی تہ مکاویں بنے گل

کھسائے جہاں حق تہ انصاف اپنے
توں عادل بنی حق دواویں بنے گل

لہو دل نا ساڑی تہ دُنیا نے اُپروں
ہمیرا ایہہ سارا مٹاویں بنے گل

ظلم تہ جبر نے ہتھاں کی روکی
غریباں نی دُنیا بساویں بنے گل

پڑھی شعر سوہنے تہ مٹھے توں آزاد
فضاواں معطر بناویں بنے گل

اُچے چڑھیا ٹھسی آخر
ماہڑے سر تھیں لہسی آخر

آپو تنہا پی جس نی فطرت
لمی نیندر سیسی آخر

ٹھوکر ماری جانے آلا
اک دن حساب چُکاسی آخر

راہ نے کنڈے ڈیرے لایو
تھک جاسی مُڑ آسی آخر

ماہڑی چپھ مَنہواں بچ رکھیاں
سچی گل ایہہ کہسی آخر

اپنی گل تُوں ٹھہی چھوڑو
کہانی اوہ سناسی آخر

چٹی چادر سٹو اُپر
تکسی اوہ زُلاسی آخر

کہر کہلا نہ دیا بتی
رونق کدھروں آسی آخر

اسکی اپنا آکھی کے میں پھلنا رہیا
کتنا کرتا چھلا سارا ڈھلنا رہیا

روز نواں سرنامہ سی افسانے نا
پُرانی پوچی میں سرہانے پھلنا رہیا

اکھاں بچ ترنا پانی چنگا سی
ایہہ کٹورا چھل چھل کھیاں ڈھلنا رہیا

لعل کدے نیہہ تلنے یارا کنڈیاں اُپر
میں پھرساں کئی بارتاں ای تلنا رہیا

پہاویں تیرا جبر سی سجاں موسم و
جس پھل نے سی پھلنا آخر پھلنا رہیا

لعل نال سی قیمت راہی سسراں نال
لعل گئے تہ کوڑے ہاروں تلنا رہیا

مٹی ای مٹی سی کہہ آکھاں
رات سفید چٹی سی کہہ آکھاں

ہسن نا کوئی سوال سا گتھے
اُداسی ای چمٹی سی کہہ آکھاں

اندر نے حادثے نی کہہ تفصیل
کوئی چیز تڑٹی سی کہہ آکھاں

اُسنی گل نا جواب تہ ہے سا
گل اُسنی اٹھی سی کہہ آکھاں

اُس نے ہتھ وچ پتہ نیہہ کہہ کہہ سا
بند اُس نی مٹھی سی کہہ آکھاں

کل اُس سُن بُلایا دفتر وچ
اتار سا چٹھی سی کہہ آکھاں

ماہڑے آنے نا اوہ سبب پچھنا
اُسے نی چٹھی سی کہہ آکھاں

گجھ گمنا میہ سی یار تیرا دل رکھ لینا فر موڑی تہ
اک چانی رات نے اندرتوں ٹپ اچھنا باڑ تر وڑی تہ

دل نے ارمان وی چک جانے سدھراں وی رچی دپد کرن
جسراں کہ خوراں رقص کرن بانغاں وچ آن در وڑی تہ

ساہواں نی پہنگھی جوک رکھی مخمور کٹورے اکھیاں نے
پرسیو تیرے سنگ پھر سٹھی تیری گنڈلی زلف نچوڑی تہ

لنگھ عمر گئی سوٹھے کرنیاں ایہہ آج ہو یا ایہہ کل ہوسی
دل کرنا تیرے کول پُججاں سب رشتے ناٹے چھوڑی تہ

افسوس ظہور ایہہ دُنیا سڑی گجھ ہوش نہ لگن دینی اے
نہ لبھن دینی یار گے نہ آنی دینی لوڑی تہ

..... اتیا نسیم ہاشمی

کچھ تہ ہور دلیری کر ہاں
روشن رات ہنیری کر ہاں

زیراں زبراں ہون برابر
اہنجی ہیرا پھیری کر ہاں

پہلا مجرم توے لبھسین
تھوڑی سوچ اچیری کر ہاں

آخر یار سویرا ہوسی
تھوڑی ہور دلیری کر ہاں

دُشمن ماہڑے کول نہ اچھے
کنڈے چار چوفیری کر ہاں

توں مٹی فر مٹی ہوسیں
نہ ایہہ میرا میری کر ہاں

بہتا خوف نسیمآں لگنا
دل نہ سٹ دلیری کر ہاں

پہیڑی سنگت نی تو اہڑے کی لگی اے تاثیر کوئی
تائیں تو اہڑا مینہ مگی لگنا اے اج تیر کوئی

شہر نے بچ اک عمر گزاری فر وی اسپچیا لگنا اے
کچے کوٹھے نی اس دل کی چھکنی اے زنجیر کوئی

اک مزدور نا پتر افسر بنیا اس بچ سڑنا کہہ
اُس نی وی تہ اُپر بیٹی کے لکھنا اے تقدیر کوئی

ماہڑے جسم نے ہر حصے ور لگے نے ہین پھٹ اتنے
تکن والے دُوروں آکھن خورے اے کشمیر کوئی

مگی تکی ہر ویلے توں کیاں کڑنا رہنا ایں
اساں کیہڑی آپس بچوں بنڈنی اے جاگیر کوئی

سارے دکھاں نی پنڈلی کے ہاڑے بُو ہے آن لگے
کیہڑا انہاں کی سمجھاوے میں تہ نہیہ ہاں پیر کوئی

عشق نے رستے ورٹن تھیں پہلے ایہہ تَس سوچ لیو
ہر دن اس رستے تھیں لنگھنا عاشق لیرو لیر کوئی

غماں نى ترڪارى ديياں
درد نى چٽنى نہياري ديياں

ماہڙے ڪولون جو گجھ سريا
آ ميں اپنى باري ديياں

خوشياں لوڪاں ساڻجھي ڪرساں
سارے عيب بازاری ديياں

فر اکھاڙے آسى ڪيہڙا
ايسی ہار ڪراري ديياں

ہر گلے نى سہولت ہوسى
چدھر جاسو لاري ديياں

قسمت وچ جے لکھیا ہوسی
منگی خیر اُدھاری دیساں

دُنیا یار تماشاہ اک اے
مہنگے تحفے کھاری دیساں

میں تہ لبھساں تِساں کی گلی بزارے وچ
ماہڑا، سنگیو! کہہ کم آ دربارے وچ

خورے کہہ جادو سا تو اہڑے لارے وچ
خلقت کھنڈھی ہوئی گی بے نعرے وچ

پہلی بیٹھے، جگ نا پالنہار وی آ
اسرے ڈبے جگ نے کماں، کارے وچ

پہلیاں تہپاں ساڑے سارے پھل، بوٹے
ہن ڈبے آں گوڈے گارے وچ

خاک نگر وچ گل حیاتی لبھنے رہے
صورت جس نی ڈٹھی سی اک تارے وچ

توں یے جے میہہ لبھا، دُنیا کس کاری
یو سودا نہیں سنکیا ماہڑے وارے وچ

خالی نامہ بر لگنا اے
کھنر دکھاں نا کھنر لگنا اے

آج فر یاد کسے نی آئی
آج فر دامن تر لگنا اے

ہر دم آس اُمیدیاں والا
اکو تیرا در لگنا اے

فر سجاں نے تارے دہسے
دُشمن چارہ گر لگنا اے

پل وچ ٹی لسہاسی لینا
بندہ جادو گر لگنا اے

کون گیا اے ایتھوں یارو
خالی مولی کنہر لگنا اے

لوکاں نی کہہ گل اے نیر
اپنے کولوں ڈر لگنا اے

سردار جاوید خان جاوید

آ سارے پیغام تہری جا
نہ کر می بدنام تہری جا

ماہڑے خون نا فر اک واری
ماہڑے ور الزام تہری جا

دیئے اُپر موت نچانی
جینے آستے جام تہری جا

فر درداں نی بولی لگنی
فر کوئی اُچھے دام تہری جا

کھنی نا آغاز پتہ یا
کیہ ہوسی انجام تہری جا

جاویدا میں ہاری جاساں
اُس نے بیہڑے نام تہری جا

نہ مارو تُوں سَکے داڑے
کل لگسن ایہہ خالی ہاڑے

بیٹھ حویلی لکھنے رہیو
تُوں کتنے ای ہمارے ساڑے

ساہ والے جد ہتھ میہ آئے
تُوں وی تاڑے ماڑے ماڑے

جہاں تُوں کی پگڑی بدھی
تُوں اُنہاں نے لتے پھاڑے

نال غریباں اِسراں کرنے
جیوں پہنکیاڑ پڈاں نے باڑے

کال جدوں تھیں روڑے آندا
فیس نے ریٹ تساں وی چاڑے

دُده شکر سن آپس اندر
کیتے غیر سیاسی کھاڑے

کم دفتر نے اجکل تکیو
کرن بے چھے ہالی پاڑے

شاد چلو کوئی بستی تگاں
ہون نہ جتھے اتنے ساڑے

اک عجب سوال میں لکھساں
بسرے ہوئے خیال میں لکھساں

کرنے سو نکلیاں نکلیاں چٹیاں
گلاں ماہڑے نال میں لکھساں

وعدہ سا ، کل نماشاں نا
نہ آئے ایہہ چال میں لکھساں

رَب نے دتے بچوں نہ دینا
اج اُس کی تہ کنگال میں لکھساں

سُرخی پوڈر نے گودام نہ مئے
ہُن حسینہ نا کال میں لکھساں

جدوں محبوب دو گھنٹس
قیامت نا ایہہ فال میں لکھساں

اک پل تْساہڑی جدائی نا
صدیاں تہ ہور سال میں لکھساں

ہمیرے اندرے نے انس دؤر ہوسن
تاں چن نی تہ مثال میں لکھساں

.....ڈاکٹر عارف ملک

پیار نی دہنی بالی رکھیاں
لج پالا لج پالی رکھیاں

توں ای باغ نا مالک رہیاں
مگی بس توں مالی رکھیاں

کسے تہیاڑے باہساں پھیرا
دل نا بوہا خالی رکھیاں

پھلسن آس اُمید نے بوٹے
اچر باغ سمہالی رکھیاں

عارف اپنی ماء بولی نا
لہجہ نچھ درہالی رکھیاں

.....مجر اقبال منجا آکوٹی

ڈہلا باہیا پاڑے ریہئی اے
فصل نیہہ ہوئی ہاڑے ریہئی اے

سب کجھ روہڑی گئیاں لہراں
چوٹاں تیں کنارے ریہئی اے

تکنے سُننے والے دو دو
بچ سفر نے چارے ریہئی اے

چئی ہندے مٹھے ڈوڈے
جو ہن رہے بس ماڑے ریہئی اے
بچوں کندھاں مٹی پھریاں
اُپروں بس چکارے ریہئی اے

نفس نے پہانڈے جتنے آندے
خالی خالی سارے ریہئی اے

خاک یارانے ہوئے میں چُپ رہیاں
بند میخانے ہوئے میں چُپ رہیاں

ہک مٹی دی کھید آسی، تڑٹ گئی، فر کہہ آسا!
لکھ افسانے ہوئے میں چُپ رہیاں

حسرتاں جد مرگنیاں تہ فر کدے
دل وی نذرانے ہوئے میں چُپ رہیاں

زندگی ہے زندگانی پہولیا!
شہر ویرانے ہوئے میں چُپ رہیاں

آج بھی ہک توہڑی ادا دا ہے پہرم
لوک دیوانے ہوئے میں چُپ رہیاں

شاعری ماہڑا ہنر میہہ دوستو
درد پیانے ہوئے میں چُپ رہیاں

میں بھی سڑنا رہ گئیاں آخر جزا
اوہ بھی پروانے ہوئے میں چُپ رہیاں

دل دے بچ درد پانا پیسی
اوبکھا مسئلہ ہے سمہالنا پیسی

کشتیاں دی پرکھ کہہ ریتو کو
لہراں اندر نچالنا پیسی

دل ایہہ انگریز بنیا پھر دا ہے
لفظ پہاڑی بلانا پیسی

سوہنیاں دے اتھے کمی کہہ ہے
دل دا سکہ اچھالنا پیسی

بستیاں بچ بلا دی وحشت ہے
کوئی دیوا تہ بلانا پیسی

ہے تہنیاں نال وجود آدم دا
شاد ایہہ گوہر سمہالنا پیسی

..... ماسٹر محمد بشیر خاکی

دل رونا تہ اکھیاں ڈہلیاں
اُس نیاں تکیاں تہ اپنیاں پھلیاں

خوشیاں نے سودے میں کیتے
ہتھیں بدھیاں تہ دندیں کھلیاں

لکسن پھل اُمید اے دل بچ
آس ماہری نیاں شاخاں پھلیاں

موسم نا اعتبار نیہہ کوئے
ڈاہڈیاں سخت ہواواں چھلیاں

قیمت فیر نہ پوری ہوئی
مٹی نے پہناڈا مٹی رُلیا

بچے محل سلامت فر دی
سرٹیاں فیر آساں نیاں کلیاں

ماہڑے شعر بشیر بے قیمت
لوکاں نیاں گلاں آن ملیاں

نقش سارے سمہاں رکھدا ہاں
راہ دل دے بحال رکھدا ہاں

اُسدا ثانی نہیں ظلم بچ کوئی
ضبط میں بھی کمال رکھدا ہاں

جانداں فطرتاں تھیں تلدے نہیں
فر بھی سپاں کو پال رکھدا ہاں

ڈر گچھے نہ دیوار وحشت تھیں
شمع تاکے تے بال رکھدا ہاں

توہڑیاں یاداں ہے سن ماہڑا سرمایہ
میں نہ ہیرے نہ لعل رکھدا ہاں

ہُن تہ اپنی خبر بھی میہہ دانش
اتنا توہڑا خیال رکھدا ہاں

ایہہ در در دے پھیرے مارن
نکے ہور بڈھیرے مارن

ہس ہس کے ایہہ درد ہجر دے
چار چوفیری کھیرے مارن

کون سُنے فریاد کسے دی
چنخاں لوک بہتیرے مارن

کھا گیندی ہے شام دہنپے کو
چن کو روز سویرے مارن

جو بنائے مالک دل دے
بن کے اوہ لُٹیرے مارن

کھا ہدا کون ہے لسیاں اتھے
دانش لوک اُچیرے مارن

تیریاں سوچاں خیال میں ہوواں
تیرے لب نا سوال میں ہوواں

تیرا سارا سنگھار میں ہوواں
تیرے ہتھ نا رومال میں ہوواں

ماہڑے دل ایہہ حسرت اے
تیرا ماضی تہ حال میں ہوواں

جس لے ماہڑے کول توں ہوویں
سمجھو مال و مال میں ہوواں

تیری اک مُسکان نی خاطر
رابعہ جی حلال میں ہوواں

..... ڈاکٹر زینہ میر

دلے کی پتھر بنائی تہ رکھنا سی
درد اپنا چھپائی تہ رکھنا سی

کچ پیچے کدے وی نہیں جھونا
توں دلے کی بچائی تہ رکھنا سی

اتھے مطلب اے ، ایہہ سچائی نہ
رخ ور غازہ سچائی تہ رکھنا سی

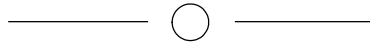
پارسائی نا راز اس وج اے
لہو سنگ دامن سچائی تہ رکھنا سی

پھوٹھ ، نفرت ، کدورتاں رنجش
دلے وج ایہہ سب بسائی تہ رکھنا سی

کنہر لبھا سی بہشت وچ سوہنا
خواہشاں کی دہائی تہ رکھنا سی

راز گھلیا تہ کہہ شرم کرنی
اتھرواں کی چھپائی تہ رکھنا سی

گچھ تہ راتیں نا ہنیرا کہٹ ہووے
شعؔ خود کی جلائی تہ رکھنا سی

گے..... لالا حنیف

ہک چٹا سپ ماہڑے گل پئے دے
اُسی دا تہ گلے بچ ول پئے دے

لکھی دی چٹھی بچ مگو ایہی گل
توہڑے چکھے جنڈکاں کو گل پئے دے

جیہڑے ٹہائے جڈاں اوہ نال جڈے
ولا چکھے توہڑا غم بل پئے دے

چل اٹھ چاء ماہڑے سہرا بچ مار
توہڑے اگے جیہڑا پرتل پئے دے

پکھلی میہہ ٹہا کا ہک باغ ہے حنیف
ہتھا نولوں ساہرا ہک تھل پئے دے

ایہہ نگری میہہ تیری بندیا، نہ کراتنا مال جمع توں
اپنی منزل یاد کری تہ دل تھیں ہُن بسا طبع توں

مٹھے پیارے دبی آسن ڈنگی ٹہائی ہتھ قبرے بچ
سورۂ مملک کی روز پڑھی تہ کھڑیاں اپنے نال شمع توں

دور بُرائی کولوں نسیں سنگ کریں توں نیکاں نا
کہنور ہنیری اوکھی منزل نیکیاں نا کرتھال جمع توں

تنگی حرام کیوں مٹھا لگنا اسے پچھے پنچا چھوڑ
جے دوزخ نی اگ تھیں پنچا چنگے کراعمال جمع توں

چوبی چار ترے تنتالی، رُب نا نمبر سینے رکھ
پنچ واری گل کر روزانہ بس اتنا اک کڈھ سماں توں

جو تعلیم کتاب اللہ نی پکا عامل اُنا بن
رَب رسول ﷺ کی راضی کریاں کدے نہ رہیں نکما توں

فضل نہ پُہلیں روز حشر کی سب کمائی تلسی گی
پُل صراط توں پار جے پُنا نہ کر بُرے اعمال جمع توں

.....انعام الحق بسمل

موت دا ہر فیصلہ ہوندا اٹل کجھ غور کر
اس جوانی اس چسپن پُر نہ اُچھل کجھ غور کر

شان شوکت دولتاں سب محل چوہارے اُچے
موت پیراں پیٹھ دیندی سب مسل کجھ غور کر

فون انٹرنیٹ دے صدقے ہو گئیاں نسلاں تباہ
دقتوں پہلاں پک گئی کچی فصل کجھ غور کر

خاک ہیں بسمل خاک بن کے خاک بیج رُسیں ضرور
چہرہ اپنا دکھ کے شیشے بیج اصل کجھ غور کر

اتھے بھیئی تہ اَس کس نا انتظار کراں
مُلک گھلا اے کوئی ہو راہ اختیار کراں

اپنے یاراں نی چال تکی ہندی
ہُن ہو کس کی اپنے غم نا راز دار کراں

چلو کسی طراں مصیبت نی رات کٹاں
جُلو اَج نی رات ذکر حُسن یار کراں

اوہ مخفلاں وچ گزرے ہوئے حسین لمحے
نیڑے اچھو خوب رجبی پیار کراں

اتھے پچھی تہ ہو کئی رستے نکلے
بہترے راہ دہسنے آئے کس نا اعتبار کراں

رسم محبت نی توں نبھانا جا راز
دیئے وفانے بالی داغ دلے نے شمار کراں

صبر نا بیڑا پار ہونا اے
سچا کوئی کوئی یار ہونا اے

لے نی ٹھوئی میہ کدھرے
ہر اُسے آر سوار ہونا اے

لوکاں نی گل ہور اے ہونی
اپنیاں ور ای اعتبار ہونا اے

بندیاں نی کرتوت کی تکی
ہر کوئی شرمسار ہونا اے

اوبکھت وچ جیہڑا کم اے اچھنا
اُوے سچا یار ہونا اے

جو رشتیاں نی قدر اے کرنا
ہر دم ادہ ای یار ہونا اے

وچ گلے نہ باہیاں شام
چوٹھ مصیبت نا ہار ہونا اے

اوہ جیہڑے بچارے ہیں
سب درداں نے مارے ہیں

نکا جینا بندہ ہاں میں
پر دکھ یوں سارے ہیں

ہر دم آساں ساہڑیا مولیٰ
بس تیرے ای سہارے ہیں

سُیا اے جے عشقے اندر
ازل تھیں ای خسارے ہیں

اللہ والے بندے ہونے طارق
ہر دم اللہ کی پیارے ہیں

کس طراں اوہ چھوڑ جُلّیا ، غیر لوکاں نال دکھ
موڑ کے بھی دے گیا ہے چھاپ تہ رومال دکھ

مُحلی اوہ سوٹ لا کے ، پیر نچ چڑے دا بٹ
موہنڈیاں تے سٹ کے تڑا ہے چٹی جی شال دکھ

آپ کھینے ٹہیڈ پھر کے ماس تہ ترکاریاں
کول فاتے ہے توہڑے محتاج ہک عیال دکھ

”جے شرد اوہ آ نہ سکیا ، پھاند نچ ایسی ضرور“
اس طراں گزرے اڈیکاں نچ مَلو کئی سال دکھ

گُھل مَلکھلا کھان پینا ہور سگریٹاں ، نشے
آج کلاں ایہہ مسماں دا روزیاں نچ حال دکھ

میں حال دل ناسناں کس کی سوچاں وچ میں رہی آں
ماہڑے درداں نامیہ کوئی سنگی میں تاں ای کہنی بہنی آں

بے درد زمانہ کہہ سمجھے، ایہہ غم کیجے نے ماہڑے
کدے بابل نی ساں لاڈلی، ہُن ظلم کئی میں سہنی آں

ہُن غم تہ سوچاں کھا گئیاں، خوش رہنا ہُن محال ہويا
کدے آوسن مڑی فر خوشیاں، تہر وں آپے کی دینی آں

یاد بابل نا کہہر آنا اے، پنا ڈم کیجے لانا اے
خیالاں نے ہُن لے پینڈے وچ میں پئی آں

کئی چہکھڑ اتھے چہلی گئے، ماہڑے اتھروں سارے ڈہلی گئے
سک اکھیاں سلیم خشک ہوئیاں، گجھ کسے کی نہ کہنی آں

کہل مکہلیاں واز نیہہ چنگا
بے گھر ساں ور اعتبار نیہہ چنگا

کالے دل نے مالک ہوئی تہ
اکھیاں نا چکار نیہہ چنگا

چار دناں نی زندگی آلا
اتھے نے بڈیار نیہہ چنگا

لمیاں تاہنگاں رکھ نہ بھناں
نالے ایہہ پرچار نیہہ چنگا

شاہین نیہہ کوئے اوکھے ویلے
اتھے نا ایہہ پیار نیہہ چنگا

گے.....جوتی کماری

مونجھ منجھاری کہہ ہونی اے
تابعدری کہہ ہونی اے

میں ڈہلنی آں چاننیاں راتیں
رات اندھیاری کہہ ہونی اے

میں آں پہیت نگر نی ملکہ
کسے سنگ یاری کہہ ہونی اے

سُرخی ، کجلہ ، ہار ، ہمیلاں
انگڑ بوہاری کہہ ہونی اے

آج جوتی کی پتہ چلیا
رشتے داری کہہ ہونی اے

آخر ڈھیرے چانے پیسن
بجناں کھر بنانے پیسن

سو واری توں کھول کہماویں
لیکھ قسمت دے کھانے پیسن

کد تک درداں کی چھپاسیں
سپنے کھول دکھانے پیسن

آس اُمیداں ہور نہ لائیں
آخر کوٹھے ٹھانے پیسن

کئی طیب آزمائی ڈٹھے
اپنے زخم چھپانے پیسن

توں شاہینا بجناں باہجوں
کہہ کہہ دکھ ہُن چاہنے پیسن

لعل الدین شاکر

نہیں آندی اوہ بہار اتیراں
ہووے جس وچ پیار اتیراں

چار چوکھی ہر جا دس
پھلاں بدلے خار اتیراں

کہہ کراں ہُن چا نہ سکاں
غم دے پہنارے پہنار اتیراں

آس اُمید دی مکی ساری
ٹٹ گئی دل دی تار اتیراں

باٹی ہو گئی دل دی تہرتی
لہدی نہیں کوئی آر اتیراں

ہنچ گئے شاکر جذبے سارے
دس ٹھنڈے ٹھار اتیراں

درد اپنے میں دہساں کسراں
سپنہ چہر کے دہساں کسراں

اکھیاں اتھروں چونے ہر دم
زخماں کھول میں دہساں کسراں

دکھ میرے ہین سنگی آج
سٹ کے انہاں نساں کسراں

ہاسے خوشیاں اوپرے ہو گئے
کون ہے دردی دہساں کسراں

تبسم دل میرے دی بستی اُجڑی
نجر دل میں دہساں کسراں

سخت پیار نی بیری دُنیا
مُج ازمائی ہیری دُنیا

پل بچ نازک شیشہ توڑے
کرنی مُج دلیری دُنیا

کچی تند پیار نی کچی
لانی فر پچھری دُنیا

جانی تہ انجان بنی اے
آخر خاک نی ٹھیری دُنیا

تیری اکھاں نے باندے باندے
لٹی گئی بیچاری دُنیا

دُنیا داری تہندا لوکو
پھاسی نا اے پھندا لوکو

اُپر خوشیاں نی چادر اے
پٹھ غماں نا جندر لوکو

عیب دُوے نے گتن آلا
ساریاں کولوں مندا لوکو

پیار دِلاں ور اسراں لگے
لکڑی جِمران رندا لوکو

کس کی یار بناواں اپنا
کوئی نیہہ مخلص بندہ لوکو

.....زاہدہ خانم

میں کھکھاں نے خریدار ڈٹھے
ہیرے رُلنے بچ بازار ڈٹھے

اوہ بوٹے نوویں دسے ہین
جیہڑے اج تک پھلدار ڈٹھے

وقت اوکھے کم نہیں آنا کوئے
میں نسنے ناطے دار ڈٹھے

میں پہنلکھے ہتھ تہ ماری بیٹھی
میں سچی پیٹھ انکار ڈٹھے

اتھے منافقاں نی کہہ گل خانم
میں اک نہیں کئی ہزار ڈٹھے

برفاں اٹھ گئیاں تہ سیال جُل گیا
اَج فر تو ہڑے پاسے خیال جُل گیا

آکھو مَلکو نہ جین دا ایہہ ہے عارضی دُنیا
لطف تہ ہشمتاں دا ملال جُل گیا

دن چار ایہہ جوانی دکھدیاں لنگھ گئی
طاقت اوہ مستیاں اوہ جمال جُل گیا

مُرشد کر حیلہ کوئی ماہڑے بچپن دا
ماہڑی زندگی دا اَج فر سال جُل گیا

ہے کول فقط ماضی اوہ یاداں پُرانیاں
اوہ گئے تعصب کُجھ اِس نال جُل گیا

اُٹھ ہو تیار کائنات منزل قریب دِسدی
مُر واپسی دا ہُن سوال جُل گیا

سوامی انتر نیرو

بابا

ساز منگنا
اواز منگنا
ریاض منگنا
شہد برتانا
بوہے اُرکھڑا
نانک دُکھی اے

چٹیاں پگاں تھیں
کالیاں پگاں تھیں
پلیاں پگاں تھیں
پیلیاں پگاں تھیں

گلدستہ عقیدت

صحافت دا ترجمان سا مقبول ساحل
سخنوراں پنج عیان سا مقبول ساحل
دلبر دنواں جانان سا مقبول ساحل
روشن راہواں ناروشندان سا مقبول ساحل
ترجمہ کار اُچیاں اُچیاں مہان لکھتاں دا
بہت مہان انسان شناس نصیب بختاں دا
سرو قد آدر جوان زیب و زیبائش رختاں دا
عظیم فنکار ہر فن موٹی سا اپنے وقتاں دا
مُحِب لکھاری توہڑے کردار لکھدے رہسن ساحل
چھجاں باہ باہ سارے صبر چھٹدے رہسن ساحل
صابر میں ہی نہ کردار توہڑے دا کہلا قائل
توہڑے کردار دا نہ سارا ہی ہے کہلا قائل

قطعے

جراس سچ نا رواج بدل گیا اے
دے کے لالچ سماج بدل گیا اے
سچ آکھن تھیں باز آں رہنے
ساہڑا اک دم مزاج بدل گیا اے

محبت پیار مُشکل ہو گیا اے
مناون یار مُشکل ہو گیا اے
اتھے ہر موڑ ور تھوکھا کھڑا اے
اتھے اعتبار مُشکل ہو گیا اے

دردے نے بازار وچ
کہہ لبھنا مٹھیاری وچ
چھوڑ پیار شیار کی
کہہ لبھنا اے پیار وچ

باقی

تیرے ملن دی آس نہ باقی
تنگو پان دی چاہ نہ باقی
میں سب کجھ لٹا دتا تیرے تے
ہُن تیرے توں لٹان لئی
کجھ کول نیہہ باقی
ہنجودی رُل رُل تھک گئے نے
ہُن اکھاں کو بہین دی تھاں میہہ باقی
توں چاہوے مگو یا نہ
ہُن تیرے آن دا انتظار نیہہ باقی
پیار محبت اپنی جاء اے
پر تنگو پان دی چاہ نیہہ باقی
میں تو ہڑے چکھے رُل گئی ساس
ہُن ہور سڑن دی تھاں نیہہ باقی
ساساں تہ چل رہیاں نے عائنش
پر ہُن جہن دی چاہ نیہہ باقی

طشت کوزہ

کوزے دی دہساں پہلی نشانی
رکھ کے طشت باہوے پانی
رکھی پکڑ اوہ رہت پُرانی
دہسن مل کے فیر کمال
طشت تہ کوزہ رہون نال
نیاز، بیاہ بچ دہسن رول
رہون دوئے بوہے کول
ساریاں دی پھرن چولو چول
سارے دے چھوڑن ہتھ تہوال
طشت تہ کوزہ رہون نال
کوزہ پانی بہیندا جاوے
سارا طشت بچ لیندا جاوے
پہریا طشت ایہہ کہندا جاوے
ڈوبل کے پانی آن کھگال
طشت تہ کوزہ رہون نال

ایہہ کوزہ جدوں خالی ہووے
کھڑے کول آ سوالی ہووے
کھڑا سمجھو والی ہووے
کہہ کرسی کوئی ٹال مٹال
طشت تہ کوزہ رہون نال
آئے دے ہین سارے مزمان
ہر تے کھل گیا دسترخوان
ساریاں دی کردا بل پہچان
کیہڑے سن ڈوبلی ماہڑے تے دال
طشت تہ کوزہ رہون نال

گیت

سجناں بچھوڑے بچ پنڈراں نیہہ آندیاں
راتاں ہنیریاں نے ڈس ڈس جانڈیاں
جدتھیں توں بچھڑیں سارے پاسے نہیر نی
بگڑے نصیباں بچ لگدا ہے پھیر نی
یاداں دی پٹاری بچ خاباں نیہہ آندیاں
سجناں بچھوڑے بچ پنڈراں نیہہ آندیاں
کد تک سوچداں میں اسراں ہی رہواں گا
حالو بے حال ہو کا کد تک بہواں گا
سوچاں تے سوچاں مگو ہر ویلے کھانڈیاں
سجناں بچھوڑے بچ پنڈراں نیہہ آندیاں
توہڑے سنگ گزریاں ساعتاں نیہہ آندیاں
کالیاں وے راتاں کدے رنگ نیہہ بٹانڈیاں
روٹی روٹی دے راتیں کہڑیاں بھانیاں
سجناں بچھوڑے بچ پنڈراں نیہہ آندیاں
ڈک ڈک اتھروں اکھاں ہویاں لال نی
سک گئے اتھروں تہ پے گئے کال نی
لوتی دا وی کہناٹا پیا نظراں چرانڈیاں
سجناں بچھوڑے بچ پنڈراں نیہہ آندیاں

گیت

ایویں کیویں رسی تہ نہ دل ماہڑا توڑیاں
تہر سینے لگنے نی اکھیاں نہ موڑیاں

لکھیاں میں دل نیاں گلاں تدوں لکھیاں
اتھرواں پھریاں اوہ چٹھیاں نہ روہڑیاں

یاد ساہڑی آئی جدوں پھلیاں پہلیکیاں
کنڈی چکھے ہوساں توں نہ دؤرجائی لوڑیاں

گھڑ بائی ٹری گیا چنگی پہلی ڈورسی
تنداں سب کچیاں نے چر لائی جوڑیاں

گیت

نکی لوئی بیہڑے وچ بول نہ توں کگوا
راز ایہہ غماں والے کھول نہ توں کگوا
جسراں وی ہويا تہ زندگی بیتائی میں
درد سارے دلے نے رکھے نی چھپائی میں
دے تے ہوئے غماں کی گروں نہ توں کگوا
نکی لوئی بیہڑے وچ بول نہ توں کگوا
راز ایہہ غماں والے کھول نہ توں کگوا
توں وی کدوں کدے درد بندھاسیں گا
بولی بولی ایویں بس کالجے توں کھاسیں گا
سوچاں نا ایہہ پہنار بس تول نہ توں کگوا
نکی لوئی بیہڑے وچ بول نہ توں کگوا
راز ایہہ غماں والے کھول نہ توں کگوا
غماں وچ سڑی تہ ہوئی ککھور میں
وطنوں دؤر سحر ہوئی بس پہنور میں
دکھاں وچ ہر کھڑی رول نہ توں کگوا
نکی لوئی بیہڑے وچ بول نہ توں کگوا
راز ایہہ غماں والے کھول نہ توں کگوا

سی حرفی

الف: اک اللہ بڑی شان والا ، اُچی ذات تہ صفت تمام اُسدی
اللہ واحد تہ لا شریک سوہنا ، لوح و قلم تہ پاک کلام اُسدی
نبی پاک کی شان جو رَّب دتی ، سب بیان اے وچ کلام اُسدی
نال اللہ نے نال اے نام سوہنا ، فانی صفت اے بس تمام اُسدی

ب: بند کر بس توں شاعری سب ، ایویں وقت نہ کر خراب سوہنا
ذکر رَّب نا کر اذکار بھتا ، تنگی مِلسی بیہوں ہی ثواب سوہنا
رکھ شوق توں دل نماز اندر ، ہوئی قبر آسان حساب سوہنا
سخن گوئی یقین نہیں کم چنگا ، نیکی واسطے رہو بے تاب سوہنا

پ: پڑھ قرآن مجید سوہنا ، لکھے اللہ نے سب فرمان لوکو
پڑھو خوب نجات ثواب پاؤ ، کرو عمل تہ پکا ایمان لوکو
ہر مشکل تہ سب بیماریاں نا ، لکھے حل سارے وچ قرآن لوکو
اک حرف نے بدلے نیکیاں دس ، اُچی اے فانی رَّب نی شان لوکو

ت: تخت ، محل تہ راج فانی ، اللہ پاک نا نام بقا فانی
دُنیا مٹ کے ہووی مدان چھیل ، قیامت فر ہووی برپا فانی
زِمی تپ کے بنسی گرم تانبا ، نفسا نفسی ہووی ہر جاء فانی
آقا جی محشر کبڑی وچ ، حوضِ کوثر توں پانی پلا فانی

ٹ: نال نہ گل سچائی والی ، سچ بولنا حکم خدائی والا
 چھوٹھ اے گناہ نی جڑ ساری ، منہ عمل اے کم تباہی والا
 پیار کرنا رب اے بندیاں نال ، جینا ہووے پکا سچائی والا
 پھسیا وچ یقین گناہواں اندر ، رستہ چھوڑ فائی گراہی والا

ٹ: ثابتی نال ایمان ہووے ، قائم کر نماز نمائیا تون
 گنجی جنت نی اے نماز سوئی ، کدی چھوڑنی نہیں دل جانیا تون
 بُرے کم تون روکے نماز سوئی ، یاد اللہ وچ رہو مستانیا تون
 آقا پاک نی ٹھنڈک نماز فائی ، نیک کم تھیں نہ شرمانیا تون

ج: جی کرنا سوہنے شہر چلے ، جتھے آقا نا نور ظہور جانی
 برسے نور مدینے نے شہر اندر ، مدینہ خاص ہويا مشہور جانی
 رحمت رب نی بہر نی ہر ویلے ، سبز گنبد اے عطر کافور جانی
 مُراداں ہونیاں پوریاں سب فائی ، تائیں ملنا دل قرار جانی

چ: چل ملے سوہنے یار تائیں ، جیہڑا پھلکیا ساریاں یاریاں نی
 نالے پتہ کریئے خیر خبر والا ، یاری لا کے کیوں خواریاں نی
 چھمی پا کے سینے ٹھنڈ پاواں ، ہون دؤر سب بیماریاں نی
 گلاں رَج کے کر یقین فائی ، جو رکھیاں دل وچ ساریاں نی

ح: حکم احکام تون رب نے من سارے ، جیہڑا رب رحیم ستار سوہنا
 سوہنا دین اسلام عطا کیتا ، جیہڑا بڑا کرم اے بے شمار سوہنا

کئی لکھ کروڑ نعمتاں دی ، بخشہاں اے رُب غفار سوہنا
قادر رُب قدیر یقین فائی ، رکھ خوف تہ کر استغفار سوہنا

خ: ختم خزاں سیال ہویا ، پھل پھلے تہ رُت بہار آئی
سوہنی رُت تہ عجب خوشبو آوے ، عجب رونق وچ سنسار آئی
پھلے سب گلاب پھلواڑیاں دی ، پوری دُنیا وچ نکھار آئی
جنگل ، پہاڑ ، زمین تہ باغ فائی ، سرسبز تہ تیز رفتار آئی

د: دُکھ دتے مگی سنکیاں نے ، لا کے نال سینے غمخوار کیتا
ہور جان کمزور بیماریاں نے ، ہوش ختم تہ رُت بیزار کیتا
طعنے مارنے اپنے غیر سارے ، جیویں ساریاں قول قرار کیتا
اللہ باہج نہ کوئی یقین فائی ، بیڑا سبھاں نا جس پار کیتا

د: دُہیا میں گناہاں اندر ، ہنسی کہہ ماہڑا وچ قبر یارو
سوہڑی قبر تہ گُہپ ہنیر اُتھے ، اللہ دے مینوں اُتھے صبر یارو
ہور سوال جواب وی تین ہوسن ، ہوسی وقت کیویں میرا بسر یارو
بخشش رُب نی اے اُمید فائی ، آقا کرسن کچھ وچ حشر یارو

د: ذرا نہ کیتا رحم سوہنے ، نہ دہسیا کوئی قصور میرا
دتی لمی جُدائی رکیاں یار میرے ، تن من ہویا مجبور میرا
کیتی بے وفائی توں دہس مینوں ، کر ایہہ سوال منظور میرا
جلدی دے جواب یقین تائیں ، رُب تکسی حال ضرور میرا

د: رکھ سوال توں رَّب اَگے ، نظر کرم نی کر مسکین تائیں
 ساری عمر کڈھی مستیاں ماریاں نی ، چنگا کم نہ کوئی یقین تائیں
 دن رات گزرے لاپرواہی اندر ، ہُن ہويا فِکر غمگین تائیں
 راضی ہووے جے رَّب یقین فآئی ، فیر سنگ ہوسی مومنین تائیں

ز: زخم سارے رَّب دُور کرسی ، واسطہ تینوں تیرے حبیب اُ نا ای
 عمر گزوری گلے گزاریاں وچ ، اُتھے مسئلہ تین حساب نا ای
 واسطے نبی پاک نے بخش مینوں ، ایہہ سوال میں غریب نا ای
 رحمت رَّب نی اے بے حساب فآئی ، کھن سچا ناں مجیب نا ای

س: ساہ نا کوئی بساہ نائیں ، حکم رَّب نے نال ایہہ چلنا ای
 جے رَّب روکے کوئی زور نائیں ، بندہ ایویں جنیاں دال دلنا ای
 سوہنے رَّب نا اے سب کرم یارو ، بندہ ہنس کے بندے بندے کی ملنا ای
 تیری نہیں مجال یقین فآئی ، لکھیا رَّب نا کدی نہیں ٹلنا ای

ش: شعر کہنا کم سہل نائیں ، کر ڈگریاں پہاویں ہزار پہنائی
 رَّب نا کرم ہووے دل نرم ہووے ، رَّب رسول توں دل نثار پہنائی
 بازی عشق نی لا سمندراں وچ ، ہونا یار لئی دل بیزار پہنائی
 تڑپ عشق نی سخت یقین فآئی ، عاشق کرنا فیر قرار پہنائی

ص: صبر کر پڑھ نماز بندے ، حکم رَّب نا وچ قرآن آیا
 حکمتاں سب علاج نشانیاں وی ، دُنیا وچ اے ماہ رمضان آیا

پہنچ یا رُب نے اے خود حبیبِ اُپر، اللہ پاک نا ایہہ فرمان آیا
دُنیا واسطے اے ہدایت فانی، تائیں دُنیا وچ ایمان آیا

ض: ضرب لگی مگی عشق والی، سڑ بل سینہ میرا راکھ ہويا
بجھنی اگ نہیں بنا وصال یارو، قصہ زندگی نا سب خاک ہويا
آوے ٹھنڈی ہوا جے سجاں نی، جیویں غماں چوں سب بے باک ہويا
پہاڑ مارنی اگ جدائی والی، فانی صدے وچ ہلاک ہويا

ط: طرف کعبہ پڑھ نماز مسلم، ادھر پڑھنی سب نماز دُنیا
نماز مومنناں نی معراج ہونی، کرنی حق ادا نماز دُنیا
تن من تہ کپڑے صاف ہوں، رُب نی ذات اے بے نیاز دُنیا
دُسو کر توں صحیح یقین فانی، اللہ اکبر نی دے آواز دُنیا

ظ: ظالماں نال نیمہ پیار کرنا، ظالم بننے نہیں رفیق سوہنے
چھوڑ احمد علی فاطمہ کی، رکھن ناں حیا توفیق سوہنے
دولت واسطے زر زمین چکھے، پہنائیاں وچ پاون تفریق سوہنے
کئی وار آزمائے یقین فانی، نیکاں وچ نہیں ہونے شریک سوہنے

ع: عاملاں صفت ثنا بہتی، روزی کھان اوہ سدا حلال جانی
حکم رُب رسول نے تابع اوہ، دلاں وچ نہ رکھن ملال جانی
کدی کرن قضا نماز نائیں، پڑھن با جماعت کمال جانی
ہسن مکھ سوہنے مٹھا بول بولن، فانی خوش رہنے ہر حال جانی

غ: غم اے بہت پیاریاں نا ، اُنہاں ذرا وی کوئی پرواہ ناہیں
نہیں رہیا پیار پیاریاں وچ ، جیویں ساہ نا کوئی بساہ ناہیں
ہر طرف اے دورا منافقاں نا ، دُنیا کیوں ایہہ ہوئی تباہ ناہیں
غیر شرعی کم یقین فآئی ، رُب کسے کی کرے گمراہ ناہیں

ف: فکر فقیر نا کم لوکو ، روزی وچ تلاش ہمیش رہنا
ہر کُہر پُر در بدر پھرنا ، یاد رُب نی وچ درویش رہنا
رُب کرم کرے ہر مسکین اُپر ، دن رات جو فکر اندیش رہنا
رُب نے نام توں دے یقین فآئی ، تیرے کول گواہنڈ خویش رہنا

ق: قلم توں چلا انصاف والی ، جو بنے عدل مثال والی
عدل سکھ توں عمر خطاب کولوں ، فتح علیٰ نی بہت کمال والی
سچ بولیا صحیح صدیق اکبر ، دولت وتی عثمان حلال والی
چار یار نا عمل توں کر فآئی ، یاد رکھ اذان بلال والی

ک: کملیا چھلیا رہیا دے ، کیویں رستہ اپنا پھلیا ای
کر ہوش حواس نی گل کوئی ، ایویں یار اُپر توں ڈھلیا ای
جند ختم تہ جان قربان کیتی ، ہڈیاں ختم تہ ماس وی گلیا ای
جے ملے تہ لکھ نعمتاں نی ، نہیں تاں ایویں فآئی سینہ سلیا ای

گ: گل بہار نی شان سوئی ، پھلے پھل تہ رونقاں لگیاں نی
بولے بلبل تتر بٹیر سارے ، صبح شام وی محفلاں لگیاں نی

ایہہ رُت بہار اے وانگ جنت ، چہل پہل وی دوستاں لکیاں نی
جیہڑے ٹر گئے اُس جہان فآنی ، انہاں کی مصیبتاں لکیاں نی

ل: لکھ نعمتاں کرم رَ ب نا ، شکر رَ ب نا بے شمار جانی
سوئی صورت تہ جسم اعضاء سارے ، اُمت آقا نی باوقار جانی
کھان پین نا کوئی شمار نائیں ، رَ ب نا کرم بہتا گنہگار جانی
دُنیا وچ اے نور ظہور فآنی ، ہر جگہ نے وچ سنسار جانی

م: مہر محبتاں نہیں رہیاں ، امن چین وی ختم جہان وچوں
پہنائی مار کر پہنائیاں کی خوش ہونے ، مشکل پاس ہونا بہتا امتحان وچوں
ڈر ختم تہ خوف خدا نائیں ، رحم ختم ہويا انسان وچوں
فرقے بن گئے بہوں یقین فآنی ، نکلاں کیوں اس کہمسان وچوں

ن: نخرے کر توں نہ بندے ، عاجزی وچ توں شکر گزار ہو جا
اُٹک اُٹک مغرور تکبریاں وی ، سب پُہل کے صبر گزار ہو جا
روزہ حج زکوٰۃ نماز ساری ، نیکی وچ توں وقت گزار ہو جا
چھوڑ لالچاں سب یقین فآنی ، قبر دل توں سفر گزار ہو جا

و: وقت گیا ہتھ آونا نہیں ، کر لے لکھ حیلے توں یقین فآنی
توبہ کیتی نہ عمر جوانیاں وچ ، وقت آخری ہُن مسکین فآنی
ذکر رَ ب نا پڑھو نماز سارے ، آس رَ ب نی رکھ آمین فآنی
رحمت رَ ب نی بے شمار فآنی ، کدی نہیں ہونا غمگین فآنی

۵: ہوش حواس نی قائم رہنا ، غصے وچ جدوں انسان آوے
مندے چنگے نی نہیں تمیز رہی ، چنگی گل نہ دلوں زبان آوے
صبر شکر ور کر یقین بندے ، اسنا ذکر وچ قرآن آوے
توبہ کر پکی استغفار فاتی ، نیڑے کدی نہ فر شیطان آوے

۶: یار نی تاہنگ اے ہجر اندر ، پوری آس اُمید لگا بیٹھے
دیکھی نہیں صورت سوہنی یار والی ، دل اپنے وچ بسا بیٹھے
گلاں مٹھیاں حُسن جمال سوہنا ، بازی زندگی نی چکھے لا بیٹھے
رَبَا دے مِلا دلدار فاتی ، سب خوشیاں چین گنوا بیٹھے

﴿مے پے﴾